

ЖАШКІВЩИНА: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

• З ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ • СЕЛА РАЙОНУ •

• МІСТО ЖАШКІВ • ТВОЇ ЛЮДИ, ЖАШКІВЩИНО • ТЕРИТОРІЯ

ПРИРОДА • НАСЕЛЕННЯ • ЖАШКІВЩИНА НА ЗРІЗІ ТИСЯЧОЛІТЬ •

Жашківська районна держадміністрація
Історико-культурологічне товариство
імені Докії Гуменної

ЖАШКІВЩИНА: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

КИЇВ
Видавництво «АртЕк»
2001

ББК 26.89(УКР-4ЧЕК)
Ж39

Ж39 Жашківщина: минуле і сьогодення / Автор-упоряд. С.І. Горошко. —
К.: Видавництво «АртЕк», 2001. — 136 с.: іл.

ISBN 966-505-102-4

ББК 26.89(УКР-4ЧЕК)

Видання розповідає про природу, населення, минуле, сучасність і людей Жашківського району Черкаської області. Доповнюють і унаочнюють розповідь фотографії, карти, схеми й таблиці. Все це дає можливість побачити красу Жашківщини, познайомитися із талановитими людьми, які народились чи живуть тут, проникнути у глибину століть, довідатися про становище економіки, розвиток підприємств, сільського господарства, освіти і культури району.

Розраховано на краєзнавців, учителів, учнів, широке коло читачів.

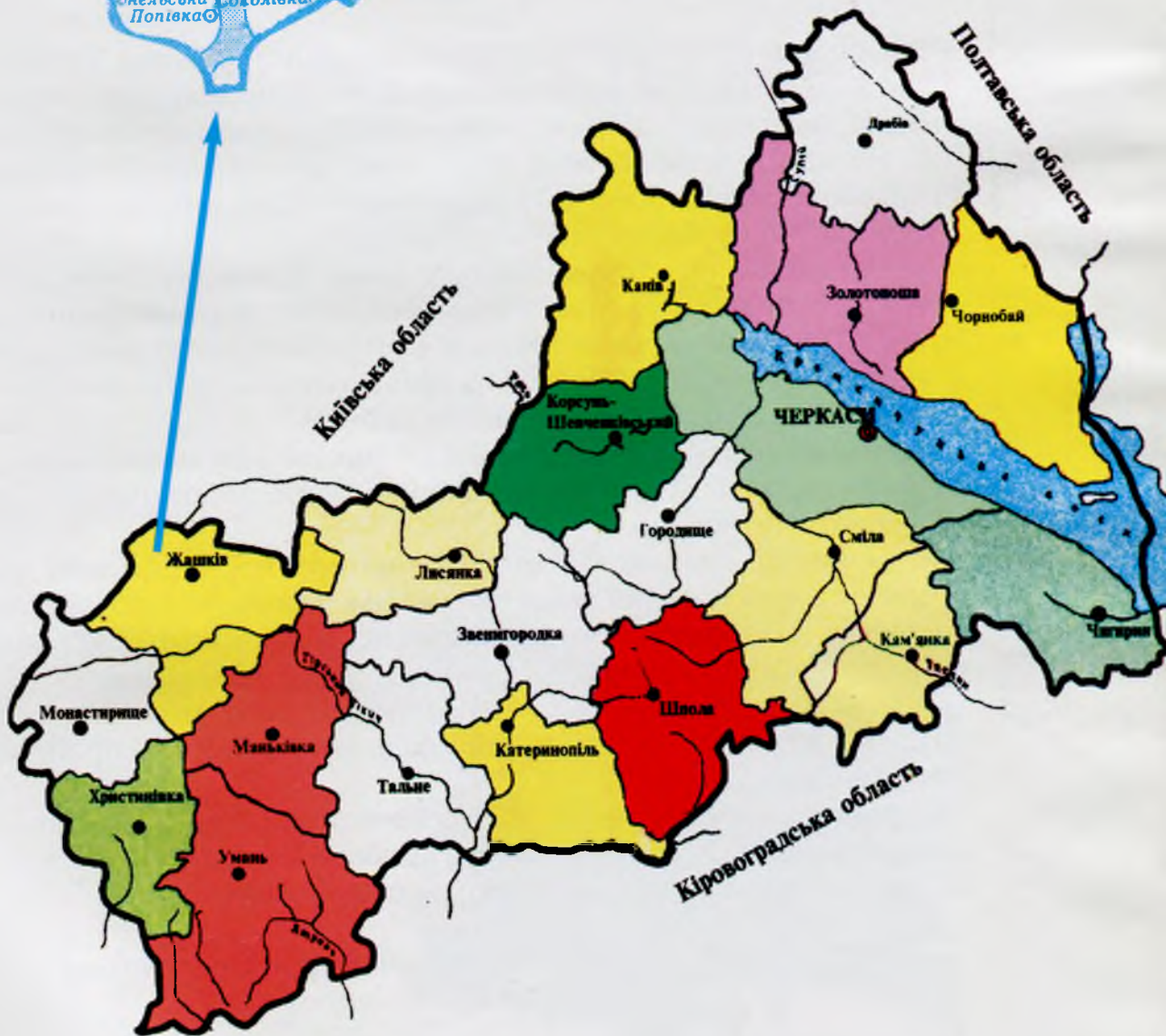
Автор-упорядник Степан Горошко

Фото С.І. Адамського
А.В. Міщука

Видання здійснене завдяки ЗАТ «ТД «Укртатнафта»

ISBN 966-505-102-4

© Автор-упорядник Горошко С.І., 2001
© Видавництво «АртЕк»,
комп'ютерний макет, 2001

Дорогі друзі!

Погляньте на карту нашої Батьківщини. У центрі України, на одній з найбільших автомагістралей, що перетинає країну з півночі на південь, ви знайдете місто Жашків — центр однойменного району.

Мирний, хліборобський край. Край, де з прадавніх часів жили працьовиті, співучі люди, які у грізні часи кидали чепіги плуга і брали до рук шаблю, щоб відстояти рідну землю.

Хто не чув про Дрижипільську битву. А про хор Порфирія Демуцького. Чи хто не захоплювався фільмами, знятими Данилом Демуцьким, не зачитувався книгами Докії Гуменної, поезіями Валерії Гуртовенко. Не лише у ріднім краї, на всю Україну звучав ансамбль «Бояничі», линула слава про буряківників району.

І нині пишається Жашківщина своїми синами: академіками, лікарями, вчителями, хліборобами, підприємцями, робітниками і просто талановитими людьми.

Та інколи за повсякденними клопотами і турботами ми не помічаємо краси рідної землі, забуваємо вклонитисяobelіскам, що височіють над священними могилами, не знаходимо часу, аби кинути погляд у глибину століть.

Саме для того, щоб не замулювались джерела пам'яті, щоб славні прадіди допомагали нам вистояти у будь-яку годину, ми і пропонуємо вам це видання.

Воно стане у пригоді всім, хто хоче знати минуле і сьогодення Жашківщини, хто не байдужий до її проблем і ладен зробити все, щоб їх стало менше, а життя у ріднім краї стало кращим.

*Голова Жашківської районної держадміністрації
Михайло Гончаров*

ТЕРИТОРІЯ ПРИРОДА НАСЕЛЕННЯ

*Оглядаю далі придніпрові —
Й горде щастя крильми обійма.
Є краї на світі пречудові,
Та за тебе кращого нема.*

Петро Власюк

Жашківський район розташований у північно-західній частині Черкаської області. Він межує на півночі і північному заході із Ставищенським, Тетіївським районами Київської області, на сході і південному сході з Лисянським, Маньківським та на південному сході з Монастирищенським районами Черкаської області. Загальна площа району — одна тисяча квадратних кілометрів. У районі крім міста Жашків нараховується 38 сільських населених пунктів. Відстань від райцентру до Черкас шосейною дорогою — 190 км, а до Києва — 142 км.

Район розташований на кристалічному щиті Придніпровської височини. Його територія за формою нагадує широкий клин, основу якого можна умовно провести на заході, а вершина знаходиться на сході. Західна частина горбиста, перерізана балками та ярами. Східна — рівнинніша. Основний тип ґрунтів — мало-гумусні реградзовані чорноземи. Підстилаюча порода — лес.

Дуб-«патріарх» у Вільшанці перебуває під охороною держави

Ближче до південної межі район перетинає із заходу на схід річка Гірський Тікич, що впадає у р. Синюху і належить до басейну Південного Бугу. Бере початок річка Гірський Тікич в районі сіл Балабанівка і Фронтівка Оратівського району Вінницької області. Загальна протяжність — 167 км. Річка має широку заболочену долину, частіше з пологими і лише на окремих ділянках — з крутими берегами. Ширина русла в середньому становить 2—20 м, глибина 1—3 метри. У межах району у річку впадає ряд приток. З лівого берега р. Торч (довжина 32 км, площа басейну 209 км², ширина долини до 1,5 км, глибина до 30 м) з правобережною притокою р. Литвинівка та річками Житниця, Марійка, Бурти, Багва. З правого берега річки Конела, Одай, Хижня.

Ще одна річка Молочна бере початок у північно-західній частині району, біля с. Кривчунка і впадає у р. Рось. Протікає через Тетіївський і Володарський райони Київської області. Довжина 35 км. Річище слабо звивисте, шириною до 10 метрів. Заплава до 300 м, на окремих місцях заболочена. На території району, особливо у його західній частині, велика кількість штучних водойм. Чимало їх на річці Гірський Тікич. Територія району малозаліснена. Ліси займають лише 0,57 % усіх земель. Невеликі ліски, в яких переважають листяні породи, знаходяться біля с. Скибин, Костянтинівка, Житники.

Найвища точка району знаходиться на захід від села Кривчунка. (Відмітка 263 м від рівня моря). Тому підвищення, що простяглося від Кривчунки до Тихого Хутора, є водорозділом між басейном р. Рось і Гірського Тікича. За назвою річки височина названа Молочною. До неї під'єднується височина Торчицька, що простяглася через Литвинівку до с. Торчиці. Майже паралельно до цього кряжа простяглася долина із північного сходу на південний захід — від села Королівна до с. Острожани. Найнижча її точка, а отже і району, знаходиться недалеко від с. Сорокотяга, на південний схід від нього, з лівого боку дороги, що веде на Охматів. У південно-західній частині району виявлені поклади бурого вугілля, у північно-західній — граніту. Промислового значення не мають. Багатий район на торф, глину, пісок. Ці корисні копалини використовують для місцевих потреб. Найбільші родовища глини розвідані біля Жашкова, Бузівки і с. Скибин. Менш розвідані біля сіл Житники, Побійна, Сорокотяга, Шуляки. Виявлено родовище бентонітової глини в районі с. Королівка, будівельного піску — с. Бузівка і с. Шуляки.

Район лежить у Дністровсько-Дніпровській лісостеповій фізико-географічній провінції. Пересічна температура січня $-6,4\text{ }^{\circ}\text{C}$, липня $+19,1\text{ }^{\circ}\text{C}$. Період з температурою понад $+10\text{ }^{\circ}\text{C}$ становить 157 днів. Середньорічна температура $+7\text{ }^{\circ}\text{C}$. Опадів 467 мм на рік, основна частина випадає в теплий період року. Пересічна висота снігового покриву — 15 см. Переважають північно-західні вітри. Розташований у недостатньо вологій, теплій агрокліматичній зоні. Район зрідка потерпає від смерчів, а жителі с. Сабадаш, що лежить на низинному березі Гірського Тікича, від повеней. Чорно-сніжна буря обрушилася на Жашків в лютому 1969 року. Метрові кучугури пилуки вкрили дороги, вулиці й поля, паралізували рух транспорту, роботу ферм і підприємств. Та ще більше лихо спіткало район 7 серпня 1975 року. Буря знесла капітальні стіни зерносховищ і дахи ферм та будинків у селі Баштечки. Стихія завдала великих збитків. Загинули люди. Про силу бурі свідчить хоча б і те, що у селі Тинівці вона підняла у повітря п'ятитонний комбайн. Постраждала Жашківщина і від «рукотворної стихії» — катастрофи на Чорнобильській АЕС, в результаті чого населені пункти Нагірна, Побійна, Костянтинівка, Червоний Кут зазнали радіоактивного забруднення і віднесені до зони посиленого радіоекологічного контролю. У районі проживає 3582 особи, які постраждали від цієї катастрофи. Серед них 396 ліквідаторів, 2276 потерпілих, переселених, евакуйованих та 910 дітей.

Створено в районі 5 заказників місцевого і державного значення. Це Конельське, Охматівське, Шуляцьке болото, ставок «Лебедине озеро» та ентомологічний заказник «Жашківський», що біля вулиці Щорса. Взяла держава під охорону п'ятсотрічний дуб, що сягає у висоту до 20 м, а в окружності має 5 м і росте у селі Вільшанка, а також двох-

Щедрі врожаї над Габобою

сотлітній дуб біля контори Жашківського цукрозаводу. Серед заказників привертає увагу Конельське болото, що займає площу 600 гектарів у давній долині з широкою заплавою, зарослою очеретами, де серед численних птахів гніздяться лебідь-шипун та сіра чапля.

Із півночі на південь територія району перетинає автомагістраль Санкт-Петербург — Одеса. Райцентр зв'язаний залізницею із вузловою станцією Козятин Південно-Західної залізниці, до якої 77 км.

У районі проживає 46,6 тисячі чоловік (на 1.01.2001 р.). Із них 30,5 тисячі сільського населення: 97 % — українці, 1,9 % — росіяни.

Жашківський район було створено у 1923 році. Спочатку він належав до Уманського округу, а із створенням областей перейшов до складу Київської області. (Округи були скасовані 15.09.1930 р. і з цього ж дня запровадили райони, згідно з постановою ВУЦВК і РНК від 2 вересня 1930 р. «Про ліквідацію округ та перехід на двохступеневу систему управління». Вона не виправдала себе. Було непросто керувати 495 районами безпосередньо із Харкова, тому з лютого 1932 р. створюються області).

У січні 1930 р. площа району становила 511 квадратних кілометрів і його населяло

*102 роки Фросині Талимонівні Остапчук,
жительці с. Олександрівка*

47695 жителів. А у райцентрі проживало 5382 мешканців. У 1934 р. площа району становила 579,5 км². На ній проживало 46679 жителів у 23 сільських Радах. Через 20 років, у зв'язку з відзначенням 300-річчя возз'єднання України з Росією, Жашківський район було передано до складу новоствореної Черкаської області. (7.01.1954 р. опубліковано Указ Президії Верховної Ради СРСР про утворення у складі Української РСР Черкаської області). Через сім років у районі проживало 58537 душ на площі 580 км². І на 1.01.1985 р. населення району становило 52,6 тисячі (площа — 1000 км²). Більш наочно це демонструє таблиця.

Демографічні зміни в Жашківському районі
впродовж 70 років (1930–2000 рр.)

Рік	Площа, км ²	Населення	Густота населення чоловік на 1 км ²
1930	511	47695	93,34
1931	556,2	48625	87,42
1934	579,5	46679	80,55
1961	850	58537	68,87
1985	1000	52600	52,60
2000	1000	47100	47,10

Таблиця підготована на підставі таких даних і матеріалів: Нові адміністративні райони УРСР. — Харків, 1930. — С. 38–39; Большая советская энциклопедия. — М., 1932. — Т. 24 — С. 650; Радянська Україна та АМСРР. Економічно-адресовий довідник. — Харків, 1934–1935. — С. 61; Проект (№ 2126) районної планировки Жашиковского района Черкасской области (схема). Том 1. Пояснительная записка. — Укрсельхозтехника; Укрниичипросельхоз, 1961. — С. 4,5; Дані про економічний і соціальний розвиток Жашиківського району за 1981–1984 роки та за 8 місяців 1985 року. (Машинопис від 25.09.1985р.). Короткий статистико-економічний довідник Київської області 1932 року. — К., 1932. — С. 8–13.

Найдавніші, опосередковані відомості про кількість населення стосуються села Вороного. На 1629 р. у ньому було 103 дими — хати. (Ткаченко М. Гуманщина в XVI—XVII в.в. — К., 1927). Якщо припустити, що у кожній оселі мешкало 4–5 осіб, то у такому разі в селі на початку XVII ст. проживало 400 — 500 душ. Згаданий автор називає Соколівку, але разом із селом Іваньки, де було 684 дими, а тому визначити, хоча б

Гірський Тікич
біля села
Острожани

приблизно, кількість населення у Соколівці немає можливості. Можна лише сказати, що у Соколівці та Іваньках проживало від трьох до трьох з половиною тисяч чоловік. Як на ті часи, це досить велика кількість. Адже, на думку істориків, у Києві — центрі Київського воеводства, мешкало 15—20 тисяч душ. Що ж до інших сіл району і самого Жашкова, то навіть і приблизно визначити кількість населення у XVI ст. неможливо. Можливо лише, виходячи із карти Гійома Левассера де Боплана — французького інженера і картографа, що перебував на службі у польських королів Сигізмунда III (1587—1632) і Владислава IV (1632—1648), назвати тогочасні села, що нині входять до Жашківського району. Серед них Соколовка, Охматов, Вороновка, Зелене, Бозовка — городки обнесені одним рядом укріплень. (Для порівняння скажемо, що Буки-замок обнесений двома рядами укріплень, Умань — місто, — зображено церкву).

Як незначні поселення нанесені на карту Конела і Зашків. Отже, за кількістю населення вони поступалися вищеназваним. Тривалий час вони такими і залишалися. Навіть на карту, що складалася під керівництвом київського цивільного губернатора І.І. Фундукля (1839—1852) у другій третині XIX ст., потрапили лише Соколівка, Побійна, Ольшана (Вільшанка).

Хоча з 1840 р. Жашків набуває статусу містечка, що належить до Таращанського повіту, але за кількістю населення поступається Соколівці і

Схема басейну річки Торч.
Рис. Михайла Дейнеко

На Шуляцькому болоті

Випадкова зустріч

лише трішечки випереджає Бузівку. Якщо у першому проживало 2349 православних і 502 євреї, другому — 1967 православних, 23 католики, 11 євреїв, то у 1863 р. в Жашкові — 1533 православних, 52 католики, 556 євреїв. (Див.: *Похилевич Л.И.* Сказания о населённых местностях Киевской губернии. — К., 1864. — С. 352, 334, 465). До середини XIX ст. особливо стрімко зростала кількість населення у Конелі, що теж стала містечком, яке населяло 822 православних, 76 католиків і 1380 євреїв. (*Похилевич Л.И.* Там же. — С. 332).

За якихось сорок неповних років другої половини XIX століття різко змінюється етнічний склад Жашкова. В середині XIX ст. євреї становили 26 відсотків від усього населення, а у 1897 р. — 47. (Див.: *Еврейская энциклопедия.* — СПб., без року. — Т. 7. — С. 535). Про їх значне поселення у містечку нині засвідчує давній єврейський цвинтар, що в основному перетворений на вигін, посеред якого височіє єдиний масивний гранітний надгробок над могилою лікаря Кузьмінського.

XX століття внесло суттєві корективи як у кількість населення, так і в його етнічний склад.

З ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ

*І засміялась провесінь: — Пора! —
За Чорним Шляхом, за Великим Лугом —
дивлюсь: мій прадід, і пра-пра, пра-пра
усі ідуть за часом, як за плугом.*

Ліна Костенко

Сліди найдавніших людей, які мешкали на теренах нашого району відносяться до IV—III тис. до н.е. Це землеробські племена трипільців, поселення яких виявлені поблизу с. Вороного, Сабадаша і Сорокотяги. Звісно, що серед сотень трипільських поселень наші не найбільші. Їм далеко до Володимирівки, що на р. Синюха, «протоміст» Майданецьке (площа 300—400 га, 2 тисячі жителів), Доброводи, Тальянки. Але вони зовсім поряд із нашим краєм, належать до однієї культури, тому з повним правом можна стверджувати, що подібно до володимирівців, жителі на берегах Гірського Тікичу або Торчі споруджували будинки з глини на дерев'яному каркасі. Ще й донині у селах трапляються хати, збудовані «у заміт», із глиняною долівкою та керамічним посудом. Матеріал для його виготовлення шукати довго не доводилося. Глинищ біля згаданих сіл і сьогодні скільки завгодно. Якщо наші далекі предки хотіли виготовити вишуканіший столовий посуд, то вони відмулювали глину, і вже з неї робили миски, глечики, біноклеподібні посудини (вони нагадують горнята-близнята, якими користувалися хлібороби ще у другій половині попереднього століття, — для борщу і каші). Потім той посуд гарно випалювали у печі. На жаль, лише його уламки, розмальовані чорною, бурою, зрідка — білою фарбами, дійшли до нас. Але і вони засвідчують про неабиякий художній смак наших предків. Про їхні уявлення і вірування розповідають виліплені з глини жіночі статуетки, фігурки тварин, модельки жител (інколи двоповерхові), олтарі. Саме на них вони покладали богам жертви — те, що вони виростили своїми руками при допомозі примітивних знарядь праці з каменю, кістки, рогу. Цілком ймовірно, що у ті часи землі Жашківщини були заселені густіше, але пощастило відкрити лише названі поселення. Інші ще чекають на своїх дослідників. А про те, що ці поселення були, засвідчують назви багатьох сіл, що походять від назви птахів і тварин. Розташовані вони на берегах Гірського Тікича чи його притоках.

У період родоплемінного устрою люди вважали, що їхнім предком була якась тварина, яку вони обожнювали, якій поклонялися. Вона покровительствувала, на їхню думку, родові. Тож і їхні родові поселення називалися: Шуляки (від шуляк), Пугачівка (пугач), Соколівка (сокіл), Конела (кінь), Бузівка (бузько-лелека), Вороне (ворона), Сорокотяга (сорока). Звісно, що деякі поселення зникали, набували інших назв. Нові називалися частіше за іменем своїх засновників. Скажімо, для прикладу, біля с. Олександрівка ще і донині є урочище, що називається Сотницько. За свідченням старожилів, там у середині минулого століття були помітні сліди від давніх валів і ровів. Цілком ймовірно, що це залишки укріплення XVII ст., за якими несла службу сотня, якою командував сотник Олександр. Щоправда, у Реєстрі Війська Запорозького 1649 р., у списку полку Білоцерківського не знаходимо Олександрівки, хоч згадані Торчиця, П'ятигори (розташовані за п'ять кіло-

метрів від Олександрівки). (Див.: Реєстр Війська Запорозького 1649. — К., 1995. — С. 190, 191). Одначе, сотня могла бути П'ятигірською, а укріплення чи поселення сотника були у бік нинішньої Олександрівки. Все це припущення. Що ж до беззаперечних фактів, то вони засвідчують: і після трипільців у нашому краї не зникли поселення. Переконливим доказом цього стали дослідження археологами великого поля поховань у районі сіл Баштечки, Королівка, Нагірна, де розташовано понад 200 курганів, що утворюють окремі групи по 5—10 курганів кожна. Вчені Інституту археології АН УРСР у 1979—1980 рр. розкопали і дослідили 17 курганів, у яких виявили 30 поховань. Більшість із них належить до ямної культури. Ця культура середини III — початку II тисячоліття до нашої ери названа так від поховань у ямах під курганним насипом. Кожен курган був родовою усипальною великої сім'ї. Померлих ховали у скорченому положенні на спині або на боці, поклавши їх на підстилку із кори, гілок, очерету і посипали червоною вохрою. Свідченням віри у загробне життя є речі, виявлені у могилах. У колективному похованні неподалік від Нагірної знайдено глиняну посудину з високою шийкою, яйцевидної форми, кістяну молотоподібну булаву і бронзову круглу бляху із отвором по центру. Могили перекривали колодами чи обаполами, насипали курган інколи до 10 метрів заввишки і влаштовували поминки, про що засвідчують залишки поховальних вогнищ і кістки тварин.

Досліджені поховання дають можливість реконструювати життя населення середини III — початку II тисячоліття до н. е. Як і у трипільців, їхні житла були наземними, але поселення вони укріплюють валами і ровами. (Це свідчення ворожнечі, що точилася між родами). На відміну від трипільців, в більшій мірі займаються скотарством. Саме вони починають використовувати воза (гарбу), запрягши у нього волів. Але не відмовляються і від землеробства, мисливства, рибальства.

Мало чим змінилися ці заняття і в епоху бронзи, що тривала з початку II тисячоліття до н. е. аж до XII ст. до н. е. Поховання цієї епохи знайдені поблизу Вороного, Конело-Попівки, Шуляк. У Охматові ж збереглися знаряддя праці доби бронзи. Населення тієї пори чимало перейняло від попередників. Майже такі ж житла. Вони їх лише трохи заглиблюють у ґрунт. Прямокутні в плані, завдовжки до 12 метрів, що нашттовхує на думку — у помешканнях проживали кілька поколінь. Так, як це було ще донедавна в українських хатах — долівку вимощували глиною, а потім шпарували (змащували, вирівнювали рідкою глиною).

Могильники, як і у раніші часи курганні. Трупопокладення теж нагадують попередні — у неглибоких ямах скорчені на боку кістяки. Інвентар цих поховань не вельми багатий. Кераміка, бронзові прикраси, кам'яні сокири-молоти. Але привертають увагу фігурки тварин, прясла, «хлібці» і «коржики», виліплені із глини. Цілком ймовірно, що

А
Н
М
Ш
В
І
К
Ш
А
Ж

останні — це їхні подарунки богам вогню чи домашнього вогнища. Вогнища, куди вкидали жертви, горіли впродовж багатьох років і дійшли до нас у вигляді «зольників» — горбів з попелу заввишки до 0,8 і діаметром до 40—50 метрів. Про Жашківський зольник згадує у своїх мемуарах «Дар Евдотеї» наша землячка — письменниця Докія Гуменна: «Там є один вельми інтригуючий (так у творі. — *авт.-упор.*) горб. В розвилках двох ручаїв кругле пласке попелище, як могила... Тут або віками зсипали попіл з усіх сусідських хат... або це було з предковичних давніх-давен ритуальне місце — жертвоприношення. А може це тут мої предки, хлопці й дівчата справляли свято Купала, може тут рік-у-рік горіло священне багаття. Дивись, яке підходяще місце: угорі над головою почіплялися хати, сюди сходяться верболози, дві річки творять трикутник. Вони напевно колись були повноводними й буйними ріками... В них кидали дівчата вінки і ворожили, вогонь палав, скакали через нього, купальські пісні лунали... Та то було колись». (*Докія Гуменна. Дар Евдотеї. Іспит пам'яті. — Балтимор — Торонто, 1990. — Т. 1. — С. 41*).

Здогад Докії Гуменної принаймні в одній деталі має наукове підтвердження. Археологи, розкопавши чимало «зольників», зробили висновок, що вони створювались на вирівняних майданчиках і на березі річки. Саме те, що Гуменна називає «пласке попелище», де «дві річки творять трикутник». Це наштовхує на думку, що наші пращури поклонялися не лише вогню, а й воді.

Залишки давніх вірувань можна простежити як у купальських та інших обрядах, так і в народних піснях. Такі вірування зрозумілі і вмотивовані. Адже життя землеробів із прадавніх часів залежало насамперед від тепла і води. І саме це засвідчують археологічні знахідки. Вони переконують у тому, що наш край належав до культурно-господарської зони Лісостепу. Але, разом з тим, недалеко розпочинався Степ із своїми природно-кліматичними особливостями, що обумовлювали відповідно і культурно-господарські. Два великих природно-кліматичних регіони не лише дотикались і протистояли, але і взаємовпливали. Бо чим же пояснити знахідку скіфських наконечників стріл неподалік від Пугачівки чи сарматські поховання на тому ж таки курганному полі поблизу с. Нагірна. Одне з них дуже характерне. В ньому знайдено кістяк жінки, що лежав на підстилці золотистого кольору (у свій час це, напевно, було хутро лиса чи якогось іншого звіра). Поряд, що цілком зрозуміло, бронзове дзеркало. Воно ж засвідчувало високий соціальний статус покійної. У ті далекі часи дозволити собі таку розкіш могла лише багата і знатна жінка. Це ж підтверджують бронзовий і глиняний кубки. Та найвражаюча знахідка — наконечник дротика. Чого б ото? Аби дати відповідь на це питання, варто трішечки відійти від історії рідного краю і кинути погляд на розлогі степи Північного Причорномор'я, де впродовж першого тисячоліття до нашої ери прокотилися одна за одною орди кочівників — кімерійців, скіфів і сарматів. Після них залишилися не

лише грандіозні поховальні комплекси, схожі на Товсту Могилу, але й писемні згадки. Ім'я кімерійців зафіксоване в «Одіссеї» Гомера, Біблії. Вони зображені на Німрудському рельєфі, етрусській вазі у своїх гостроверхих ковпаках, схожих на козацькі папахи. Що ж до скіфів, то батько історії Геродот присвятив їм окрему книгу. Не обділені увагою у писемних джерелах і сармати. Серед них помітна легенда, записана Полієном про царицю Амагу, яка, не покладаючись на свого непутящого чоловіка-п'яницю царя Медоссака, «сама розставляла у своїй країні гарнізони, відбивала навали ворогів та допомагала сусідам, коли їм завдавали образ і кривд». (Див.: Давня історія України: У 2-х кн. — К., 1994. — Кн. 1. — С. 138).

Коли скіфи обложили Херсонес, жителі міста звернулися до Амаги за допомогою. Вона відібрала 120 найкращих воїнів, дала кожному по троє коней в похід. Здолавши за добу 200-кілометрову відстань, сармати нанесли по скіфах раптовий удар в той момент, коли ті не думали й не гадали побачити їх. Вбивши царя скіфів, його родичів і друзів, Амага віддала країну херсонесітам, наказавши, щоб всюди панувала справедливість.

Зрозуміло, що легенда не доказ, але вона дає підстави зробити припущення про особливе становище жінки у суспільстві сарматів. А от доказом є якраз наконечник дротика. Він не випадковий. Особливістю сарматської культури було поховання жінок-цариць, жінок-жриць зі зброєю та іншими речами. Давні автори теж підтверджують виняткове становище жінки у суспільстві сарматів. Можливо, що саме ця обставина пояснює ту лють і нещадність, з якою сармати винищували скіфів у III ст. до н. е. Вони будуть зрозумілішими, якщо пригадаємо, що атрибутом поховального обряду у скіфів було умертвіння не лише коней, слуг, але й жінок. Так чинити, на думку сарматів, що поклонялися жінці, могли лише виродки, які не заслуговують на життя, а приречені на жорстоку смерть. Це, так би мовити, ідеологічне виправдання. Справжня ж причина полягала у тому, що скотарі у будь-які часи і в будь-якій місцевості змушені були вести жорстоку боротьбу за пасовища, чинити набіги на осілі суспільства. До порубіжжя такого належав і наш край. Та попри набіги, данину, регулярні й нерегулярні «дарунки», військові пограбування, хлібороби вдосконалювали знаряддя праці, поліпшувалися обробіток ґрунту, зростали врожаї. Вони стають настільки багатими, що зерно перетворюється на основний предмет експорту. Та не цуралися й торгівлі рабами. Отож те, що переказують про Городище, нинішнє передмістя Жашкова, не зовсім вигадка. Цілком ймовірно, що у II—V ст., на березі повноводної річки Торч розкинулось за крутими валами з двома ворітьми на заході і сході місто, окрасою якого були дванадцять церков і простора пристань. До неї швартувалися кораблі з далеких країв. Їхній шлях слався Чорним морем, Південним Бугом, Синюхою, Гірським Тікичем і, нарешті, Торчю. А вже тут вивантажували із кораблів різноманітні дорогі речі: амфори,

А червоно-лаковий і вишуканий скляний посуд, зброю, бронзові або срібні підвіски, застібки, перстні, пряжки, різноманітні ювелірні вироби. За все це місцеві жителі не лише віддавали зерно і худобу, а й розраховувались вряди-годи римськими монетами. Одна із них була знайдена вже у XX ст. поблизу Жашкова. А в цілому на території Черняхівської культури виявлено понад тисячу монетних скарбів. Це свідчення порівняно високого рівня життя, що було обумовлено подальшим розвитком продуктивних сил, які поєднували в собі традиції попередніх місцевих культур та запозичені виробничо-технічні досягнення римських провінцій. Археологічні та інші дослідження засвідчують, що поселення черняхівців — Конельська Попівка, Охматів, Сорочотяга, Хижня — були в основному землеробськими, хоч і не цуралися скотарства. Їх жителі для обробітку ґрунту використовували залізні наральники; зерно розмелювали не на примітивних камінних зернотертках, а на ротаційних жорнах. Вдосконалились раніше і появилися нові ремесла. У городищах були не лише ковалі, гончарі, кісткорізи, а й ювеліри.

В Зовнішній вигляд наземних жител мало змінився. Як і раніше, вони були глинобитні на дерев'яному каркасі. Траплялися землянки і напівземлянки. Та найбільшим поступом для того часу стала поява глиняної печі, черинь якої вбивали уламками посуду. Така піч не лише довше зберігала тепло, а й поліпшувала смак страв, їхню калорійність та різноманітність. Налагоджувався побут, який залишався незмінним в українському селі впродовж багатьох наступних століть. Така ж хата — мазанка, біля неї хлів, клуня. Так само косили косою, жали серпом, молотили ціпом. Хіба що збіжжя не зберігали подібно до черняхівців у глибоких (до трьох метрів) вимазаних глиною і випалених ямах. І так само кожна родина, не рід, як у попередні часи, мала свій двір, свою оселю. Вже згадані раніше скарби римських монет і ювелірних виробів засвідчують, окрім всього, появу соціальної нерівності та держави. Одна із них — рання держава антів, історія якої частково відома завдяки історику Йордану. Саме завдяки йому відома напівлегендарна історія царя антів Боза (називають його і Божем, і Бусом), який очолив повстання проти готів. Напевне приводом до нього стало самогубство стодесятирічного короля готів Германаріха, що не витерпів ганьбу поразки від численних гунів. Імперія остроготів почала стрімко розвалюватись. Прагнуть до незалежності візиготи, гепіди. Не стали винятком і анти. Очолювані Бозом, вони завдають поразки військам Амала Вінітара. Зазнавши поразки у відкритій боротьбі, Вінитар запрошує Боза і його родичів на банкет миру, де й захоплює їх у полон. Боза разом з синами і 70 найближчими можновладцями було розп'ято на хрестах. Одначе, чи має це відношення до нашого краю? Однозначну відповідь дати важко, а зробити певні припущення цілком можливо. По-перше, анти заселяли територію лісостепу від Дністра до Дніпра. По-друге, вченими доведено, що Черняхівська

культура сформувалася не без впливу готів. Появившись у лісостепу, вони запровадили політичний контроль над місцевим населенням. Прагнули обґрунтувати його ідейно. Таким ідейним виправданням стало християнство, прийняте від Константинополя (аріанство). У цьому контексті легенда про дванадцять церков у Городищі не така вже й неправдоподібна.

І, нарешті, пригадаємо, що на карті Боплана позначено село Бозовка, яке нині зветься Бузівка. Хоч як би там було — Бозовка чи Бузівка, але і в першому і в другому випадку назви походять від Боза або ж від Буза. То ж чи не той це Боз (Буз), історію якого нам розповів Йордан? Адже ще за часів краєзнавця Леонтія Похилевича зберігся переказ про Бузівку як про велику столицю Буз, що мала значні торговельні зв'язки із античними містами — державами північного Причорномор'я. У зв'язку із цим варто також пригадати раніше висловлену думку з приводу назви сіл і впливу на них тотемних уявлень наших далеких предків. Зважимо також і на те, що бусол — боцюн — бузько — лелека завжди користувався якоюсь особливою повагою у нашого народу (хоча б те — дітей приносить), убити його вважалося великим гріхом. Лелекам зумисне виставляли на стрісі чи на стовбурі дерева колесо від воза, вірячи, що до подвір'я, де вони поселяться, завітає щастя. Цілком закономірно, що центром багатьох родів, які походили від шулік, пугачів, ворон, сорок, соколів, стало поселення найшляхетнішого роду бузьків. З часом воно, можна припустити, перетворилось на велике поселення, центр племінного союзу, на чолі якого і став вождь-цар Боз у середині IV століття. Загинув же він у 375 році.

НА ПОРУБІЖЖІ (V – XVI ст.)

Велике переселення народів, навали кочових племен, занепад античних міст-держав, переміщення торгових шляхів призводять до чергового послаблення культури, характерної для Лісостепу, і посилення елементів культури Степу. А оскільки для її представників характерний кочовий спосіб життя, то і на археологічні пам'ятки цей період небагатий. Хіба що біля Вороного виявлено сліди кочівників X століття та ще назва р. Торч та річки Конела дозволяють зробити припущення про проживання племен торків, берендеїв на території нашого краю. Літописи підтверджують, що найбільшим місцем розташування кочового племені тюркського походження торків було Поросся. Вони то служили київським князям, несучи службу по охороні кордонів від печенігів, половців, то пробували безуспішно боротися із ними. З часом торки об'єднуються із спорідненими племенами берендеїв і утворюють союз чорних клобуків. Поступово торки і берендеї переходили до осілого способу життя і землеробства. Ними було збудовано місто Торчськ, яке у 1093 році уславилася обороною від по-

ловців. Літописець писав: «Половці тим часом облягали Торчський, а торки чинили спротив, і завзято боролися з городських стін [і] вбивали багатьох з ворогів. Половці тоді стали налягати і однімати воду. І знемагати почали люди в городі од спраги на безводді й голоду. І прислали торки [посланців] до Святополка (син Ізяслава, онук Ярослава Мудрого, князував у Києві у 1093—1113), говорячи: «Якщо ти не пришлеш харчів, ми здамося». І Святополк послав їм, та не можна було прокрастися в город через множество ворогів.

І стояли [половці] навколо города [Торчського] дев'ять неділь, і розділились надвоє: одні стали біля города раттю борючись, а другі рушили до Києва». (Літопис руський. — К., 1989. — С. 135).

Ще не раз згадає літописець торків. Найчастіше у зв'язку з половцями, які то терпіли поразку, а то «взяли багато веж і торчина Воїбора убили». Останнього ж удару торкам, берендеям завдали монголо-татари. Ті з них, що залишилися живими, ослов'янилися і тепер лише тюркський тип обличчя, засмага та смолисте волосся окремих жителів району натякають на їхніх далеких предків.

Монголо-татарський слід помітний у топоніміці району. Особливо яскравий він у назвах сіл Баштечки, Сабадаш, Зашків (можливо — Рашків) і звісно ж, Охматів. Остання назва пішла від якогось Ахмата, який був причетний до відродження давнього поселення біля впадіння Багви у Гірський Тікич.

Що ж до назви села Литвинівка та однойменної річечки, то тут досить виразно видно вплив іншого етносу. Велике князівство Литовське, приєднавши до себе Київські землі, розпочинає довготривалу боротьбу із татарами, переносючи її все далі на південь, заселяючи відвойовані землі, в тому числі і литвинами. Важливу роль у цій боротьбі відіграла битва на Синіх Водах у 1362 році, де князь Ольгерд розгромив «трьох царков татарських». Більшість істориків вважають, що Синя Вода — це річка Синюха. Військо Ольгерда, прямуючи до неї, аж ніяк не могло обминути землі нашого краю. Тим паче, що і Чорний шлях пролягав поряд. Напевне саме його близькість і спричинила появу глибоких підземних ходів під нашим містом. Дехто називає їх циганськими і вважає, що саме для того, щоб ховати в них крадених коней, їх і викопали. Але таке пояснення не досить переконливе. Чи стане людина, що шукає легкого хліба, рити багатокілометрові підземні ходи. На таку каторжну роботу були приречені люди, що перебували на межі життя і смерті. А вже наприкінці XV століття навіть Київ вважався прикордонним містом. На думку посла Венеціанської Республіки Амвросія Контаріні, він «лежить на кордоні Тартарії». (*Володимир Січинський*. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. — К., 1992. — С. 41). Посол далі розповідає також, що із селища Черкаси він зміг вирушити у подорож до Кафи лише після того, як прибув до супроводу і охорони відділ татар. Про малу заселеність Київщини, Чер-

кащини свідчить і Альберто Кампензе, який пояснював це тим, що татари «роблять часті напади на землі Росів». (Див.: Там же. — С. 45).

Але попри напади татар наприкінці XV ст. розпочинається залюднення нашої і сусідніх територій. Серед перших поселенців були уходники, вільні промисловці, «данники», козаки, які приходили найчастіше з Брацлавщини, Поділля, а також з Волині, Київщини, Полісся і навіть з Білорусії та корінних польських земель. Про чималу кількість представників польського етносу засвідчують досить численні прізвища із закінченням на *-ський*, *-цький*. Ще у першій половині XX ст. у с. Шуляки був костел, і в цьому ж селі деякий час працювала польська школа.

У джерелах другої третини XVI ст. згадуються поселення, що нині знаходяться на території Жашківського району, — село Вороне (Митківці) та Соколівка. Ці села король Сигізмунд у 1546 р. пожалував (надав жалувану грамоту) зем'янину, звенигородському козакові Дмитрові Базановичу. Дмитро згадується як козак ще у 1529 р. Це означало, що він зобов'язаний був нести службу по охороні кордону. За неї і жалували йому «пустощі». Право на володіння ними та іншими селами перейшло до його сина Богдана, що знову ж таки було підтверджено грамотою королеви Бони у 1549 р. Принагідно додамо, що Бона Сфорца (1493—1557 рр.) — польська королева, дочка міланського герцога Івана Галеацца Сфорци та Ізабелли Арагонської, ставши дружиною Сигізмунда I Старого (1467—1548), проявила неабияку енергію, завзяття і ... пожадливість. Погамувати жадобу грошей і багатства гордїй красуні було не просто. Зовнішньополітична діяльність її чоловіка була невдалою і на заході, і на сході. Московське царство відвоювало Смоленськ (1514 р.), а угода з Габсбургами підготувала перехід до них від Ягелонів Чехії і Угорщини. Спроба Сигізмунда I повернути коронні землі, які захопили магнати, теж провалилася. Тож, шукаючи прибутків, вінченосне подружжя звертає свій погляд до «пустощів», що лежали на «українах» Речі Посполитої. На цьому напрямку інтереси короля, магнатів, збіднілої, обезземленої шляхти і навіть селян співпадали. Залишалось лише ці землі «жалувати». Що й заходила-ся робити королева Бона. І до того ж так успішно, що коли після смерті чоловіка, сварки із сином (не хотіла, щоб той одружувався на литовській княжні Варварі Радзивіл), повернулася в Італію, то змогла позичити іспанському королеві Філіпу II 420000 дукатів.

І хоч на перший погляд ця історія не має відношення до минулого нашого краю, вона безпосередньо і тісно зв'язана із ним. Ті дукати якраз і були одержані за «пустощі», на яких ми нині живемо. Можливо серед них заховалися і ті, що одержала Бона від звенигородських козаків Базановичів. Вони, як засвідчують документи, були досить енергійними людьми. Мали чимало пасік, городів, садків, оранок. Саме Федору Базановичу належить право заснування Буків. Але у 1592 р., невідомо з якої причини, зем'янин Базанович уступає Буки, Вороне,

Соколівку галицькому каштелянові Єржи Струсю з Комарово. Той не забарився збудувати замок у Буках і за тодішнім звичаєм перейменував містечко на Струсь-град.

Для Польщі кінця XVI — першої половини XVII ст. характерні правовий нігілізм, політична анархія і свавільство. Цим либонь і пояснюється те, що Базанович уступив волості брацлавсько-вінницько-звенигородському старості, що користувався покровительством Станіслава Жолкевського і ніхто йому протистояти не міг. Так, скажімо, для прикладу, Ярема Вишневецький захопив Ромни, напав на Гадяч, а Олександр Конецпольський теж не зумів відстояти свій інтерес. Не допомогли ні сейм, ні король. Вони неспроможні були погамувати хижацькі забаганки польської шляхти, яка прагнула побільше захопити «нічийних» земель і багатств. Тож і ті землі, що потрапили до рук Єржи Струся, стають об'єктом домагань з боку інших можновладців. І ось у 1594 р. він скаржить на Степана Клещовського, що вчинив збитки: ловив бобрів та різного звіра — лося, оленів, диких кабанів, диких кобил на ґрунтах звенигородських та на річках Гірському Тікичі, Конелі. Згадані у скарзі й інші місцевості та ріки. Та найбільше нас цікавлять саме названі. І не лише як джерело з соціально-політичної історії рідного краю, а й як свідчення того, наскільки ж був він незайманий і багатий. Це відіграло не останню роль у його заселенні. Джерела повідомляють про появу сіл Багва і Зелений Ріг наприкінці XVI — початку XVII ст. Можливо, що й через них пройшла надвірна двотисячна дружина князя Януша Острозького у 1601 р., прямуючи із Тетієва на Буки, де пограбували пасіки — забрали 850 вуликів, інше майно. Не гребували шматком сала і корячком пшона. (Див.: Архив Юго-Западной России (далі — арх. ЮЗР). — Ч. VII—Т. II. — С. 385—388).

Протистояти князеві Струсь сам не зміг, а тому знайшов вихід — віддає дочку Олену за вельможного польського магната Олександра — Валентина Калиновського, старосту Вінницького та Брацлавського. Йому й переходять згадані раніше володіння та багато інших, які в сеймовій ухвалі названі «пустинею Гумань». Ця пустиня досить швидко заселялася. Вже у сорокових роках XVII ст. в ній було більше 100 сіл і 11 церков в містечках. Колонізаційні потічки заливали в основному наш край із трьох сторін: із заходу на схід — від верховіть Гірського Тікича (на той час він ще називався Угорським) вниз по його течії; із сходу на захід — від гирла Гнилого Тікича вверх по Гірському Тікичу; із півночі на південь — від Ставищ, Торчиці вздовж річечки, яку ми нині називаємо Торч, а тоді називали Рава Зашковська і вниз по її течії до впадіння у Гірський Тікич. Ці потоки якраз і стикалися на березі річки Рави Зашковської від її верхів'я до гирла. З одного боку були землі Тетіївського староства (Брацлавське воеводство), а на іншому березі Білоцерківського староства (Київське воеводство). І те, що між шляхтою двох воеводств точилися напади, бійки, чвари, про що йшлося вище, цілком зрозуміло.

Тривалий час меж не існувало. Їх встановлювали дужчі, заповзятливіші. Минали роки, на зміну їм приходили ще спритніші. Така сваволя і взаємна ворожнеча суперечили інтересам держави. Тож у січні 1570 р., за наказом Сигізмунда-Августа, проводиться розмежування воєводств Брацлавського з Київським і Подільським. Хоч і це не поклато край ворожнечі, чвара́м і наїздам. Пізніше розмежування конкретизувалися. Появляються детальніші описи — так звані люстрації.

Найголовніше завдання люстрації полягало у тому, щоб виявити платників чиншу (податку). Якщо користуватися сучасними поняттями, то це не що інше, як податковий реєстр. Тож саме у таких реєстрах за 1765 р. знаходимо посилення на 16 жовтня 1636 р., коли було означено Сорокотягу та «Osadsone zas za ta Kozia Rudka Gorodiszczce nad Rawa Zazkowska a powyzey Skibina Grobla lazace». (Арх. ЮЗР. — К., 1905. — Ч. VII. — Т. III. — С. 121). Колонізаційні потічки обумовлювались ще одним важливим чинником — татарами. Уходники, осадники водночас ставали козаками — несли прикордонну службу у замках і замочках. Сигізмунд I так оцінював їх: «Таковыє замки на Украине не есть кушкоде, але лепшему пожитку нашему». (Див.: *Клепатский П.Г.* Очерки по истории Киевской земли. Литовский период. — Одесса, 1912. — Т. 1. — С. 135). Той, хто одержував право будувати замок і замочок, заодно міг заводити ярмарки, збирати мито, але зобов'язувався тримати укріплення у бойовій готовності. Адже будували їх найчастіше на шляхах, якими користувалися татари. Один із них — горезвісний Чорний, який розпочинався біля Чорного лісу, розбігався двома рукавами, щоб з'єднатися біля Таращі. Звідти слався до Ставищ, де знову роздвоювався на два напрямки — вздовж Росі до Білої Церкви та мимо П'ятигір повертав на верхів'я р. Рось. Ще один шлях тягнувся від Умані через Соколівку — Бузівку — П'ятигори та Соколівку — Охматів — Ставище — П'ятигори. Розглядаючи ці маршрути, бачимо, що татари, розсипаючись на окремі загони, неначе волоком виловлювали людиність нашого краю.

Можна лише уявити, що залишалося на місці сіл і містечок, коли через них прокочувались тисячні хвилі орди. Тому-то найважливішим завданням окраїнних старостів було захистити землі від нападів ординців. У зручних місцях, на головних напрямках ймовірного руху татар, зводилися укріплення — городки. До таких належав і Охматів, біля якого відбулася у січні 1644 р. велика, але на жаль, маловідома битва. Тож вона заслуговує того, аби про неї розповісти більше.

На чолі польського війська стояв великий коронний гетьман Станіслав Конецпольський (1592—1646). Відомий своїми багатствами, переможними походами, розправами над повсталими козаками, покровительством як Богдану Хмельницькому, так і Самуїлу Лацу — людині-звіру і страхітливому розпуснику, що не боявся вступати у сутички ні з князями Вишневецьким, Корецьким, ні з київським воєводою Тишкевичем. Робив на них наїзди, плюндрував, грабував, руйнував їхні маєтки протягом багатьох років. 236 разів засуджували Лаца на баніцію (вигнання) і 37 на інфамію (позбавлення честі), але погамувати змогли лише після смерті його покровителя Станіслава Конецпольського.

У художній історичній літературі ім'я Станіслава Конецпольського часто пов'язують із ім'ям Богдана Хмельницького. Це зрозуміло. Адже, починаючи з 1620 р., коли вони обидва потрапили у турецький полон, їхні долі частенько переплітались. Тож, напевно, не без відома коронного гетьмана став Хмельницький генеральним писарем Війська Запорозького, одним із послів до короля і, нарешті, сотником. Та у битві під Охматовим, як побачимо далі, він напевно не брав участі. Головною ж фігурою у ній став великий коронний гетьман Станіслав Конецпольський.

Вчасно попереджений про загрозовий наїзд, він вирішив застосувати тактику, відмінну від тієї, яку застосовували, коли напади були несподіваними, і яка полягала на чеканні татар, які вже повертались із здобиччю.

Маючи відомості про наїзд, що готується, гетьман вирішив цим скористатись. І захотів розбити татар вже на підступах до держави, ще до того, як вони встигнуть розпустити свої грабіжницькі загони. З цією метою війська, зібрані під Вінницею, розділив на загони. Пильнувати Задніпров'я і Чорний шлях він вислав Ярему Вишневецького з частиною війська. На Кучманський шлях вислав другий загін, який довірив очолювати вінницькому старості Одживольському. Маючи з собою піхоту і артилерію, підрозділ самого Конецпольського став у Барі. Він мав або досконалу обізнаність, або геніальну інтуїцію. А швидше всього — добре вивчив звичаї і шляхи татарські. Тільки-но розташував свої війська, як надійшла звістка про те, що 3 січня орда намагалася переправитися через Дніпро під Таванню, але оскільки середина річки ще не замерзла, орда змінила наміри і подалася вгору,

лівим берегом, аби переправитися нижче від останнього порога на правий берег. Вилазку очолював перекопський Тугай-бей, разом з ним й шерг відомих татарських особистостей: Миртажуага, Емір-ага і минулорічний невдаха-нападник Омер-ага.

Довідавшись про пересування татарських військ, гетьман наказав військам Одживольського пересунути в напрямку Ставища напроти неприятеля. Гетьман наздогнав військо, яке тоді стояло над Кучманським шляхом, і приєднався до нього. У таборі Конецпольського було багато відомих офіцерів (між іншим чудові артилеристи Кшиштоф Арцішевський і Кшиштоф Гроджиський), а також коронних регіментарів, серед яких з'явився коронний підчаший Міколай Остророг, який у подальшому прославився як регіментар-невдаха під Пилявцями.

Князь Ярема, маючи у своєму розпорядженні значні сили, — крім власних трьох тисяч солдатів мав ще й 5 козацьких полків, підпорядкованих комісарові Міколаєві Зацвіліховському (православний русин, до кінця вірний Речі Посполитій) і кілька хоругв кварцянних з Чернігівського, — сконцентрував їх біля Моршен, частину відправив на лівий берег Дніпра, пильнуючи і за Чорним шляхом, і за обома берегами річки. Розсилаючи на всі боки розвідку, він швидко зорієнтувався, що татари йдуть на Корсунь. Тому вислав якнайшвидше гінця з відомістю до гетьмана, сам же стягнув хоругви, що були залишені з іншого боку Дніпра, і рушив на захід. Відомості, які отримав Ярема, підтвердив козацький полковник Станіслав Кричевський (кум Богдана Хмельницького), який разом зі своїм Чигиринським полком зустрів татар, які рухались вздовж Інгулу, і мусив відступити.

З цього часу Ярема вже постійно контролює пересування татар та інформує про них гетьмана. Коли гетьман 27 січня в'їхав до Ставища, прибув гінець від Яреми з вістю, що татари йдуть Чорним шляхом. Конецпольський вирішив зачекати на місці доти, доки не встановить, де точно в даний момент знаходиться орда. З цією метою вислав розвідку, але до того, як вона повернулася, прибув черговий гонець від Яреми з відомістю, що татари дійшли до р. Вись. Тому гетьман вирішив йти орді назустріч і загородити їй дорогу під Охматовом. І Яремі також порадив якнайшвидше стягувати сили під Охматів.

Очікуючи татар на вибраній ним вигідній позиції, гетьман сформував табір, ставлячи вози в сім рядів. Перед табором розмістив артилерію і піхоту. Драгунські хоругви, а також козацькі, поставив по боках табору і на його тилах, посередині — перед табором — важку артилерію. Довіривши командування над усіма старості Одживольському,

гетьман на чолі кількох сотень хоругв рушив назустріч ворогу. Кіннота, яка лишилась у таборі, чуючи відголоски гарматних пострілів, якими з Охматовського замочка повідомлялось про прихід татар, не зважаючи на командування, рушила наперед з криком і галасом. Але до неприятеля було ще далеко, а дорогу перегороджував гетьман з частиною кінноти. Почувши відгомін, Конецпольський подумав, що татари, стороною його обійшовши, здобувають табір, тому швидко рушив, як вважав, таборові на допомогу. За таку несубординацію треба було б солдатів покарати. Однак гетьман був дуже досвідченим ватажком і занадто гарним психологом. Замість того, щоб карати солдатів перед битвою, похвалив їх «за велику охоту до битви».

Тим часом Тугай-бей, нічого не знаючи про сили Вишневецького, які надходять, вважав, що має перед собою усі коронні сили, до того ж був переконаний, що сили ці менші, ніж були насправді (Конецпольський мав близько 10 тис. людей), і вирішив дати їм бій. Не знаючи про те, що надходить Вишневецький і що коронні сили майже щодня подвоюються, замість атакувати відразу, дозволив своїм воїнам день відпочинку перед битвою.

Охматів, під яким гетьман вирішив влаштувати вирішальну битву, лежав над місцем, де Багва впадає у Тікич, яке було оточене трьома ставками. Оскільки сили Вишневецького ще не надійшли, гетьман не хотів ризикувати й битися розгорнутою лавою, тому і застосував табірну тактику, що дозволяла у разі чого перехід з атаки до оборони. Поставивши по флангах два загони, захищені кіннотою, маючи на чолі артилерію, з тилу — піхоту, посередині розмістив головні сили кінноти під проводом старости Одживольського. Від татарів відділяли коронні сили ставки. Якби було вирішено атакувати, треба було переправитися через греблю між ставками. Легше було б віддати ініціативу в руки противника і обороняти переправу. Зважаючи на малу кількість війська, гетьман вибрав друге. Тому і чекав.

Впевнений у своїй перевазі, Тугай-бей розпочав перший. Він форсував річку і рушив до греблі між ставками. Оскільки був густий туман, татари боялися висунутися задалеко наперед і у розвідку вислали лише герцівників. Вони, в кількості близько 500 чоловік, форсували греблю і рушили в сторону польських сил. Начальник кінноти Одживольський відповів на це атакою кількох хоругв, які випхали герцівників-вершників з поля і за греблю. Тугай-бей вислав допомогу відступаючим. А полякам рушив на допомогу сам гетьман. Битва саме розгорілася, як з лівого флангу, зі сходу, надійшов на поле битви князь Ярема. Через туман полякам важко було відразу розпізнати один одного, тому ледве не дійшло до трагічного непорозуміння. Вишневецький прийняв гетьманські сили за ворожі і вже розгорнув кінноту до атаки, коли з іншого боку Гродзіцький, вважаючи, що це атакують татари, встиг розвернути гармати, а кіннота почала змінювати фронт розташування. З обох боків засурмили до атаки і по звуку сигналів

А обидві сторони зорієнтувалися, що мають перед собою... своїх! Непорозуміння з'ясувалося: Ярема вже був перед гетьманом, чекаючи наказів.

Н Оскільки битва тривала і не було часу на перегрупування сил, Конецпольський наказав Вишневецькому очолити лівий фланг і, переправившись через замерзлий став, атакувати татар. Коли польські полки стали до бою, якраз спав туман, відкриваючи татарам подвійні польські сили. Це викликало переполох. Кіш почав розвертатися. Його прикривало сім тисяч вершників. Цю залогоу зніс натиск Вишневецького з лівого флангу, його підтримали з правого гусари під командою Стефана Чарнецького. Обидва крила польської кінноти зійшлися так щільно, що посередині вже не лишилося місця для полків, які надходили із допомогою і хотіли вдарити в центр. Табір лишився позаду і взагалі не брав участі у битві.

Щ Втративши майже половину людей, татарська залога почала відступати услід за кошем. Погоня тривала кілька годин, і лише короткий зимовий день врятував татарів від повного винищення. Сигнальні звуки повернули поляків, які переслідували татар. Вирішено продовжити погоню вночі, однак частина сил була до цього повністю не придатна. Війська Вишневецького, а також прибулих з ними Пясочинського і Зацвіліховського, які до битви ввійшли просто з обтяжливого переходу, були неспроможні до погоні. Незугарна до цього і важка кіннота. Кількісна й технічна перевага польських військ, а також втрати татар у битві були такі великі, що не було потреби в тому, аби в погоні брало участь усе військо. Тому Конецпольський порадив вибрати бажаних, яких в кількості близько 5 тисяч (серед них був Стефан Чарнецький) віддав під командування комісара Зацвіліховського. Не зволікаючи, Зацвіліховський рушив у погоню за татарами. Вранці надздогнав їх над Синьою Водою (Синюхою). Ординці, побачивши війська, не розбираючи товщини льоду, почали в переполосі перебиратися на другий берег. Лід не витримав, зламався, і багато татар знайшло під ним смерть. Огорнуті панікою, ординці стали простим противником для досвідченого Зацвіліховського. На другий берег Синьої Води вдалось вибратись ледве частині татар, які миттю поділились на кілька чамбулів і рушили на схід. Маючи дуже змучених коней, Зацвіліховський вирішив не продовжувати погоні (що зрештою через поділ їх на чамбули було надто важко), обмежився виловом татар, які розпорошились на правому березі Синьої Води. Тим часом чамбул, який складався з кількості кіннотників, що втікав у бік Чигирини, вважаючи, що місто безборонне, вирішив помститись за попередні поразки. Однак, татар спіткала невдача, бо наткнулись на черкаський козацький полк, який не брав участі у битві під Охматовим, тому був якраз в околицях Чигирини. Татари не сподівалися зустрітись з військом в Чигирині і були повністю ошелешені. Їх легко роззброїли, причому татари втратили багато людей із старшини. Тим часом чиги-

ринський полк під командуванням Кричевського, який ще перед охматівською битвою наткнувся на татар над Інгулом (про що повідомив польську сторону), сам скориставшись з того, що Крим був оголений, без війська, відправився на Перекоп, спалюючи і нищачи все дотла, беручи полонених. Довідавшись про це, гетьман сміявся, що татар козаки «татарською модою» завоювали.

Отже, велика татарська вилазка скінчилась повною поразкою. Охматівська кампанія була останньою вдачею великого гетьмана Станіслава Конецпольського. Була це також остання кампанія, в якій з таким успіхом поляки й козаки виступили як товариші по зброї. Надходили часи, коли теперішні товариші по зброї мали виступити один проти одного у змаганні, яке скінчилося трагедією обох народів. Трагедією загальною і кожного народу зокрема.

Відголоски переможної охматівської кампанії представляли шляхетські погляди на татар як на грабіжників, небезпечних для цивілізованої народності, з іншого ж боку — як на слабкого, з військової точки зору, противника. Це викликало великий военний запал шляхти і бажання дати відповідь, більшу від охматівської кампанії. Антитатарські настрої, підтримувані і королівським двором, збіглися і зі сприятливими зовнішньополітичними умовами. Турецько-венеціанські стосунки були такі напружені, що війна вже висіла в повітрі. В Криму, не без зв'язку з Охматівською битвою, дійшло до внутрішнього конфлікту, внаслідок якого було вигнано хана Мухамеда-Гірея IV (1641—1644). Його місце зайняв брат Іслам-Гірей III (1644—1654), щоправда затверджений султаном, однак війни між прихильниками братів тривали й далі.

Надійшов момент остаточної розправи, якщо не з Туреччиною, то хоча б із Кримським ханством. Про таку розправу здавна мріяв польський король Владислав IV (1632—1648). Та цим мріям не судилося збутися. Яка гірка іронія історії. Там само, під Охматовим (через одинадцять років) знову відбулася битва, яку прозвали Дрижипільською і в якій московсько-козацькому війську протистояло польсько-татарське. (29.01—1.02.1655 р.).

Що ж привело до цієї битви і що їй передувало? Передували безперервні війни, в яких Богдан Хмельницький у спілці з кримськими татарами громив польські війська. Починаючи із 1648 р. його незмінним помічником, побратимом був перекопський мурза Тутайбей. Саме той, хто ледве вирвався з-під Охматова, а потім, побратавшись із Богданом, неймовірно збагатів разом із своїми ординцями. Та так, що коли хтось із татар повертався з походу, не маючи п'яťох полонених, а мурза соболиної шуби, шапки, то над ними глузували.

За свідченням турецького літописця Евлії Челебі, козаки продавали татарам польських євреїв «за люльку тютюну». (Див.: *Евлия Челеби. Книга путешествий. Земли Молдавии и Украины.* — М. 1961. — С. 210).

Та не лише перемогами тішились союзники, траплялося їм пізнати і гіркоту поразок. Гетьман Богдан Хмельницький все частіше доко-

А
Н
М
Ш
В
І
К
Ш
А
Ж

ряв за ті поразки татарам і почав розшукувати нового союзника і покровителя. Такого і знайшов у особі царя Московської держави. Переяславська угода (1654 р.) спричинила московсько-польську війну і перехід кримського хана на сторону Речі Посполитої.

Цар Олексій Михайлович насамперед прагне повернути раніше втрачені землі. Головний удар наноситься у напрямку Смоленська. На підтримку вирушає 18-тисячне козацьке військо на чолі із наказним гетьманом Іваном Золотаренком. Це в той час, коли польські під'їзди проникають аж до Білої Церкви та Умані, коли наростає загроза вторгнення татарських орд. Лише після того, як Московська держава вирішила свої зовнішньополітичні завдання, вона направляє у грудні 1654 р. на допомогу Богдану Хмельницькому 9,5 тисяч воїнів, якими командував В.Б. Шереметьєв і 4-тисячний загін на чолі з Ф.В. Бутурліним. А тим часом у жовтні 30-тисячна армія під командуванням великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького вирушає у похід проти козацького краю. Успішно для Польщі завершуються переговори з Кримським ханством, і 23 листопада татарська орда, очолювана сином Іслам-Гірея Магомет-Гіреєм, виступила в похід. У грудні з'єднуються з польськими військами, що підкорили Брацлавщину і разом підходять до Умані, яку і намагаються 26 січня взяти штурмом.

Богдан Хмельницький і Василь Шереметьєв на чолі 25-тисячного війська вирушають із Білої Церкви на допомогу обложеному.

Довідавшись про це, польське військо знімає облогу Умані і йде назустріч московсько-козацькому, прагнучи захопити його на марші. Проминули Соколівку, Конелу, дійшли до Бузівки і мали намір далі йти на П'ятигори. Але під'їзди повідомляють, що козаки вже в Охматові. І справді убогий Охматівський замочок зайняв передовий загін полковника Мартина Пушкаря. Польські війська під командуванням Стефана Чарнецького і польного гетьмана Станіслава Лянцкоронського вибирають позиції для гармат і наказують обстрілювати замочок. Постріли гармат чути взимку далеко, і козацько-московське військо, що залишило Ставище, прискорює свій рух. Воно втягується у долину річки Багва. Ще якихось півгодини, від сили година, військо з'єднується із своїм авангардом, обіпреться на хоч і незначні, а все ж таки укріплення. Залишилося здолати гору. Та із-за неї поволі виростає польське військо. Все ближче гармати. Припадаючи до землі, підступає німецька піхота. Спішно сковують козаки ланцюгами вози. Будують табір і нещадним свинцевим вогнем зустрічають атакуючих. Слідом за піхотою летить вал кінноти, найжаченої довгими списами. Ранні зимові сутінки, неначе спалахи блискавиці, розривають залпи рушниць. Пітьма густішає, вже немає як зарядити мушкета, а прицілитись годі й згадувати. Тріщать вози, польська кіннота вривається у табір. Вихід один — хапай голоблю і гати навсербіч. Перелякані стрільці заходилися гасити гноти, здавати гармати. Вже й золотом писана хоругва у руках торжествуючого гусара. А інші, як мухи на мед,

накинулися на обоз. Тягнуть все, що бачать. Це дало миттєву передишку козакам, і ось вони вже стіною натискують на поляків, відкидають за межі табору, знову скріплюють ланцюгами вози. Відразу ж стягують ще теплі людські тіла, кінські трупи. Вибудовують моторошні вали. Вже із-за них впродовж двох днів і ночей відбивали наскоки поляків. Та найбільше докучав мороз. Від нього не було як ні відбитися, ні сховатися. І хоч би де деревина. Полякам ліпше. Можна і в Костянтинівський ліс сховатися, вогонь розвести, хоч трішечки зігрітися. Та старші не дають довго відсиджуватись. Пильнуй, сторожа! Було б літо, наказали б будувати редути і розгорнули б пости. Тож, хоч і оточені козаки, а блокувати їх повністю не вдається.

А мороз дужчає. Вже й коні почали падати. Закінчується овес, води немає. Одна рада — слід вириватися із оточення. Добре, що Богун додав сили. Потай вийшов з Умані і прорвався у табір оточених. Татари ж подалися у пошуках фуражу по навколишніх селах і містечках. У московсько-козацькому таборі пожвавішали. Молотами гатять по цапфах великих гармат, заклепують запали. Триста бочок пороху теж залишилися в полі. Немає чим везти. Коли б хоч самим вирватися. І, власне, то не найбільша втрата. Он вали трупів. Одних лише стрільців, кажуть, загинуло до дев'яти тисяч. А ще ж і козаки, поляки. Всіх — тисяч п'ятнадцять. Так густо було всіяне Дрижиполе людськими кістками, що ще і на початку ХХ ст. їх виорювали.

А от живі часто ставали здобиччю татар. Згадуваний «волок» із густими вічками виловлював чималий ясир. Там, де не вправлялись ординці, допомагав Станіслав Чарнецький та інші магнати. Тож і не дивно, що коли у 1664 р. в Жашкові ще був 31 дим (хата), з яких сплачували податку 46 злотих 15 грошів, то у наступні роки Жашків перетворився на пустку. Жашків'яни, подібно до своїх сусідів ставищан, виселяються за Дніпро. (Арх. ЮЗР. — Ч. VII. — Т. 2. — С. 542).

ПОЧАТОК ВІДРОДЖЕННЯ КРАЮ

Лише наприкінці XVII — на початку XVIII ст. з'являються можливості для залюднення південної Київщини. Король Речі Посполитої, за якою залишилось Правобережжя, у 1684 р. видає указ, що дозволяв козакам заселяти територію на берегах Тясмина і Тікича.

Села, що виникали, були досить маленькими. Так, наприклад, у Скибин Греблі (нині Скибин) було 58, Городищі — 40, а в Сороко-тязі — 35 халуп. Інші поселення були ще меншими. Тетерівку населяло 45 душ, Нагірну, Баштечки — кілька десятків. (Арх. ЮЗР. — Ч. VII. — Т. III. — С. 107, 109, 114). У люстраціях староств Київського воєводства і повітів 1765 р. знаходимо повідомлення про те, що пан Тиновський одержав у 1762 р. право осадити слободу. За три роки у ній жило 16 поселенців. І називали її Краснополе. А нині, як здогадалися читачі, це велике село Тинівка.

А
Н
М
Ш
В
І
К
Ш
А
Ж

Поселення започатковувались як слободи не випадково. Лише у такий спосіб можна було утримати на цих землях, що впродовж багатьох років плондрувались татарськими, турецькими, польськими, московськими військами, мирне населення. Тож про фільварки, панщину не йшлося. Після того, як селяни налагоджували господарство, вбувалися на новому місці, їх переводили на чинш. Податок визначав сам осадник, і він міг стягувати з оселі шість злотих, а при бажанні чи потребі — вдвічі більше. Проте податок грішми був не такий обтяжливий, як відробітки у фільварках. Він стимулював ініціативу селян, їхню підприємливість. Цьому ж сприяло відновлення торгових трактів, налагодження торгівлі, становлення чумацького промислу.

Мережа доріг впродовж XVIII ст. стає густішою. І вже на початку XIX ст. наш край перетинає торговий тракт Паволоч — Сквиря — Володарка — Ставище — Вороне — Буки, Чумацькі шляхи: Володарка — П'ятигори — Острожани — (Бузівка) — Соколівка — Умань; Липовець — П'ятигори — Ставище, а далі одна дорога йшла на Богуслав, а інша — через Багву, Охматів, Вороне, Конелу, Соколівку знову ж таки на Умань.

Неодмінним елементом шляху була корчма. Для прикладу пригадаємо, що ще й донині збереглися перекази про корчму в урочищі Багва Млин. Щоправда, ті спогади із досить похмурим відтінком. Корчма, користуючись сучасними поняттями, нагадувала «чорну діру», куди заїжджали чумаки, але звідти не повертались. Оскільки саме про цю корчму зберігся такий переказ, то це засвідчує, що вона була винятком із правил. Зазвичай корчма на тракті — це не лише тогочасний «бар» чи «кафе», а більшою мірою «готель». Місце, де відпочиває подорожній, одержують фураж воли, коні, інколи укладаються якісь торгові угоди. Тож це був досить прибутковий об'єкт. Його вартість зростала із набуттям права на пропінанцію, тобто феодал мав дозвіл на виробництво і збут у своєму маєтку горілки, браги, вишняків, вареного меду. Звісно, що ні граф Браніцький, ні навіть власник Жашкова Франтішек Антоній Ледуховський ліктем не міряли, квартою не відпускали, хоча б тому, що це суперечило поняттям дворянської честі, себто, гонор не дозволяв. Шляхта віддавала пропінанцію в корчемну оренду. Найчастіше її купували багаті євреї, які почали прибирати торгівлю до своїх рук ще з часів короля Казимира Великого (1333—1370). І хоч потім їм забороняли селитися в окремих містах, зокрема в 1619 р. у Києві, це не зменшувало, а збільшувало їх приплив у містечках на торгових шляхах, там, де їм давали на відкуп корчми, млини, броварні, де можна швидко відробити гроші, потрачені на придбання оренди. Тож, ставши господарем корчми, винокурні та млина, орендар набував певної влади над селянами, які зобов'язані були купувати хмільні напої лише у «своїй» корчмі, молоти муку, дерти крупу лише у «своєму» млині, орендареві продавали збіжжя, мед і віск (якщо він не відмовлявся від купівлі).

Сплативши за скибинську корчму 3000 злотих, орендар намагався повернути сплачені гроші, відшкодувати затрати і одержати якомога більший зиск. (Див.: Арх. ЮЗР. — Ч. VII. — Т. III. — С. 107).

Це призводило до невдоволення селян. Воно посилювалось ще й тим, що їх примушували виконувати так звані «общинні повинності» — ремонтувати греблі, млини, заготовляти і доставляти до винокурні дрова, жито, солод, охороняти корчму і гуральню.

Оскільки у Польщі держава так і не змогла набрати сили, то на місцях панувало свавільство. Селян примушували виконувати роботи, не передбачені інвентарем, у громад відбирали поля і сіножаті. Непокірних садили до льоху, забивали у кайдани. Соціальна напруга посилювалася релігійним протистоянням. Пануюча верства намагається поширити католицизм, уніатство. У Жашкові уніати захопили православну церкву. (Киевские епархиальные ведомости. — К., 1894. — С. 87). До 1839 р. у Багві теж була уніатська каплиця. (Див.: *Похилевич Л.* Сказание о населённых местностях Киевской губернии. — К., 1864. — С. 440).

На тлі соціального визиску і релігійного гніту особливо виразними ставали спогади про Хмельниччину, козаччину, волю. Тим паче, що заможна шляхта не покладалася на державу, а сама формувала і утримувала надвірні козацькі сотні і полки. Частенько їх використовували для наїздів на сусідські маєтки. Отже, здобувався не лише досвід ведення воєнних дій, вміння вбивати, а й прищеплювався культ сили, вседозволеності та зневажливе ставлення до закону. У нашому краї, як і по всій південно-східній Київщині, назрівав соціальний вибух. І він трапився у 1768 р., ввійшовши в історію під назвою «Коліївщина», «Уманська різня». Поема Тараса Шевченка «Гайдамаки» зробила цю подію відомою на весь світ. У світлі цієї «слави» менш помітні події, що відбувалися на наших землях. Та це не означає, що повстання обминуло їх. Відомий краєзнавець Григорій Храбан писав: «Залізняка досяг Соколівки, мабуть, надвечір 8 червня (1768 р. — *авт.-упор.*). Це місто (правильніше, містечко, — *авт.-упор.*) за кількістю населення переважало Умань; в останній 1768 року проживало 1128 українців-міщан та селян (мається на увазі православних. — *авт.-упор.*), 301 єврей-міщанин, а в Соколівці — відповідно — 1848 і 232. Детальних даних про дії повстанців у Соколівці на чолі з Залізником немає. Відомо, що тут було вбито шляхтича-українця, уніата Гуньовського, а проте це могли зробити й самі соколівці ще до прибуття Залізняка. Полковник залишив у місті 14 козаків для охорони російського офіцера, капітана П. Тройницького, що закуповував на підлеглий Польщі території горілку для військового відомства.

Того ж дня після сніданку Залізняк вирушив на Умань». (*Храбан Г.Ю.* Спалах гніву народного (Антифеодальне народно-визвольне повстання на Правобережній Україні 1768—1769 рр.). — К., 1989. — С. 61).

Після взяття Умані Залізняк розсилає своїх гінців у П'ятигори, Соколівку, Конелу та інші села і містечка. Почувши про повстання, селя-

А
Н
М
Щ
В
І
К
Ш
А
Ж

ни бралися за зброю, не корилися панам. Василь Дубинний із села Литвинівка говорив своїм односельчанам: «Як далеко землі до неба, так тепер ляхам до нас, бо вже їх чорти забрали. Коли ж будемо робити, як робили досі, то знову впреться до села якийсь диявол». (Коденська книга судових актів // Український архів. — 1931. — Т. 2. — С. 371). А оскільки пан втік, то Василь збив довбнею замок на коморі і наказав розбирати майно, бо «це наша праця». Рішуче виступав Дубинний і проти уніатів, католицької церкви, папи римського, не хотів «бути під польськими панамі, а тільки під російськими». (Там же. — С. 376). Це яскраве свідчення того, що селяни ні іншого порядку, ні іншого ладу не уявляли і не прагнули. Їм здавалося, що, помінявши панів, заживуть ліпше. Гнобителі ж, попри національні відмінності, свій інтерес розуміли глибше. Тож і не дивно, що польських панів виручило російське військо під командуванням генерала Кричетникова. Каральні операції від Білої Церкви у напрямку до Лисянки й Умані здійснив полковник Протасов. Це саме його підрозділ розгромив під П'ятигорами загін отамана Максима Максимова, вбивши 30-х повстанців і взявши 9-х повстанців у полон.

Польські конфедерати пішли на угоду з Туреччиною, обіцяючи за допомогу віддати Київське воеводство. Турецький васал хан Крим-Гірей у січні 1769 р. вирушив у похід. Вже 29 січня орда ввійшла в Умань. Знову плондрувалися села і містечка нашого краю, лилася кров, брали ясир. Проте це був останній набіг на терени Жашківщини. Успішні війни Росії з Туреччиною, поділи Польщі призвели до того, що Жашківщина перестає бути лісостеповим порубіжжям і надовго перетворюється на мирний хліборобський край, спокій якого вряди-годи порушували незначні заворушення і бунти.

ЗЕМЛЯ. ВОЛЯ. КАПІТАЛ

В цілому ж XIX ст. стало століттям неухильного зростання населення і господарства. Його початок приніс новий адміністративно-територіальний статус як ряду сіл, так і самому Жашкову. Вже у 1801 р. П'ятигірський повіт ліквідовують і частину населених пунктів Жашківського краю відносять до Таращанського. Жашків через 39 років вносять до розряду містечок, хоч за кількістю населення він ще впродовж кількох десятиліть поступатиметься Соколівці, Бузівці і навіть деякий час — Тихому Хутору. Тож не дивно, що з появою нової галузі бурякоцукрового виробництва цукроварню спочатку будують у Тихому Хуторі (За даними краєзнавця Сергія Їжка у 1847 р. Див.: *Їжко С. 3 Історії рідного краю. Зародження промисловості на Жашківщині* // Світло Комунізму. — 1986. — 24 квітня), про що й знаходимо дані в «Сказаннях о населённых местностях...» Леонтія Похилевича на с. 450. Книга видана у 1864 р. і стосовно Жашкова автор повідомляє: «В містечку є заводи: пивоварний, гуральня, цегельний, іспанських овець;

Фрагмент із карти Київської губернії за 1829 рік

щотижня базари, по четвергах». (Вказана праця. — С. 465). Через рік виходить «Географическо-статистический словарь Российской империи» (СПб., 1865) і на 220 сторінці читаємо, що у містечку, крім броварні і гуральні, є ще і цукроварня (Ячевського). Пояснення досить прозаїчні. XIX ст. стало не лише кроком вперед у розвитку господарства, воно привело також до посилення кріпацтва. Кріпосне селянство, що становило до 60 відсотків загальної кількості населення, змушене було відробляти панщину. Особливо важкою вона була на поміщицьких підприємствах, де робочий день тривав 12–14 годин. На такий жорстокий визиск селяни-робітники відповідали підпалами, бунтами. У вересні 1835 р. згоріла Жашківська гуральня. Цілком ймовірно, що це ж ускладнило роботу Тихохутірської цукроварні. Але не обійшлося без конкуренції. Адже у 1860 р. неподалік від містечка Жашків розпочала роботу цукроварня, обладнана шістьма пресами і паровим котлом. Завод за потужністю і обладнанням переважав Тихохутірський. Орендарі останнього — Горштейн і Міндін напевне не врахували цієї обставини і, намагаючись «перехопити» сировину, закупили буряків більше, ніж Тульчинський, орендар Жашківської цукроварні. (За даними упорядників збірника документів і матеріалів «Робітничий рух на Україні», що побачив світ у Києві в 1986 р., І.К. Тульчинський був не орендарем, а власником заводу. Див.: Згаданий збірник. — С. 410). Закупити ще не означає переробити, продати і мати прибуток. Тож і не дивно, що з 1865 р. залишається один завод

Поміщицький будинок в селі Сорокотяга, споруджений у 1885 році

по виробництву цукру. Його власники мали можливість встановлювати вигідні їм ціни на сировину та зарплату робітникам, мало дбали про умови праці. У зв'язку з цим із 360 робітників у 1866 р. 83 захворіли на катар легенів та шлункові захворювання. І хоч цукрозаводчик у 1875—1876 рр. одержав 22,5 відсотка чистого прибутку, він не поспішав щедро розраховуватись із робітниками. Прибуток був високим ще й тому, що працюючому чоловікові за день виплачували 15—30 копійок, жінці — 5—7 копійок. Ще менше одержували хлопчачки віком до 15 років, яких на заводі працювала 61 особа. (Див.: *Їжко С.* Вказана стаття // *Світло комунізму*. — 1986. — 26 квітня). Для того, щоб склалася об'єктивна уява про реальну заробітну плату, пригадаймо, що у 1845 р. глечик молока коштував п'ять-шість копійок сріблом. Хуру сіна взимку того ж таки року можна було купити за 75, а один кілограм цукру — за 63 копійки. (Див.: *Статистическое описание Киевской губернии*. — СПб., 1859. — Ч. I — С. 387, 383, 430).

З часом ціни змінилися і в 1914 р. кілограм цукру в Києві коштував 29 копійок. Кілограм житнього борошна пекльованого — 9 копійок, а така сама кількість свинини першого гатунку — 61 копійку. (Див.: *Вобльий Г.К.* К вопросу о причинах современной дороговизны. — К., 1915. — С. 8—9). Тож не дивно, що полільники з охотою ходили обробляти буряки. Щовечора кожна з них одержувала 15—20 копійок.

Посіви цукрових буряків розширювались, а потужність заводу зроста. У 1880 р. він був оснащений дев'ятьма паровими котлами, десятьма паровими машинами. Попрацювавши 139 діб, виробили

Приміщення земської школи, спорудженої 1912 р. у с. Зелений Ріг

2610 тонн цукру, який майже весь відправили до Києва, Москви та за кордон. На місці залишилося всього 173 тонни цукру. Звісно, селяни на той час чайком не «балувались», а про самогоноваріння і не згадували.

Та й крім того, справно працювали гуральні пана Ясінського у Бузівці, Рогозинського в Сорокотязі, Парфенова в Хижні, Пшемницької у Зеленому Розі. Крім цих підприємств у містечках і селах Жашківщини було чимало млинів, кузень, олієнь. У 1897 р. розпочав роботу Кислинський (Березинський) цукровий завод, оснащений за останнім словом тогочасної техніки. Вже не потрібно було вирубувати навколишні ліси, бо перейшли на донецьке кам'яне вугілля. Цехи і службові приміщення освітили електролампочками, обігріли паром. На заводі не лише варили цукор, а й очищували його — виготовляли рафінад.

Історія Кислинського заводу, окрім всього, ще і яскрава ілюстрація того, як громіздка бюрократична машина «регулювала» ринок і ставала на бік російського підприємця.

Отож, дворяни польського походження В. Кондрацький, І. П'ясецький (син поміщика із Червоного Кута Д. П'ясецького), С. Ільїнський, купець Л. Боцяновський та німець Л. Кнох виявили бажання створити «Товариство Кислинського цукрового і рафінадного заводів». Землі в селах Кислин і Нова Гребля надавав В. Кондрацький. Київсько-подільсько-волинський генерал-губернатор примушує внести зміни до статуту, за якими заборонялося мати паї особам єврейського віросповідання та іноземцям.

З ініціаторів при паях виявились лише В.З. Кондрацький та І.Д. П'ясецький. Якщо першому перепало 95 акцій, то другому — лише п'ять. Контрольний пакет акцій прибрав до своїх рук, користуючись покровительством губернатора та позиками банку, Михайло Федорович Мерінг. Він володів 250 акціями (із 600). А з початком роботи заводу, купує ще 24 паї, в той час як В. Кондрацький продає всі до одного. Здавалося б, що зосередивши такий капітал, Михайло Федорович «будуть рости і процвітати». Одначе стрімкіше росли банківські відсотки. Тож на кінець XIX ст. товариство заборгувало банку 249 тисяч карбованців. Кислинський завод спочатку бере в оренду, а потім і викупляє у Волзько-Камського банку поміщик Дурилін. (Відтворено за книгою *Лазанської Т.* «Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.)». — К., 1999. — С. 178).

Але, як і в попередні віки, наш край впродовж XIX ст. залишався хліборобським. Для більшої наочності проілюструємо це твердження цифрами. Вже згадувалось, що на Жашківській цукроварні працювало 360 робітників, а на Тихохутірській у той же час (1863 р.) — 200. Навіть якщо загальну цифру подвоїти, маючи на увазі робітників гуралень, броварень, млинів, кузень і т. п., то вона становитиме 1100 — максимум 1500 робітників. А яка ж загальна кількість населення проживала у селах, що нині належать до району? На це питання допоможе дати відповідь Леонтій Похилевич. У «Сказаніях о населенных местностях Киевской губернии» він наводить дані по кожному населеному пункту. Наприклад: Бузівка — 2001; Марійка — 337; Сабадаш — 638; Тинівка — 1865. Тож у такий спосіб, оглянувши всі села і містечка, що нині належать до Жашківщини, знаходимо потрібну цифру. Вона становить 37157.

Отже, на початку шістдесятих років XIX ст. у населених пунктах, що нині входять до складу Жашківського району, проживало 37157 душ. (Підрахунки проведені за названою працею Похилевича ЛІ. по сторінках: 332, 333, 350, 352, 362, 363, 364, 365, 432, 433, 439, 440, 441, 445, 450, 453, 456, 464, 465, 468).

Зіставивши загальну кількість населення із кількістю так званого «промислового пролетаріату», виявляємо, що він становив щонайбільше чотири відсотки від загального числа жителів Жашківщини. Край солом'яних стріх, край селян, що з року в рік трудилися в полі, морі, оборі і до 1861 р. не на своїх, а на поміщицьких чи на державних. Поміщики переводили селян на уроки, тобто визначали норму виробітку на кожен день, з якою можна було справитися за кілька днів. Де-що ліпшим було становище державних селян. З метою заміни подушного оброку податком на землю та підпорядкування селян системі урядової опіки з ініціативи графа П.Д. Кисельова проводиться реформа. Правда, бажаного результату вона не дала. Ото тільки й того, що створений з цього приводу бюрократичний апарат посилив гноблення селян. Відчували його і селяни Павлівки, заселеної після 1825 р., коли згаданий граф Павло Дмитрович Кисельов взяв у придане за Софією

Станіславівною Потоцькою Торговицький і Букський ключі. Раніше на місці села був хутір із садком, ставком, млинком селянина Рудя, а у 1826 р. граф звелів побудувати 50 будинків, які віддав переселенцям.

У 1830—1831 рр. польські повстанці прагнули позбутися залежності від Росії і відновити державність. До цього повстання в самий останній момент приєднується ще один Потоцький, Олександр — син красуні, на примху якої було створено Уманське чудо, і рідний брат згаданої раніше Софії. І хоч полк, сформований на гроші Олександра Станіславовича, не зробив жодного пострілу, його маєтності було секвестровано (забрано у державну казну), і частина із них переводиться у військові поселення. До таких потрапляє Павлівка і Соколівка. В останньому різко зменшується кількість євреїв, зате у сусідніх Загайполі та Конелі їх стало на півтисячі більше, ніж православних. (Православних — 1238, євреїв — 1767. Див.: *Похилевич Л.* Вказана праця. — С. 352, 332).

З того часу Загайполе почали називати Юстін (нині Юстінград — частина Соколівки).

Що ж до селян, то вони працювали у полі, відбували військову службу та мріяли про землю і волю. І у 1861 р. їм здавалося, що мрія нарешті здійснилася. Та, як показали події 1864 р. у селі Червоний Кут, це не так. Виявилось, що після реформи у селян залишилося стільки землі, що не було куди й худобу вигнати і як в ставку рибу зловити. А тут ще й пан помінявся. Попередній — Микола Пенкін — вряди-годи приїздив із Києва, де мав якусь державну службу, а гонористий пан Данило П'ясецький заледве не щодня об'їжджає поля. Звелів розорати частину громадського поля, засіяв овсом і як тільки уздріє селянську худобу, то й наказує челяді займати і утримувати у себе на стайні чи клуні, аж поки червонокутці не викуплять або не відпрацюють. Дійшло до того, що сімдесят голів худоби загинуло.

Луку залили водою. Із ставка до панського столу риба є, а худобу де пасти? У відповідь на скарги пан глузує: «Дно ваше, а вода моя».

Мало того, за роботу не платив, а як платив, то мізерні копійки. Петро Триволенко півтора року трудився у панському господарстві і за все те одержав два рублі.

Тож, де не зустрінуться селяни, мова про одне: як худобу утримувати та як пана погамувати. Бувало, у неділю чи на свято зійдуться до когось у хату. Відставний солдат Жуга розгорне книжечку «Гайдамаки» Тараса Шевченка і так гарно читає, аж до серця слова пропікають. Дехто ще й пригадає батькову чи дідову розповідь про коліїв, про те, як вони із шляхтою та ксьондзами розправлялись. Сама по собі думка вривається: «Дійсно «славних прадідів великих правнуки погані». Це ж мій дід їм хльости давав. А тепер цей клятий пшек, католик поганий, збиткується над нами, як голодна свиня над коритом».

І чи не такі думки перервали лемент і крик, що долинули із вулиці. Простоволосі, без свиток, трусячись від страху, хлопчаки галасували: «Пан разом з кучером Арсеном худобу займають».

Звістка іскрою пронизала все село. На поле прибігли старі, малі, жінки, чоловіки. Не довго думаючи, звалили кучера з ніг та й заходилися лупити. А коли підійшов пан, то і йому перепало. Вкинувши його мосць на воза, повезли до села, де й закували у залізне путо. Відставний солдат Жуга сів писати скаргу на пана. Роман Лісовський, Ісай Швець, Петро Швед, Василь і Сава Кондрацькі вже були з піками. Чекали, коли сотський Антон Триволенко розшукає ще одну підводу, аби відвезти П'ясецького під охороною до Києва.

Чутка про колотнечу в Червоному Куті докотилася до волості. Из Хижні примчав старшина Юхим Черниш. Він теж радив везти пана до Києва і це ж повторив, притискуючи до скарги волосну печать.

Нарешті вози, наїжачені піками, вирушили в дорогу. Ще завидна добралися до Розумниці. Людей збіглося з усього села. Той дивується, той сміється, той пана розглядає і думає, а щоб і своєму таке утнути. А розважливіші, статечні господарі толкують із вартою:

— Куди ви його везете?

— До Києва.

— А там що не такі самі, як він?

— Воно, може, й ваша правда. Та вже так допік, що не знаємо, як жити і де правди шукати.

— І там ви її не знайдете. Ворон ворону око не виклює. Не мучте худоби, не гайте часу. Вертайтеся додому та просіть у пана мирову.

Розвернули підводи і, похнюпивши голови, подалися назад. Вже у сутінках завели П'ясецького до хати Миколи Костенка і тримали до світанку, аж поки той не видав мирову та запевнив, що не мститиметься.

Та варто було Даниїлу П'ясецькому вирватись із селянських рук, він відразу ж помчав на Умань. Вже через кілька днів по всьому Червоному Куті валували пси. Вони заходились, чуючи брязкання шпорів, палашів. Драгуни ходили з двору в двір, звично і вправно заковували селян, названих паном, у кайдани та й відправляли до Уманської в'язниці.

На тому і скінчилося прагнення червонокутських селян відстояти свої луки і пасовища. (Історія реконструйована на підставі «Дела Киевской палаты уголовного суда «Об истязаниях, причинённых крестьянами села Красного Кута помещику того села Даниилу Пясецкому и возмущении их против установленных властей» // ЦДІА УРСР у Києві. — Ф. 485. — Оп. 1. — Од. зб. 15974).

Мало що давали і скарги, якими селяни засипали Таращанський мировий з'їзд. Що з того, що він визнав факт підробки документів, селянам так і не дістались общинні землі, якими вони користувалися до реформи 1861 р.

Скарги, заворушення та ще й польське повстання 1863 р. спонукали уряд шукати шляхів до поліпшення життя селян. До таких спроб належить указ сенату від 30 липня 1863 р., за яким селяни всієї Київської губернії втрачали колишню залежність від поміщиків, мали

право повертати всі свої інвентарні землі. Але і ця реформа врешті-решт окошилася на селянах. Безземельних сімей, зокрема в селі Городищі, стало більше. Немає пасовища, немає орної землі, тож і випасують худобу на посівах Тетерівських багатіїв, інші розорюють у Новій Греблі землі, які орендував дворянин Боцяновський. Та крім безземелля (наприклад, у Жашкові два пани мали 1673 десятини землі, а всі селяни — 1708) селяни страждали і від безгріштя. Де і за що вони могли придбати саківського плуга, кінну сівалку, жниварку, не кажучи вже про парову молотарку.

Скажімо, великий цукрозаводчик граф О.О. Бобринський запровадив дев'ятипільну систему обробітку землі. На його латифундіях висівали озимину, ярину, на двох полях — цукрові буряки, на двох — сінокоси, та ще були вигін і пар. А що вже до обробітку ґрунту під цукрові буряки, то у графа було єдине і беззаперечне правило: «Поля повинні готуватися так, щоб на них можна було б побачити слід малої пташки». Появившись у Смілі, він наказав скупити у селян весь гній, що збирався у їхніх господарствах впродовж багатьох років і внести під буряки.

Знаходив час і можливості його світлість, аби консульгуватися із зарубіжними та вітчизняними вченими із приводу цукровиробництва і по такій докучливій проблемі, як боротьба із буряковими шкідниками. До її розв'язання приєднався навіть видатний хімік Ілля Мечников. Та його порада знищувати довгоносиків мюскардіною не привела до успіхів. Тож ще тривалий час надійними борцями із цими шкідливими комахами залишалися хлопчаки, яким, наприклад, у Леміщанському маєтку пана П.С. Підгорського виплачували по 2—4 копійки за кожну сотню довгоносиків.

У цьому ж таки маєткові керуючий Олександр Крушинський вів землеробство за багатопільною системою. Вона була притаманна і для Жашківського господарства, яким керував Янкель Етінгер, та для багатьох інших. Винятком були дрібні поміщицькі господарства, наприклад таке, яким розпоряджалася поміщиця з Олександрівки Євдокія Тоцька. На своїх 194 десятинах вона залишалася при трипільній системі обробітку ґрунту. (Див.: Список населённых мест Киевской губернии — К., 1900. — С. 1470). Зрозуміло, що такі господарства разом із селянськими не могли скласти конкуренції латифундистам, що переводили, чи принаймні прагнули перевести сільськогосподарське виробництво на промислово-ринкову основу і продовжували зростати. Дрібні ж господарства в більшості своїй занепадали, обезземельювались.

Село, як і раніше, страждало від безземелля і залишалося вогнищем соціальної напруженості. Не могли змиритися селяни із Бузівки, що в них на 720 дворів — 1300 десятин, а у генерал-губернатора, генерала Ф.Ф. Трепова — 2500 десятин. Правда, поважний сенатор і член Державної Ради навіть і не з'являвся у наших краях. Придбавши такий

шмат ґрунту, він невдовзі подарував його зятеві Суходольському, а той, у свою чергу, здав у оренду Цибулівському цукрозаводу. А для того, щоб зняти соціальну напругу у рамках Столипінської аграрної реформи, селянам пропонують переселитися на нові землі — Алтай, Далекий Схід.

Прибули з такими пропозиціями і до Бузівки. Селян зібралось на майдан чимало. Що ж ото буде говорити мировий посередник. З волості винесли табурети. Не для того, щоб сиділи, а щоб далі було видно ораторів. На один із них забрався мировий посередник і почав розказувати, який же то багатий Далекий Схід і скільки там вільних земель, як же добре буде тим 30-ти родинам бузівчан, що погодяться переїхати туди.

— То що ж ви скажете? — запитує мировий.

Стоять селяни. З ноги на ногу переступають, потилиці чухають і мовчать. А треба ж, щоб говорили, підтримували, бо ж доведеться доповідати самому генерал-губернатору, а Федір Федорович крутий на вдачу. Як виправдаєшся? Тож, коли чиновник помітив, що в одного селянина неначе аж губи ворухаться — так хоче щось сказати, погукав його до себе. Ніяковіочи, забрався Лига на табурет. Сотні очей дивляться на нього. Язык прилипає до піднебіння, але ж слід розпитати, де той Далекий Схід, чи довго їхати.

— Та не дуже й далеко, — відповідає мировий посередник, — місяць залізницею, тиждень пароплавом, тижнів зо два на конях.

— Ого! То це ж скільки ото грошей треба, щоб всі наші тридцять родин на той Далекий Схід завезти?

— Не переживайте, — заспокоює посередник. — Дорога за рахунок казни.

— Ти ба! І нащо ото казні витрачатися на нас тридцятьох. Хай краще одного пана Суходольського відвезе. І там геть усі землі йому віддасть. А нам його землі залишаться.

Майдан занімів. Жандарми, вїт, велике і мале начальство лише очима лупали. Найшвидше отямився мировий і щосили зацідив оратора у вухо. Так, що той, як гнила груша, злетів із табуретки. Накинулись жандарми, скрутили руки і тягнуть до холодної. Та всі в один голос почали просити: «Що ви з дурня, що не при свому розумі, візьмете». Відстояли бузівчани свого відчайдушного земляка та так і залишились при своїх куценьких наділах. Хоч у них вони були не найменші: в середньому по 2,9 десятини на кожную родину. А от у Скибині припадало на сім'ю по 1,7 десятини. Найменше ж землі мали селяни Городища — всього лишень по 1,2 десятини, тобто — 1,31 га. (Див.: Материали о крестьянском надельном землевладении в Киевской губернии. — К., 1907. — Ч. 1. — С. 74, 75).

Для порівняння скажемо, що в Жашкові Діонісію Раковському та сестрам Леї і Естер Етінгеровим належало 1827 гектарів землі. (Список населённых мест Киевской губернии. — К., 1900. — С. 1417, 1418).

Отже, на початку ХХ ст. соціальне розшарування і поляризація населення набували крайніх меж. Процес охоплював усіх, попри

*Охматівський хор під керівництвом Порфирія Даниловича Демуцького. 1911 р.
Фотокопію надав С.К. Їжко*

етнічну приналежність. Серед поляків були не лише Браніцькі чи Підгорські, а й Маліцькі та Бухенські, які втратили все. Тож не дивно, що поміж селян поступово зникало упереджене ставлення до шляхти.

У документах знаходяться свідчення про те, що 328 сім'ям селян — колишнім однодвірцям із сіл Скибин, Литвинівка, Тетерівка місцеве населення дозволяє працювати разом з собою на ремонті доріг та мостів, на винокурні, в маєтку. Це сприяло стиранню відмінностей між ними і злиттю в одну соціально етнічну верству. Щоправда, більш стійкими залишалися релігійні особливості. Як і раніше, католики відвідували костьол, православні мали у Жашкові церкву, а євреї — три синагоги. А от школа була для всіх єдина. Вже на початку ХХ ст. не залишилося жодного села, де б не було, принаймні, церковноприходської школи.

У 1905 р. відкрили таку і в Бузівці. На 140 учнів один учитель —

*П.Д. Демуцький серед учасників хору.
1911 р.*

*Меморіальна дошка на фасаді
Охматівського будинку культури*

Андрій Лозовий, який вважався неабияким грамотієм, бо читав Біблію над всіма покійниками. Та коли йому доводилось одержувати жалування (за рік 10 крб.), то за нього розписувався волосний писар, бо Андрій читати то читав... церковнослов'янською, а от писати не вмів жодною.

Через чотири роки у селі відкрили ще одну — двокласну школу, що було неабияким кроком уперед. Вже не один, а п'ять учителів навчали дітей. Всього на Жашківщині 1917 р. було 5 двокласних шкіл, 31 церковноприходська та 8 початкових земських. Що ж до Жашкова, то у містечку діяли дві школи — однокласна і грамоти, одна лікарня та прийомний «покой». Медичну допомогу жителям Жашківської волості надавали Шмуль Абрамович Кузьмінський, Іван Гаврилович Смицький та знаменитий Порфирій Данилович Демуцький. Він же завідував Охматівською аптекою. А у Жашкові цим займався провізор Йосип Пуклевич. Подією стало відкриття у містечку телеграфу і поштової станції. І ще шосе («соша», як казали місцеві жителі) від церкви до пошти.

Та в цілому волость і Київська губернія, як і вся Російська імперія, страждали від бездоріжжя. Граф Вітольд Крейц у 1851 р. писав, що «не можна вважати за шляхи сполучення ті поштові, чумацькі і міжселищні дороги, по яких рухаються наші пошти, транспорти, торгівля і взагалі все внутрішнє життя та інтереси кожного — дороги, які майже півроку непролазні від болота, трясовини, на яких часто немає ні мостів, ні загат, які ремонтуються чи радше вичищаються і розрівнюються лише перед ревізією губернатора». (*Варнеке Ол.* До історії залізничного

транспорту на Україні. (За даними Одеського архіву). Б.м.і.р. — С. 5.).

Такими дороги залишалися впродовж багатьох десятиліть. А виробництво, як ми вже побачили, змінювалось. З 80-х років XIX ст. кінь замінив вола, легкий залізний плуг — важкого дерев'яного. Розвивалося цукробурякове виробництво.

Зерно річкою пливло і на Жашківський базар. Бурти золотавої пшениці вкривали базарний майдан. Хто вже тільки біля неї не крутився: купці з Москви, Києва, Варшави, Одеси і ще бозна-звідки. Потреба у транспортуванні зерна викликала інколи фантастичні проєкти на взірець запропонованого Новоросійським губернатором графом Воронцовим: з'єднати Київ

Надгробок над могилою лікаря Ш.А. Кузьмінського

з Одесою судноплавним каналом за-
вдовжки 500 верств. (В радянські ча-
си в дещо простішій формі реалізува-
ли цей проект — побудували авто-
магістраль Київ—Одеса).

До десятих років ХХ ст. відно-
ситься початок вирощення товарної
риби у водах Гірського Тікича. У
1903—1904 рр. власник бузівських
земель пан Суходольський здав час-
тину із них у оренду київським
підприємцям. У 1905 р. вони вклали
кошти у будівництво греблі, млина і
двох дерев'яних мостів. Утворився
ставок площею 290 га, а подорожні та
купці вже не переправлялись через
річку вбід, а по мосту.

Дерев'яний млин невдовзі згорів,
і на його місці збудували кам'яний,
рештки стін якого помітні ще і нині
при в'їзді до ставково-рибного госпо-

дарства «Гірський Тікич». Майже одночасно і знову ж таки комерсан-
ти із Києва фінансують спорудження греблі, моста через Гірський
Тікич поблизу села Острожани.

А Жашків славився кінською торговицею, рівної якій не було на
всю губернію. Спритні ліверанти могли тобі твого ж таки коня й про-
дати. Тому не даром казали: «У Києві жінки не бери, а у Жашкові коня
не купи». Одначе засторога не спрацьовувала. Практикувалося і пер-
ше, і друге. До того ж торгівля після реформи 1861 р. розвивалася
успішно. Вже у 1878 р. в містечку було 24 лавки, а продаж товарів за
чверть віку зріс у чотири рази. (Див.: *Їжко С.К.* Зародження промисло-
вості на Жашківщині // *Світло комунізму.* — 1986. — 26 квітня). Зрос-
тання було б ще стрімкішим, коли б не згадане раніше бездоріжжя.
Жашківському ринкові, цукроварні, всьому господарству потрібна бу-
ла залізниця. Ця потреба співпала із лихоманкою будівництва
залізниць та індустріалізацією, яка охопила Російську імперію з 1890
по 1900 р. Але на той час наш край не потрапив у сферу інтересів
залізничних магнатів. Вони орієнтувалися на метал і вугілля, а не на
буряки та цукор. Тож лише у 1908 р. починає відбруньковуватися
залізнична «галузка» в бік Жашкова. Росла вона довго і поволі, з трива-
лими перервами, але вже саме будівництво сприяло подальшому роз-
витку торгівлі і промисловості. Тож і не дивно, що з 1908 по 1915 рік у
Жашкові одержують дозволи на будівництво парового млина, пиво-
варного заводу, двох цегельних заводів, фабрики землеобробних ма-
шин, двох кінотеатрів. Та цим планам не судилося збутися. Вибухнула
Перша світова війна. Сотні жашків'ян мобілізували на фронт, а на се-

Рештки залізничного мосту

лянські господарства з кожним роком лягав все важчий тягар військових поборів. Село занепадало і знелюднювалось. Біосоціальні закони невблаганні. Заклики і відозви царського уряду, як і Тимчасового, що прийшов йому на зміну, вже не знаходили підтримку та розуміння з боку населення.

Під впливом революційних подій у Петрограді, Харкові, Києві відбуваються зміни і на Жашківщині.

СВІТЛО І ПІТЬМА СОЦІАЛІЗМУ (1917–1941)

Учасники лютневої (1917 р.) революції в Росії. У центрі Д.М. Мединський, родом із с. Скибин. Фото із сімейного архіву М.І. Васькевича

Як у калейдоскопі змінювалися події, обставини і люди у 1917–1921 рр. Докотилася чутка, що вже цар зрікся престолу. З'явилися комісари Тимчасового уряду, а далі представники Центральної Ради, січові стрільці, австро-німецькі війська, більшовики, червоні, білі, гайдамаки, Директорія, петлюрівці, григор'івці, зелені, соколовці, махновці і знову Червона Армія. Як у котлі. З одного краю горять гуральні, а з іншого трощать панські маєтки, розтягують все, що можна потягнути. І всі, хто тільки не прийде, то реквізує, конфіскує чи й просто грабує.

Тривалий час влада була нестійкою. На зміну Центральній Раді приходить Радянська влада. 12–13 січня 1918 р. відбувся перший повітовий з'їзд Рад. Делегати від Жашківщини, повернувшись із з'їзду, заходилися утверджувати владу Рад на місцях. І вже у лютому 1918 р. над волостю замайорів червоний прапор, а замість волосного старости

появився голова ревкому Іван Пилипович Станецький. Але невдовзі у Жашкові вже розпоряджались німецькі війська і гайдамаки. Особливе обурення селян викликали безперервні хлібовикачки і німецьке «сало, млеко, яйки». Тож не дивно, що у відповідь по всій Правобережній Україні прокотилася хвиля повстань. Не обминула вона і Таращанський повіт. Все почалося з того, що загін німецьких солдат на чолі з комендантом Ляуденом при підтримці загону гайдамаків, який очолював капітан Івженко, направились у травні 1918 р. із Ставищ у село Янишівку (нині Іванівка), де мали намір заготовляти сільгосппродукцію. А оскільки селяни зерна не давали, то гайдамаки заходились їх лупцювати. Ті, не довго думаючи, повитягували утинки

з-під стріх і почали відбиватися. Село перетворилося на суцільне поле бою, спалахнули хати, і невдовзі від нього залишилося одне згарище. Що ж далі робити? Залишався єдиний вихід — бити німців. Тим паче, що з усіх сусідніх, близьких і далеких сіл приходили все нові і нові повстанці. А із Жашкова один козарлюга із гайдамацького загону отамана Горемики не лише сам перейшов на бік повстанців, а ще й гармату і кулемет на додачу приволік. Очолив жашківських повстанців Петро Гнатович Тонковид. По селах повстанців зустрічають хлібом і салом. Все далі від Таращі іде бойовий загін. Але витримати удари регулярних частин нелегко. Спалахнув запеклий бій під Червоним Кутом. Під тиском переважаючих сил повстанці відступають до Багви, де знову бій і знову відступ через Скибин на Ставище. Полишивши наш край, Таращанський партизанський загін впродовж місяця долає довгий шлях аж до Суджі Курської губернії, де і вливається у частини Червоного козацтва. (Використано документи із збірника: «Киевщина в годы гражданской войны и иностранной военной интервенции (1918—1920 гг.)». — К., 1962. — С. 26, 73, 74.)

А на Жашківщині продовжувалось протистояння. Невдовзі вона потрапляє, згідно договору між денікінцями і петлюрівцями у 1919 р., під сферу впливу армії Денікіна. Цілком ймовірно, що і це було однією із причин єврейського погрому в Жашкові.

Бузівка, Конела, Вільшанка, Марійка і Жашків у 1919 р. були знову охоплені хвилею повстань. Цього разу проти Радянської влади. Очолив повстання Соколов, штаб якого знаходився у Тетіїві. У боротьбі з повстанцями загинули голова Жашківського ревкому І.П. Станецький і військовий комісар Самофалов. Новий голова ревкому І. Дем'янчук, хоч і створює загін самооборони, але здійснювати повний контроль над волостю неспроможний. Нерідко траплялися самосуди. Одна така трагічна подія відбулася напровесні 1920 р. біля Олександрівської церкви. Від неї нині не залишилося й сліду. На тому місці тепер парк і під кленом надмогильний камінь, що зберігся від церковного кладовища. Сільський цвинтар дещо далі, ближче до краю села.

У глухому закутку, біля самого рову, — братська могила. Обеліск із зіркою. На ньому імена: Задорожній Я.О., Колісник О.І., Морозюк К.В., Морозюк Ю.К., Морозюк Я.К., Турський Я.М., Циплюк І.Ф., Циплюк Ф.Ф., Чернишук О.Л. Це були парубки та один 45-річний чоловік Филимон Циплюк. З тих, кого мали схопити, порятувався лише Григор Морозюк. Як він пізніше згадував, за ним приїхали два верхівці. Лежав хворий. Наказали збиратися і йти з ними. Здогадавшись, що від нього хочуть, зайшов за причілок, витягнув із-під стріхи утинок та й, не довго думаючи, розпочав стрілянину. Перелякані гінці кинулись тікати, а Григор подався у поля. Невдовзі почув гомін, крики, іржання коней. Із-за туману здалеку нікого не було видно. Скориставшись цим, ліг посеред поля у борозну та й лежить, лише чує, як перемовляються переслідувачі:

— Де ж він?

*Пам'ятний знак
на місці загибелі червоноармійців
і О.Я. Пархоменка*

Не менш жорстока, але набагато відоміша трагедія розігралася неподалік від села Бузівка 3 січня 1921 р. Подія стала хрестоматійною завдяки причетності до неї ушанованого командира Червоної Армії Олександра Пархоменка (1886—1921) та його недавнього соратника по боротьбі з врангелівцями, кавалера ордена Червоного Прапора, легендарного батька Нестора Махна (1884—1934). Він, що ще восени 1920 р. очолював повстанську армію чисельністю 11 тисяч багнетів, 3500 шабель і 900 кулеметів на тачанках, після розгрому Врангеля стає непотрібним і навіть небезпечним. Командуючий Південним фронтом Михайло Фрунзе 26 листопада 1920 р. видає наказ, за яким Махно і всі його загони оголошувались ворогами Радянської республіки і революції та підлягали роззброєнню, а в разі непокорі — знищенню. Проти Махна було кинуте 2/3 всіх червоноармійських військ, що воювали з врангелівцями, але розгромити його чи, принаймні, оточити не вдається. Його армія діяла блискавично і була невловимою. Однак війна втомила селян, вони прагнули повернутися додому, зневірилися у перемозі. Аби виправити ситуацію, Махно здійснює рейд на правий берег Дніпра. 31 грудня махновці отаборились в селі Тальянки. Їх наздоганяли будьонівці, а з Київщини наступали частини 12-ї армії. Проти махновців діяли 8-ма червонокозача, 14-та та 17-та кавалерійські дивізії під командуванням В. Примакова, О. Пархоменка та Г. Котов-

— Та десь тут. Але як його
найти?

Так і не знайшли Григора Морозюка. Всіх інших вранці вивели на майдан і вчинили розправу. Чоловіки з усього села за вказівкою управи заходилися бити дрючками. Били до мозолів на руках. Напівживих кидали на віз. Хтось хотів було взятися руками за тіло замордованого, а інший йому: «Що ти це стерво руками хапаєш, бери габлями (вилами)». Повезли на цвинтар, скидали у яму й засипали напівживих. Один ще навіть спромігся вигукнути: «Почекайте, я щось розкажу». Відразу ж киями по голові заспокоїли навіки.

Матір Якова і Юхима Морозюків хотіли теж потурити в могилу, але за неї заступилися.

Земля над могилою ворушилася днів зо два. І весь час над нею день і ніч чатували вартові, аби ніхто не порятував жертв самосуду.

ського. Щоб позбавитись переслідування червоних частин, увесь час доводилось рухатись і маневрувати. В кінці грудня вони неподалік від Тального, першого-другого січня — під Ставищами, а третього несподівано для себе зіткнулися зі штабом 14-ї дивізії, для якого ця зустріч теж була раптовою і фатальною. Махно зі словами: «Ти ще довго ганятимешся за мною?!» — розрядив у Пархоменка свій маузер, а потім порубав його шаблею. Разом із начальником дивізії загинули начальник штабу дивізії В.К. Мурзін, воєнком кулеметної команди при штабі дивізії П.І. Жариков, червоноармійці-кавалеристи А.К. Шапошник, Ф.В. Литвинов, Я.М. Кузнецов, П.Я. Угольніков, Г.Ф. Бондаренко. Тіла всіх червоноармійців поховали неподалік від Бузівки і над могилою встановили обеліск, що з часом замінили досконалішим пам'ятником.

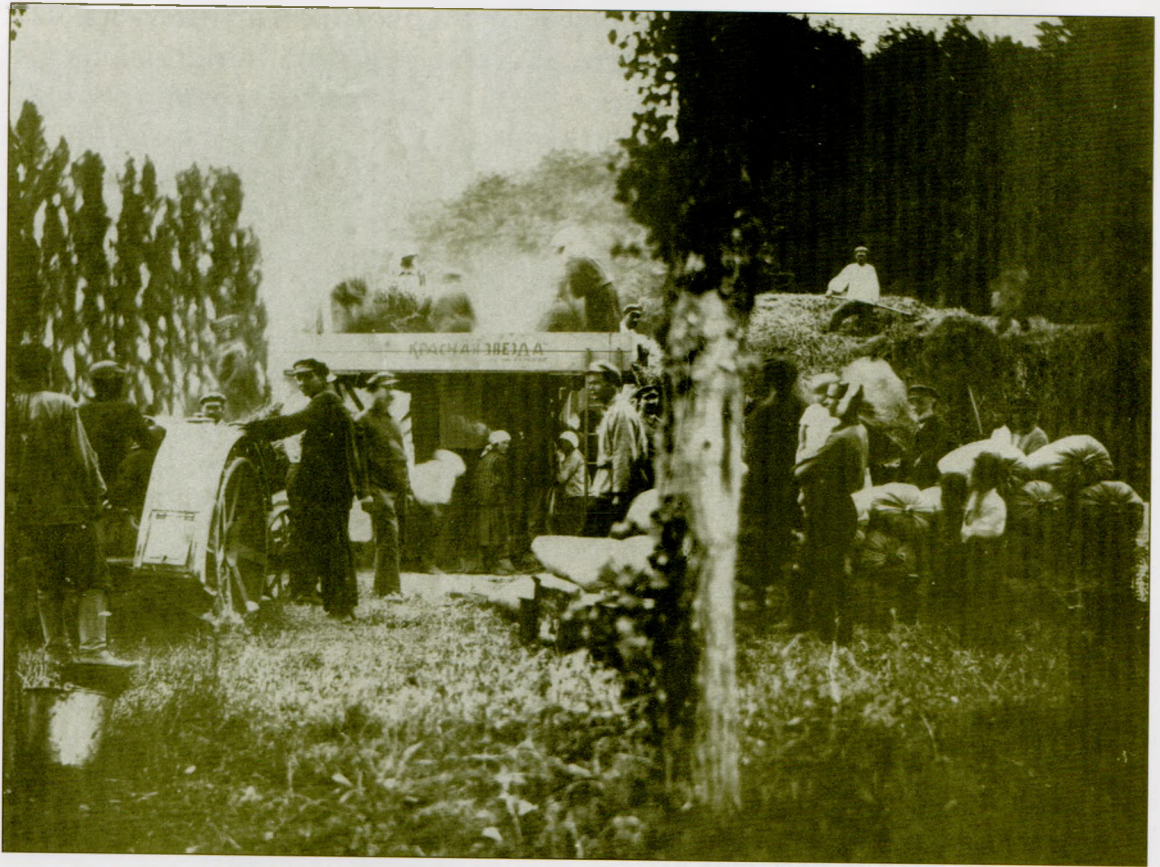
Це була остання бойова операція за участю великих військових з'єднань на терені Жашківщини у ході громадянської війни. Починає налагоджуватись нове мирне життя. Новизна була помітна навіть у адміністративно-територіальному поділі. Зникли губернії, повіти, волості. З'явилися округи, райони. Саме в результаті реформи 1923 р. з'являється Жашківський район, що входив до складу Уманської округи. Чимало сіл нинішньої Жашківщини відійшли до Цибулівського, Виноградського та інших районів і навіть округів. А от село Горошків стало на деякий час «жашківським».

Водночас утворюється райком партії, який очолює юний будівельник Петро Толстолужський (пізніше він зробить блискучу кар'єру і у високих чинах в московському кабінеті Наркомату Оборони СРСР накладе на себе руки), комітет незаможних селян, комсомольська організація. Нарешті добудували до Жашкова залізницю, а на полях з'явилися трактори «Фордзон». Пенсіонер Іван Майструк пригадував: «У 1927 р. в наше село Леміциху прибув перший трактор. Про це ніхто не сповіщав, але він так гуркотів, бо був без вихлопної труби, що люди збіглися побачити диво, яке тягне два плуги. Стоїмо ми, роздивляємося, коли чую позад себе:

— Це нечиста сила, від якої тікати треба. Коли ним орати поле, хліб не ростиме.

Оглянувся. Старий дідусь переконував молодих. Та де там. Потяглися ми до цієї техніки. Дуже вже хотілося її осідлати. А що це були за трактори? Без кабіни, без освітлення, магнето стояло в картері. Сидіння для тракториста залізне. Ідучи з поля додому, забирали з собою бабіни і клали їх на піч, щоб не відсиріли... Всі трактори були дуже зношені. А для ремонту не було ні інструментів, ні запчастин, ні приміщення». (*Майструк І.* Наш щедрий засів // Світло комунізму. — 1978. — 7 січня).

Але з часом МТС, яку створили у 1931 р., поповнюється новими тракторами радянського виробництва: «Інтернаціонал», «Універсал», «ХТЗ». Того року тракторний парк станції нараховував 10 «Інтер-

*Перший трактор Жашківського кредитового товариства. 1924 рік.
Фото із сімейного архіву В.І. Кудрявцевої*

націоналів» та 27 «Фордзонів» потужністю 420 кінських сил. Обслуговували ж вони 33 колгоспи, де мали обробити 30 тисяч гектарів ґрунту. Через шість років район мав 204 трактори, 88 автомашин МТС, 51 колгоспну, 5 легкових авто, одну колгоспну електростанцію.

З десяти сіл району по телефону вже могли доповісти районному начальству про хід виконання соціалістичних зобов'язань. І над Жашківським током гучномовець горланив: «Соберём и засеём, и вспашем. Наша поступь тверда, и врагу никогда не гулять по республикам нашим».

Ламалася традиційна ізольованість і замкнутість села.

У Москву на Всесоюзний з'їзд колгоспників-ударників відряджають Юхима Сліпачука із Вільшанки, 14 колгоспників із цього ж села посилають на курси трактористів. Явдоху Левчук із Нагірної обирають делегатом XIV Надзвичайного Всеукраїнського з'їзду Рад, де вона зустрілася із самим генеральним секретарем ЦК КП(б)У Станіславом Косіором.

Конференції, наради, семінари, зльоти, політнавчання, політбої, політчистки, комуністи, комсомольці, пропагандисти, агітатори, атеїсти, лікнепи — все це не лише нові поняття, а й нові сторони життя. По бригадах, у таборах колгоспники «проробляли» (лексика того часу) найважливіші постанови партії і уряду, читали газети, випускали

Бюст Тарасу Шевченку, встановлений коштам селян і робітників району Березинської цукроварні першого травня 1926 р.

полівки, вивішували на Червоній і Чорній дошці прізвища кращих колгоспників і «зривачів» роботи. Вручали червоні і рогожані прапори, премії, червоні шаровари і перкалеві хустки. Йосипа Коберника і Самсона Бачинського нагородили орденами Червоного Прапора, а начальнику політвідділу Жашківської МТС Сергію Барищеву вручили найвищу нагороду — Орден Леніна.

Жашківський район і його господарства називають із високих республіканських трибун.

XI з'їзд райради. 1934 рік

Газета «Комуніст», Центральний орган ЦК КП(б)У, 5 січня 1934 р. повідомляла: «На червону дошку ім. XVII з'їзду ВКП(б) та XII з'їзду КП(б)У за поданням Київського обкому КП(б)У занесено Жашківський район. Секретар РПК т. Чорний, голова РВК т. Богатченко, голова райКК т. Тернова, начальник політвідділу МТС т. Барищев. Район достроково виконав план хлібоздачі та натуроплату МТС. План глибокої оранки виконано. Врожайність цукрового буряка становить 118 цнт. Возіння цукрових буряків закінчено». Район нагороджують премією — 4,5 тисячі карбованців. Серед кращих називають і Жашківський колгосп ім. Петровського, яким тривалий час керував Хуна Рубашевський. Людина завзята і самовіддана, яка раніше доярок приходила на колгоспну ферму і після всіх в'язальниць залишала колгоспне поле. Обізнаний в колгоспних і сільських справах, він не лише керував і закликав, а й подавав приклад. Скажімо, вже після війни у 1947 р. колгоспники артiлі ім. Сталіна с. Леміщиха та артiлі ім. Петровського с. Жашків звертаються до всіх колгоспників району із закликом «Зустрінемо День Перемоги повною сплатою готівки на нову позику» (Друга Державна позика відбудови й розвитку народного господарства СРСР). Звернення від артiлі ім. Сталіна підписали: М. Горошко, А. Куць, В. Лимар, А. Маркитан, М. Мартовщук, Ф. Романюк, П. Мартовщук; а від артiлі ім. Петровського: Х. Рубашевський, І. Приймак, М. Кравець, О. Коберник, Г. Цимбал. Хуна Рубашевський відразу ж підписується на позику і сплачує одну тисячу карбованців. По 400—500 крб. вносять у державну казну Федір Коваль, Іван Приймак, Мотря Шум, Федора Романюк та інші.

Взагалі на той час відданість і самовіддача людей неймовірні й малозрозумілі з погляду нинішнього. Євдокія Захарівна Завада (1914—1998) із села Хижні пригадувала: «А як же люди вірили в Сталіна, в його ідеї, в будівництво нового життя. Мій чоловік, нині покійний, Василь Завада був бригадиром, а головою колгоспу поставили Поліщука М., в якого було семеро дітей. Одного дня вранці мій чоловік зайшов загадувати на роботу його жінці (Головиха, семеро дітей, але і їй загадували іти на роботу — *авт.-упор.*), а вона плаче; діти голодні, опухші і їсти немає чого. Вона стала просити мого чоловіка, щоб він на коморі украв трішки у пазуху хоч макухи і приніс її дітям, бо, каже, боюсь і казати чоловікові. І мій чоловік, крадучись, ніс її дітям макуху. Розкажи тепер будь-якому голові колгоспу — не повірять».

Тож попри всі труднощі, брак техніки і те, що інколи доводилося ставити до плуга корів, господарства міцніли, а урожаї зростали. Це можна побачити і з наведеної нижче таблиці.

Урожайність зернових та цукрових буряків
по Жашківському району в роки другої п'ятирічки
(1933—1937)

Рік	Урожайність зернових (в центнерах з гектара)	Урожайність цукрових буряків (в центнерах з гектара)
1933	10	117
1934	11,3	118
1935	12,2	167 (цифра не уточнена)
1936	19,6	197
1937	19,9	199,5

У 1937 році 128 ланок (по району) одержали врожайність цукрових буряків від 300 до 450 центнерів з гектара, а ланкова з колгоспу «12-річчя Жовтня» с. Нагірна Явдоха Левчук виростила по 681 центнеру з гектара. Ланкові Фросина Гончарук, Мотря Поночовна із цього ж колгоспу — по 630—670 центнерів з гектара. По 506 центнерів з гектара зібрали Марина Смаглій і Катерина Чернявська із колгоспу «Комінтерн» с. Пугачівка. Рекордний урожай жита (49 центнерів з га) зібрала бригада Олексія Корнійчука з Жашківського колгоспу ім. Петровського.

Завдяки праці цих та багатьох інших людей район постійно здобуває перемоги у соціалістичному змаганні. У 1937 р. жашківцям вручають 25 тисяч карбованців за друге місце, здобуте в ході соцзмагання на честь XX-ї річниці Великого Жовтня, а на початку 1940 р. — другу премію Всесоюзної сільськогосподарської виставки, Диплом II ступеня, 5 тисяч карбованців і мотоцикл одержує Жашківська артіль ім. Петровського.

А В цьому ж таки колгоспі у 1940 р. запровадили ще одне диво — механізоване доїння корів. Та й не лише цим дивувались жашків'яни. 1931 року під Жашковом появляється аеродром. У роки піднесення руху п'ятисотенниць (зачинателем була ланкова із с. Старосілля Марія Демченко, яка пообіцяла Сталіну виростити 500 центнерів цукрових буряків з гектара) переможниць-ударниць «катали на кукурудзянику», а босоногі хлопчачки з усього села прибігали до літака, несучи в руках квіти.

М Ш В І К Ш Ш А Ж Гриміли духові оркестри. Таких у районі перед війною було 12. На місці церкви у райцентрі збудували двоповерхову школу вартістю 300000 крб. Всього ж навчалось у 29 школах вісім тисяч дітей. 3211 із них були піонерами, а 1572 — жовтенятами. Для них збудували піонерський палац. (Принагідно згадаємо, що газета «Селянська правда» 14—15 травня 1926 р. писала: «При Тетерівській школі піонерський загін засновано ще весною 1925 р. На початку загін не розгорнув як слід роботи, бо вожаті були кепські. Коли ж у 1926 р. вожатим став товариш Кравець, справи поліпшились. Число піонерів зросло. Придбали бібліотеку на 40 книжечок, влаштували дві виставки, передплатили газети»). А ще піонери та комсомольці стояли на вежах — стерегли хліб, ходили по хатах і агітували йти в колгосп, підписуватися на позику, ліквідовували неписьменність. Остання справа була настільки серйозна, що прогульників викликали до сільської Ради і вимагали пояснень. Трапилось так і з нашою землячкою. Стоїть, ніяковіючи, літня жінка перед комісією, що зайняла місце за столом, застеленим червоним сатином. Над головами комісії незмінний портрет Сталіна, який закликає: «Заём в три года!» Себто, п'ятирічну позику потрібно сплатити державі впродовж трьох років.

К Ш Ш А Ж Голова комісії, обсмикавши френч і підкрутивши вуса, серйозно починає розпитувати:

— Чого ж бо ото не ходите до лікнепу? Яка несознательна. Всі показники нам псуєте. Тягнете назад. Партія і правітельство требують, щоб всі, конечно, були грамотні. Помаш?

— Я то розумію. Але ж, як не на буряках, то на фермі. А ще ж і дітей копа. Та й навчилася я вже. Вже вмію читати!

— Навчилася? Вмієш? То прочитай! — Тикає пальцем у напис під портретом вождя.

Не довго думаючи, колгоспниця читає:

— Заем в три года!

А Ж Більш її ні про що не розпитували і на засідання не запрошували. Та не для всіх такі курйози закінчувались благополучно. У ті часи язик доводив не тільки до київської Луб'янки, а й далеко далі — до Колими і Магадана.

Ж Здавалося, ніщо не віщувало лиха колгоспникові з с. Олександрівка Ількові Рожківському, коли він із двома такими ж трудягами повертався натомлений додому. На його біду дорога була завузька, а

слова, вимовлені ним, зашвидкі. Бо коли позаду почувся гул авто і приятель потягнув Ілька за рукав у сторону: «Поступися!», той відповів: «Хай він поступається, бо я наробився, а він катається цілими днями».

Машина таки обминула перехожих і помчала до райцентру. А вночі Іллю Романовича Рожківського забрали енкеведисти. Більше його ніхто не бачив. Як не побачили і Григорія Сарану, родом із Сабаша, якому закортіло підстригтися у Жашківській перукарні. Аби він не нудгував у черзі, послужливий перукар запропонував місцеву газету, де йшла мова про вибори до Верховної Ради СРСР. Роздратований Григорій зіжмакав газету, відкинув у сторону, а сам промовив: «Що Ви там їх слухаєте, що вони Вам брешуть. Чого мене не вибирають або Вас? Чого вони не говорять, що я шукаю кіло хліба і шматок редьки?» Після цього енкеведисти пригадали йому, що до революції він мав 11 десятин поля, дві десятини садиби, а ще пару коней та пару корів. І хату мав, і сарай, і дві клуні та ще й сільгоспреманент. Чого ж не розкуркулили? Так його племінник Порфир Пастушенко під час розкуркулювання працював у РПК на посаді культорга і редактора, тож прикрив дядечка. А от дружина його Настя — дочка крупного куркуля, якого таки позбавили землі, майна і виборчих прав. Оскільки це так, то на думку Тройки УНКВД (був такий орган, швидкий на слідство, крутий на розправу), Григорій Петрович Сарана і на життя не заслуговує. Тож і розстріляли його 20 січня 1938 р. о 12 год., про що засвідчує документ, який зберігається у Черкаському обласному архіві (Ф. 5625. — Оп. 1. — Спр. 3265. — Арк. 7).

Зберігаються там багато інших справ одиноких «контрреволюціонерів» і «ворогів радянської влади», які, подібно до Христини Горощко, наважувались стверджувати, що Сталін хоче від Гітлера відкупитися, але це йому не вдасться і буде війна з Німеччиною. І, можливо, лише те, що Христина Іванівна, попри всі екзекуції, відповідала на питання лейтенантика Семука: «Не знаю. Не було цього. Це все ложно», вона відбулася вісьмома роками виправних трудових таборів (ИТЛ).

Інших, напевне, били дужче, довше тримали на «конвеєрі», бо зізнавалися вони у «грандіозніших злочинах» і намірах, так, як директор Нагірнянської неповної середньої школи Гервасій Григорович Кравченко, який «состоял членом галицийской повстанческой организации, ставившей себе за цель свержение Советской власти на Украине, присоединение её к Галиции и создание украинского государства с центром в Киеве». Як же він хотів цього добитися? Він, виявляється, зривав шкільне виховання дітей, розкладав серед них дисципліну, залишав учнів на другий рік і перешкоджав їхній успішності, зривав культмасову роботу серед колгоспників. Були і «серйозніші звинувачення». Виявляється, що Устим Бухенський не просто по недовгяду чи за браком ліпшого нагодував гнилим фуражем коней, а за вказівкою «контрреволюційної організації», якою керував Гервасій Кравченко. Він, окрім того, письмово охарактеризував голодовку

А
Н
М
Ш
В
І
К
Ш
А
Ж

1932 р. і повідомляв про неначе незадоволення колгоспників існуючим ладом. І хоч ніяких документів за цими фактами не додається, досить було того, що Гервасій Григорович власноручно підписав зізнання, а, отже, смертний вирок. Така ж доля спіткала Лонгіна Андрієвського, Григорія Мандрику, Михайла Гайдая — «учасників повстанчої галицької організації»; Уліяна Ковалюк, Мусія Дмитренка, Михайла Льопка, Іллю Лигу, Данила Подзеря, Василя Семка, Терентія Чорновола, Романа Данилюка — «членів підпільної організації, що ставили за мету повалення Радянської влади шляхом надання допомоги інтервентам диверсійними актами і повстаннями у тилу Червоної Армії до початку війни Польщі проти СРСР». Напевне, Уліян Іванович Коваль, бідняк із бідняків, рідня якого мала дві з половиною десятини землі в с. Баштечках, не думав і не гадав, що його — вчителя, колишнього кандидата КП(б)У відірвуть від дружини, дітей, від синопка Анатолія, якому виповнилось всього лишень три місяці. Відірвуть назавжди. І скільки ж їх ще розп'яли у 1937—1938 роках?! Не минула залізна мітла НКВД жодного нашого села. Замела Андрія і Сергія Логвинюків із Острожан, Данила Бабенка із Побійної, Василя Бевза із Соколівки, Михайла Войцехівського з Сорочотяги. Григорія Степанюка з Нагірної. Хіба ж усіх перерахуєш? Якщо лише у «Списку осіб, реабілітованих по Жашківському району» (неповному і неопублікованому донині) названо 406 осіб.

Однаке, це хоч і велике, але не найбільше «досягнення» соціалістичного будівництва. Найбільш криваві камені закладалися раніше.

Рішення XV з'їзду ВКП(б) обернулися для селян масовою і форсованою колективізацією, суцільними хлібовикачками, безпідставними розкуркулюваннями і, нарешті, голодом 1932 та голодомором 1933 року. Аби нікого не захлиснули емоції, ліпше всього звернутися до офіційних документів. Документ, так би мовити, із перших рук. Перший секретар Київського обкому Комуністичної партії (більшовиків) України Микола Демченко, побувавши навесні 1932 р. на Жашківщині, доповідав «дорогому Станіславу Викентієвичу» (Косіор — генсек ЦК КП(б)У з липня 1928 по січень 1938 (1889—1939)): «Тут же на станции («Жашків». — *авт.-упор.*) группа женщин и детей человек 30 из грязи вылавливает зёрна кукурузы, дети сильно измождены, некоторые с явно обрюзгшим лицом, очевидно припухлость. Одна женщина, заявлявшая, что семья имеет 740 трудодней, ведёт самую отчаянную агитацию. Когда я заговорил с одним мальчиком, другая женщина говорит мне: «Не чіпайте його, він чотири місяці не бачив хліба». (Центральний державний архів громадських організацій України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 38. — Арк. 44).

Микола Нестерович, як людина прискіплива, попри бездоріжжя, лише під вечір потрапив у село, що за чотири кілометри від Жашкова. Зібрали збори, та замість промов і питань — суцільний гул і репліки,

що тривали не менше години — «ми голодні, буде хліб, будемо працювати, як і працювали, ми все одно попадаємо в полі, на цих конях все одно не посієш». У цьому селі, зважаючи на пізню пору, Демченко не пішов дивитися на сім'ї, які не встають із здутими животами. Та наступного дня «видел голодающую семью, других я не смотрел, чтобы задержаться в этой хате. Семеро малых детей, восковые лица, выпяченные животы, ручонки плетьюми, немигающие глаза, типичный вид голодающих детей». (Там же. — Арк. 48). Повертаючись на залізничну станцію, перший секретар зауважив, що «сьогодня, кроме сбора кукурузы, выбирают из грязи провонявшиеся бурачные корки, обмывают старательно в лужах и кладут в чистую марлю». (Там же. — Арк. 49. Орфографія і стилістика збережені. — *авт.-упор.*).

А от якими побачила події того часу Ганна Іванівна Макаручук (1923—1995): «Нас було у сім'ї 9 чоловік: Дмитро, Іван, Ганна, Настя, я і ще трое якихось малих, я геть забула як їх звати, вони повмирили маленькими від різних хвороб. Мій тато ховав хліб під скиртами, у хаті закопував під штандарами. Коли приходили активісти, то ковінками штурхали поли і коли гуло, то зривали поли і забирали. А оставалося те, що було під скиртами, так ми зразу і кормилися. Дах у нас був оцинкований, то його зняли, а хату нашу вкрили сніпками. Верх був низький, тай весь час, коли йшов дощ, у нас протікало. Бляхою оцинкованою колгосп накрили.

У 32-му році тато їздили до Ленінграда і міняли мамині хустки на сухарі та крупу. Кожного дня ми ходили до поїзда і ждали тата. І от тато їде. Поїзд в нашому селі остановку не робив, то тато нам покидають торби з сухарями, ми їх збирали і несли додому, так, щоб ніхто не бачив. Тато злазили на зупинці і приходили додому, як нічого і не бувало. Якби не хустки — були б повмирили ми з голоду. Нас називали куркулями тому, що ми мали коней, цинковий дах та якусь молотарку на двох із дядьком Іваном — сусідом.

У 33 році мій тато спухли від голоду. Але у нас на селі була тьотя Надя, яка мала корову, ми в неї брали молочко і так спасли свого тата.

Братик мій, Дмитро, ходив до ясел. А в 33-ньому році такий високий спориш ріс, як ніколи. І от коли ми його приведемо додому, то він їсть спориш, прямо як «скотина». От що було, дитино...

Мама моя ходила по полі і збирала колосочки, та й назбирали на зиму так мішків зо два. Тато змолотили і ми пекли на 4-тири дня по буханочці хліба. Коли мама вмерла, тато їй приказували: «А ти ж як бджілонька носила колоски нам».

На селі у нас були ці ж «засновники», що колгосп засновували. Тато мій не хотіли йти до колгоспу. Вони хотіли бути самоосібником. Але, коли забрали: чуню, кожуха, коні, воза та розбирали хату, то наш тато мусіли йти до колгоспу, тому, що нас було семеро дітей. Сусіди наші вимерали покотом, тому, що у нас хоч «мамині хустки» були, а в них нічого.

Колгоспні сіячі

Засновники у «багатих куркулів» хати забирали, а там самі оселялися з жінками та дітьми. Кожного вечора «балі» робили — пили та гуляли на чужих харчах.

У нас на селі були такі активісти-комуністи, а я була така «ляпачка». Порося у нас було, але не забрали. Та заколоти не можна було. Треба було йому голову всунути в мішок з попелом, щоб воно там задихнулося, а то як буде кричати, то прийдуть тай заберуть. А колоти треба було в сінях, а потім їх швиденько вимастити, щоб сліда не було. А я пішла тай розляпала своїм сусідам «Ми не в колгоспі, а сало їсти будемо». Того самого вечора порося у нас забрали.

Ці страшні дні, дитино, важко переказувати. Страшно згадати, що все це ми пережили...»

Вже названа раніше Євдокія Захарівна Завада розповіла, що діялось у селі Хижня: «Це було в 1933 році. Рік, коли люди не були вже людьми, а можна сказати нелюдами. Всі, хто ще мав силу працювати, одержували в радгоспі (тоді в селі існував радгосп) пайок, який складався з кусочка глевкого хліба і щось похоче на висівки, що нині скормлюють свиням. В нас чудом уціліла корова, і тому лише спасались молоком. Поряд нас жила наша родичка Секлета з свекрухою та хлопчиком Васильком. Вони вже були опухші, ноги набрякли і, можливо, з нелюдських мук голодання, вона пішла до сусідки Попик Параски, яка ходила на роботу в радгосп і вкрала в неї пайок. Кожна жива людина тоді дорожила крихтою хліба, мабуть тому й домовилась Параска зі своєю подругою Ганною Лисак піти і забрати той крихтний пайок. А перед цим хлопчик Вася прийшов до мене і попросив, щоб я дала йому ніж. На моє запитання: «А що ж ви будете ножем різати?» він біднесенький насилу вимовив: «Мама буде бугилу різати та юшку варити». Це така трава, з якої варили юшку. А другого дня його мати принесла пальтечко з хлопчика і сказала, щоб я забрала свому хлопчику, бо, мовляв, Вася помер в інтернаті колгоспному, в який його забрали. Я кажу, що воно мені не потрібне, хлопчику 10 років, а мому першому сину було півтори.

Того ж дня вранці Ганна з Параскою пішли до них, щоб забрати свій пайок і побачили намочене м'ясо в макітрі, яке мало білуватий відтінок. Сапаючи буряки на полі, вони розмовляли між собою, дивуючись, що то за м'ясо намочене ніби як із людської спини, а поряд ходив голова сільради тов. Голуб і почув про це. Забрав їх обох у бричку з поля і повіз до сільради, потім до Секлети у двір... То було м'ясо з їх

хлопчика Васі. Її забрали і про неї не відомо нічого й нині, а свекруха померла, лежачи на печі. Коли моя свекруха запитала її: «А чи й ви, дядино, їли м'ясо з Васі?» — вона сказала, що тільки юшечку пила, а невістка щось хрумала. Тяжко і боляче й досі згадувати. У 1958 році мій старший син Микола почав будівництво хати на тому місці, де колись була хата Секлети. Копуючи котлован під хату, викопали дитячий череп, тому що тоді скільки не шукали голову покійного Васі, знайти не змогли як речовий доказ. Я заплакала, коли викопали цей череп, — нелюдські муки заставили жінку з'їсти своє єдине дитя».

Таких прикладів, як це не прикро, більше ніж досить. Їх теж всіх не перекажеш. А от узагальнюючої статистики по селах району поки що немає. Метричні книги або велись, або ж і не велись. Тож лише з пам'яті в окремих селах склали сумні мартирологи. Список жертв голодомору в с. Олександрівці складається із 262 пунктів. Та за окремими із них записано: «Вовчук Мусій Дем'янович (3 дітей), Вовчук Мусій Давидович (жінка і діти), Марчук Петро Іванович і 3 дітей, Ліщинецька Лідія Йосипівна, 4 дітей, Добровольські (сім'я). І так далі». Тож, якщо порахувати безіменних дітей, чоловіків, дружин, то ще набіжить чоловік сімдесят-вісімдесят. Арифметика нескладна — голодомор знелюднив село душ на 340, та ще розкуркулювання, репресії, принаймні, чоловік сорок забрали. Для всіх, хто залишився живий, «край наш квітами зацвів» і, за словами Йосипа Сталіна, «жити стало краще, жити стало веселіш». І олександрівці це теж визнали. У тридцятих роках ХХ ст. ними керували голови колгоспів: Казько, Юзько, Кракало і Жиленко. У пам'ять про них залишився віршик: «За Казька і Юзька не було і хліба куска. Як заїхав Кракало — все село заплакало. А приїхав Жиленко — стало жити миленько». Зрозуміло, що після хлібівикачок, голодомору і репресій навіть незначне поліпшення життя ставало для людей миленьким. А тут ще ж і справді по 1,5 кг зерна на трудодень дали. І на вибори під грім духового оркестру йшли. Петра Петровича Давиденка до Верховної Ради УРСР обрали. Голів колгоспу, яких при-

Село Житники. 1993 рік

Ж
А
Ш
К
Г
В
Ш
М
Н
А

возили уповноважені райпарткому, теж обирали. Із цінним починанням комсомольці Жашківщини на початку 1940 р. виступили: «Збудуємо шосейну дорогу Біла Церква — Умань.» Вже 18 січня у с. Охматів відкрили піщаний кар'єр і відвезли 26 підвод піску.

Ініціатива надихнула Григорія Чаюна із Пугачівки на поезію. Він пише:

*Дорогу нову збудувати
Почин ферганців окрилив
Мільйони синів
Батьківщини,
Відчули енергії прилив.
Молоді юнаки
Жашківщини,
— Дорогу нову збудувати! —
Гасло юнаків
Жашківщини,
Щоб Чорномор'я
з'єднати
З квітучим серцем
України.*

Звісно, що ця поезія не могла зрівнятися із творчістю Максима Рильського, який вважав, що «у небі сонце осява півсвіту, а Він один освітлює весь світ». Було їй далеко і до оспівування ударництва Павлом Тичиною:

*Гей, юначе, ти п'яний наче,
Не занурюєшся у життя,
Нам робити, да врагів бити,
Да учитися до пуття.
Не до речі речі про твою любов.
Ударником станеш — полюблю ізнов.*

Але саме у такому ключі вихлюпнулась окрилена душа П. Журавського із Скибина в «Пісню п'ятисотenniці»:

*Працювала і ще буду
Краще працювати,
Щоб на 37 рік
Тисячу зібрати.*

Такими піснями, частівками, приказками газета «Колгоспник Жашківщини», що почала виходити з 9 вересня 1931 р., рясніла. Щоправда, в другій половині тридцятих років їх розріджували шпальти, а то і цілі розвороти під шапкою «Вороги на ідеологічному фронті» (це про вчителів Леонтія (Лонгіна) Андрієвського і його дружину Надію Роеву), чи розгорнута доповідь першого секретаря райпарткому Я.Х. Свіщенка, в якій він каявся, що «викриваючи зміїні гнізда ворогів народу, які багато нашкодили в системі тваринництва і сільського господарства району, парторганізація прогледіла і не зуміла розпізнати,

викритого органами НКВС, запеклого ворога народу, махрового шпигуна і диверсанта, колишнього секретаря райпарткому Михайлова». (Колгоспник Жашківщини. — 1938. — 17 травня).

Не забували про сапальниць на буряках та закликали вивозити курей на довгоносика. А ще запевняли, що «буде і в нашому районі кок-сагиз», бо навіть С.П. Коваль із Охматова вирішив посіяти на своєму городі цю каучуконосну культуру, хоч і не знав, що це таке, але обіцяв зібрати із 4-х соток високий урожай. За це йому пообіцяли, крім грошової оплати, 4 пари мілких галош, одну пару жіночих бот і дві пари резинових підшов. Народ же відразу ж подякував Батькові: «Спасибі Сталіну-грузину, що озув нас у резину».

А втім молодь не лише вивчала промови Сталіна, працювала у полі, на фермі, на цукровому заводі, вона відвідувала колгоспний кінофестиваль. Захоплювалась фільмами «Музикальна історія», «Ми з Кронштадту», «Подруги», «Велике життя». Якщо потрібно, то можна і до Києва поїхати автобусом. З 15 липня 1940 року почав курсувати автобус відкритого типу Жашків — Київ через Ставище та Білу Церкву. Столиця стала ближчою, навчання доступнішим. До війни 304 молодих людей району вивчилися на вчителів, 263 — агрономів, 128 — лікарів, 69 — пілотів, 34 — артистів. Але найбільше закінчило військових училищ — 4412. Тож зрозуміло, що готувалися до могутнього удару. Молодь це відчувала. Вустами робсількора із села Тетерівки О. Клинківського вона запевняла, що не пожаліє за Батьківщину ні крові, ні самого життя. Подальші події підтвердили щирість слів і О. Клинківського, і багатьох інших, що воювали, гинули і перемагали у 1941—1945 роках.

Голосують делегати II всесоюзного з'їзду колгоспників-ударників. Серед них: Ф.Ф. Коробко, ланкова артлі «Ленінський шлях» з с. Вільшанка. Москва, 1935 р.

До війни готувалися з усіх сил. Навіть понад силу.

Індустріалізація, колективізація, хлібовикачки, розкуркулення, голодомор, репресії — все пояснювалось необхідністю зміцнення оборони першої в світі країни соціалізму, що перебувала в оточенні вороже налаштованих проти неї держав. Народ запевняли: його надзусилля не марні, бо «Красная Армия всех сильней» від Москви до Британських морів, і що вона буде бити ворога на чужій території малою кров'ю, могутнім ударом. Ще у 1935 р. колгоспниці-ударниці випадково-зумисне зустрілися із Батьком Народів на подвір'ї Кремля і висловили йому не лише своє захоплення, а й тривогу з приводу злочинних намірів імперіалістів. Сталін погамував захоплення тим, що він «такой самый, — за його словами, — человек, как и вы». Тривогу ж розвіяв впевненою заявою: «Мы их подавим, как сусликов». Тож дуже здивувалися ударниці і всі інші люди, коли уздріли тих «сусликів» на вулицях своїх міст і сіл. Із деяких сіл нашого району чоловіки навіть не встигли добратися на збірні пункти, а вже героїчно оборонявся Київ (7 липня 1941 р.). Дехто, повантаживши нехитрий скарб на підводи, потрощивши колгоспний реманент і підпаливши дозріваючий урожай, подався на Схід. Більшість залишилася вдома, куди й прийшли ворожі війська.

«Було це, — як пригадує Опанас Підопригора, що народився і жив на той час у селі Леміщиха, — 19 липня 1941 року. Вели вони себе як господарі на своїй землі — ламали тини, заганяли машини в сади, гори, все витоптували. Ловили курей, забирали яйця, кололи свиней, різали телят. Купалися в копанках, з яких люди брали питну воду. Дівчата ховалися подалі від них. Через кілька днів німці пішли далі на Схід.

В селі встановлювалася німецька окупаційна влада. Був обраний староста села, з'явилися перші поліцаї». (*Підопригора О.А.* Мій життєпис і деякі міркування (Хто я, або мій родовід)// Жашківщина.— 2000. — 27 вересня).

Розпочалися облави й арешти. Ось що записала у своєму щоденнику жителька м. Жашкова Ольга Ільківна Руда:

«5 липня 1941 року — випроводжала двох братів на фронт..

Евакуація. Евакуювалася і наша сім'я. Дорогою захворіла мати. Зупинилися на декілька днів у Винограді. Тільки від'їхали кілька кілометрів, як назустріч німці. Повернулися в Жашків... По 5—6 днів не їли гарячої страви, не вмивалися, а вночі не роздягалися, відчували, що фашисти прийдуть по наші душі...

П'ять днів арешту, як п'ять років тюрми. Нас так побили, що не видно було обличчя.

Не встигли загоїтись рани на обличчі, не стухли руки і ноги, як знову заарештували 50 осіб, в тому числі була і я. 50 безневинних євреїв вели в поліцію 4 поліцаї і два німці. У поліції гестапівці нас зустріли нагаями і прикладами...

Рівно о другій годині ночі був даний наказ сідати у вантажну автомашину, покриту брезентом. Приїхавши до місця призначення, наказали роздягтись і вишикуватись по 15 осіб. Як тільки пролунали перші черги з автоматів, я знепритомніла. Не знаю, як я опинилась між убитими, але вся була облита кров'ю, що стікала на мене з убитих. Опам'яталась, підняла голову, але встати мені було дуже важко — паморочилась голова. Біля ями нікого з поліцаїв не було. Тільки чути стогін недобитих, які просили порятунку. Допомогти я їм не могла, тому що сама була безсила...

Я підійшла до одного з убитих і стягнула сорочку, накинула на себе і вирішила піти дізнатись про долю матері і сестри. Йшла із Скибинського лісу годин шість, хоч цю дорогу можна пройти за півтори години. В той час, коли забрали мене і батька на розстріл, мати вирішила повіситись, але вгледіла сестра і не допустила.

До хати я підійшла вночі, постукала; але мати не хотіла відчиняти... Стукала довго. Нарешті мати впустила, кинулась до мене.

Минуло кілька тижнів, як знову мене заарештовують. В цей час був заарештований Давиденко». (Дейнеко М.Г. Пам'ять. До 40-річчя визволення Жашківщини від німецько-фашистських загарбників // Світло комунізму. — 1983. — 10 грудня).

Петра Панасовича Давиденка, голову Жашківського райвиконкому і депутата Верховної Ради УРСР, залишили у тилу ворога для організації підпілля і створення партизанського загону. І невдовзі, як записав ветеран війни, учасник партизанського руху, начальник штабу партизанського загону «Іскра» І.В. Левицький, «вже така

підпільна група діяла на Жашківському цукрозаводі. Її керівником був вчитель із Скибина П.Ф. Бульба. В Леміщисі створено партизанський загін із 32 чоловік, під командуванням голови місцевого колгоспу П.К. Коретнюка. Поступово розширювалось коло зв'язків із патріотами Олександрівки, Кривчунки, Пугачівки, Житників, Литвинівки, Бузівки, Баштечок, Сорокотяги та інших сіл. Налагоджено зв'язок з Тетіївським підпільним райкомом партії, яким керував перший секретар Петро Васильович Цветков. Зв'язкова підпільного райкому, вчителька Марія Борщова у серпні 1941 року побувала в Жашкові, обмінялася паролями, намітили явки нових зустрічей у селах Олександрівці і Тайниці, домовились про тайники, якими буде іти підпільна пошта. Друга зустріч відбулася через місяць у селі Олександрівці на квартирі

Ж
А
Ш
К
І
В
Ш
И
Н
А

А
Н
М
Щ
В
І
К
Ш
А
Ж

вчителя Петра Халупки. Другі секретарі райкомів партії К.М. Музика (Жашківського) і В.Н. Ножкін (Тетіївського), домовились про спільні бойові дії народних месників, обмінялись досвідом створення підпільних груп, визначили зв'язкових і наголосили на суворій конспірації підпільної діяльності. Встановлено зв'язки Жашківського райкому партії з партизанським загonom Георгія Семеновича Кулагіна, який діяв на території Оратівського, Монастирищенського, Тетіївського, Жашківського та інших районів. В кінці серпня П.П. Давиденко побував у селі Бузівці. Зібрав патріотів навколишніх сіл, комуністів і комсомольців і розповів, що їм необхідно зараз робити. Організувати з надійних людей бойові підпільні групи. Підбирати людей дуже обережно, щоб не накликати біди. Бо ворожої агентури розвелось чимало. Збирати зброю, викривати брехливу агітацію фашистів про їхню остаточну перемогу над Червоною Армією». (Із архіву автора-упорядника). Далі І.В. Левицький розповідає як третього вересня 1941 року партизани П.К. Коретнюка підстерegli німецьких солдат, які гнали коней на водопій і напали на них.

Цей спогад має документальне підтвердження. 11 вересня 1941 року Радінформбюро повідомило:

«З кожним днем зростає активність українських партизан проти ненависних німецьких загарбників. Партизанські загони знищують окремі групи фашистських солдатів, нападають на дрібні військові підрозділи, знищують озброєння і боеприпаси. В містечку Жашків Київської області німці зосередили багато коней, привезених із Заходу. Увечері 3 вересня партизанський загін під командуванням голови колгоспу тов. К... (Вірогідно, що це був Пилип Коретнюк із с. Леміщиha. Подальша його доля невідома. Розповідали, що він загинув чи то під Горошковим, чи під Тайницею. — авт.-упор.) напав на німецьких солдатів, які гнали коней на водопій. Партизани відкрили інтенсивну стрільбу.. Покинувши коней, німці намагались тікати, але були знищені рушничним вогнем партизан. Вслід за цим партизани розгромили весь німецький гарнізон містечка, знищивши більше 100 німецьких солдатів і офіцерів. Партизанський загін захопив 125 коней, 80 гвинтівок, 10 возів з консервами і борошном, 20000 патронів і невелику пересувну радіостанцію». (Сообщения Советского Информбюро // Киевщина в годы Великой Отечественной войны 1941—1945 гг. — К. — С. 230—231).

Згадувана раніше підпільна група, яку очолював Петро Федотович Бульба, організувала прослуховування радіопередач і випуск листівок «До зброї». Листівки спочатку писали від руки, а потім налагодили друкування. Одного разу Петро Федотович, взявши листівок штук двісті, подався у Ставище. Був недільний день. Багатьом людям на базарі Бульба роздав листівки. Аж ось до нього прискїпався поліцай і повів до комендатури. По дорозі спробував підпільник втекти, але куля наздогнала його і вжалила в руку, а друга спроба скінчилась пораненням у ногу. Виявивши листівки, німці наказали відвезти П.Ф. Буль-

бу до Таращі, де він і помер. Розправились фашисти і з П.П. Давиденком, який потрапив їм до рук у Зеленому Розі.

Ониська Олексіївна Притула, жителька Зеленого Рогу, була свідком того, як його — побитого, босоногого — прив'язали до воза і вели через село. Про те, що колишнього голову райвиконкому жорстко катували, записала у своєму щоденнику Ольга Руда: «Він був дуже побитий, весь опухлий, сидів і щось говорив із заарештованими. Просив води, але поліцай йому не дав. У камері було брудно, холодно, стіни в крові». (*Дейнеко МГ. Пам'ять // Світло комунізму. — 1983. — 10 грудня*).

Довго мучили, а потім розстріляли і секретаря райпарткому К.М. Музику. Всього ж за роки німецької окупації, відповідно до акту спеціальної комісії від 15 січня 1944 р., було розстріляно 450 жителів Жашківщини. Місцями масових страт стало урочище біля Багв'янського млину, поблизу кручі цегельного заводу під назвою «Дубина». У Скибинському лісі розстріляли 49, поблизу Конели — 77, Баштечок — 36, на полі, що має назву «Берестова», біля Сорокотяги — 150 жителів Жашківщини. В урочищі «Бакшів Яр», що біля Вороного, у 1942 році фашисти розстріляли чотири єврейські родини і Дозорця Янкеля Абрамовича — всього тринадцять осіб. Полягла від ворожих куль у травні 1943 р. і партизанська родина Пороховських із Конельської Попівки. Разом з ними загинуло четверо червоноармійців. У лютому 1944 р. до рук фашистів потрапили 17 радянських воїнів-розвідників. Їх заживо спалили. Вже в повоєнні роки на місці смерті розвідників жителі Павлівки спорудилиobelіск.

Постраждали села району і від того, що окупанти вивозили до Рейху молодих людей.

Всього вивезли 1447 чоловіків, 1816 жінок і 18 дітей. лише із Сорокотяги забрали 360 душ, із Пугачівки — 210, Сабадаша — 200.

У роки війни район зазнав значних збитків: розграбовано 36 колгоспів, дві машино-тракторні станції, цукрозаводи, маслозавод, приміщення шкіл, 17 клубів, 7 бібліотек і 12 громадських закладів. За даними комісії, з Жашківщини вивезли 22000 тонн збіжжя, 4280 голів великої рогатої худоби, 1695 свиней, 367 овець. В ході війни було зруйновано 9 шкільних будинків. Приміщення Жашківської середньої школи окупанти перетворили на пересильну тюрму, де утримували молодь, яку відправляли на Німеччину. У Шуляцькій школі була стайня, а в Бузівській і Баштечківській влаштували доти. За підрахунками виконкому Жашківської районної Ради депутатів трудящих, «збитки, заподіяні школам, становлять до двох мільйонів карбованців». (3 літопису освіти на Жашківщині // *Духовна спадщина Черкаського краю. — Черкаси, 1997. — С. 188*).

Дні окупації скінчилися у січні 1944 року. На початку року визволителів радо зустрічали у Скибині, Тихому Хуторі, Олександрівці, Леміщисі, Литвинівці, Марійці, Сабадаші. Воїни 240-ї дивізії під командуванням генерала Уманського Терентія Хомича у ніч з 6 на 7 січня

Ж

А

Ш

К

І

В

Ш

М

Н

А

Герой Радянського Союзу І.М. Лященко

визволили Жашків. У повоєнні роки Терентій Хомич став почесним громадянином нашого міста.

Проте визволенню всіх сіл району передували запеклі бої. Німецькі війська не лише зуміли зупинити наступ Червоної Армії, але і перейти у контрнаступ, відкинувши від Умані дивізії 40-ї армії під командуванням генерала П.Ф. Жмаченка (1895—1966) на лівий берег річки Гірський Тікич. Розгорілися запеклі бої в районі сіл Острожани і Бузівка. Воїнам 240-ї, 163, 232, 74 стрілецьких дивізій та 1-ї чехословацької бригади під командуванням Людвіка Свободи вдалося відстояти рубежі і не пропустити ворога на північ. Пізніше він пригадавав: «Були дні, коли нас атаку-

вали 240 бомбардувальників і штурмовиків одночасно. Багато наших воїнів було поранено, частина протитанкових засобів — знищена, але й ми збили немало літаків». (Допомога воїнів-чехів // Наш рідний край. — К., 1995. — С. 111.) Тим часом війська 1-го і 2-го Українських фронтів з'єдналися у районі Звенигородки і завершили оточення Корсунь-Шевченківського угруповання ворога.

Німецьке командування змушене було припинити контрудари на півночі і намагалося деблокувати оточені війська. Жорстокі удари обрушуються на 104-й стрілецький корпус, 193-ю стрілецьку Смоленську дивізію, 681-й стрілецький полк, 163-ю стрілецьку дивізію. Запеклі бої точилися за села Тинівка, Павлівка, Баштечки, Побійна. Вони по кілька разів переходили із рук в руки. У цих боях брали участь і жителі Жашківщини, яких мобілізували на фронт, як тільки було визволено частину сіл району. Не завжди переобмундирувавши, з однією рушницею на кількох, їх кидали у саме пекло, часто дорікаючи, що «пересиділи війну на печі». Хоч здебільшого вини їхньої у тому не було.

Обеліск Слави у селі Скибин

А
Н
М
Ш
В
К
Ш
А
Ж

Тож серед тих 7766 воїнів, що покояться у братських могилах Жашківщини, чимало жашківчан. Та ще більше, майже 4000 наших земляків віддали життя, обороняючи Москву і Сталінград, визволяючи Варшаву і Прагу, штурмуючи Кенінгсберг і Берлін. Більше як 4000 жителів району нагороджені орденами і медалями. Численних високих нагород були удостоєні Опанас Михайлович Підгаєцький, Іван Данилович Худолій, Михайло Гаврилович Ткачук, Василь Мартіянович Лещенко, Володимир Іванович Мартисенко. А Олександр Кузьмович Клинківський і Володимир Пилипович Подзігун удостоїлись звання Героя Радянського Союзу. Його ж присвоїли і сину Донеччини Івану Михайловичу Ляшенку, який загинув, визволяючи Жашківщину. Юний 23-річний капітан разом із своїми бойовими побратимами — майором Леонтєвим Василем Сергійовичем і капітаном Корнієнком Олексієм Петровичем — спочивають вічним сном під гранітними плитами Меморіалу Слави. Вони назавжди залишаться у вдячній пам'яті жашківчан.

ОСТАННІ 55 ЛІТ ХХ СТОЛІТТЯ

Ще точилася війна, ще тисячі жашківчан воювали на різних фронтах, а на Жашківщині розпочиналася відбудова колгоспів, заводів, шкіл, житла. Бракувало рук, техніки, матеріалів, коштів. Щоб обробити поля, змушені були не лише корів ставити до плуга, а й скопувати ниви заступами. Жителі Соколівки мішки із насінням перенесли на плечах із станції «Поташ» до свого села. Ходили попід хатами і збирали по жмені зерна, по одній картоплині, аби обсіяти і засадити колгоспні поля. Знову позички, народні будови, суботники і недільники. Влітку 1947 року, відгукнувшись на заклик: «Допоможімо у відбудові цукрозаводу», 41 робітник вийшов на недільник. А працювати і встановлювати було що. За півтора року, що пройшли з дня визволення Жашкова, завод одержав п'ять ешелонів з технічним обладнанням. Серед них був повний комплект дифузорів, дві турбіни потужністю понад 1500 кіловат і токарні верстати. Завершили установку обладнання лише наприкінці сорокових років. Тоді ж починає змінюватись технічна оснащеність села.

Хоч основні роботи продовжували виконувати вручну. Газета «Колгоспник Жашківщини» 17 липня 1947 року повідомляла, що в'язальниці колгоспу «12-річчя Жовтня» із с. Нагірна Христина Кравченко, Фросина Гончарук, Марія Бойченко, Ніна Тумановська розпочали роботу о 7, а закінчили о 20 годині. За цей час вони нав'язали 14400 снопів з десятигектарної площі.

Як і в довоєнні роки, валки возів і безтарок у жнивну пору тяглися до райцентру і засипали зерно у засіки Батьківщини. Вона ж відправляла його ще далі — в країни народної демократії, прирікаючи селян на черговий голод. І хоч 1947 рік за своїм трагізмом не зрівняєш

*Здача хліба державі колгоспниками Жашківського району Київської області.
На фото: пункт «Заготзерно» в Жашкові. 1947 р.*

із голодомором тридцять третього, але і він залишив чорний слід в історії України та нашого краю. А ще колгоспників обкладали різноманітними податками, обтяжували позичками. Оподаткуванню підлягало все — від курки до вишні. Тож не дивно, що по селах повірбували садки. Либонь для того, щоб компенсувати цю втрату, партія і уряд закликали оновити природу. У нашому районі разом з усіма заходилися виконувати план озеленення. Невдовзі лісосмуги розділили поля району і залишились до сьогоднішніх днів не лише як помічники хліборобів та прихисток для дичини, а й своєрідні зони відпочинку.

Поступово колгоспи, промислові підприємства відбудовувались, ставали заможнішими, життя людей поліпшувалось. Починали з малого. Так, наприклад, у тетерівському господарстві з воловні, критою соломною, та 42 корів і без жодної копійки на рахунку. А в Жашківському колгоспі ім. Петровського було лише вісім корів, 15 свиней, 30 коней і пара волів.

Аби примножити потужність господарств, їх починають укрупнювати. Так, у 1950 р. у селах Багва і Тетерівка артїлі об'єдналися у колгосп «Дружба», який успішно працював впродовж багатьох років. Сорочотязькі колгоспи теж об'єдналися у 1954 р.

Не обійшлося без традиційних перегинів, коли утворювались надмірно великі господарства, що об'єднували кілька сіл, досить віддалених одне від одного. З одного боку, це ускладнювало керівництво, а з іншого — вело до занепаду дільниць і сіл, що не належали до центральної садиби. З'являється поняття неперспективних сіл, в яких навіть забороняли споруджувати об'єкти культурно-соціально-побутового призначення.

*Герой Соціалістичної Праці
А.І. Бовсунівський*

Після смерті Сталіна (5.03.1953) його наступник Микита Хрущов проводить ряд реформ, зокрема адміністративних. Жашківщина не була і не могла стати винятком. Найсуттєвішим стало її входження до складу новоствореної Черкаської області, а потім реорганізації. До району то приєднували десятки господарств, то знову відокремлювали.

І хоч деякою мірою ці перетряски завадали шкоди, та в цілому господарства невпинно розвивалися. І в рік входження району до нової області у парку Жашківського цукрозаводу завершували будівництво двоповерхового клубу із залом на 300 місць, у Кривчунці відкрили кол-

госпний стаціонарний пологовий будинок, Скибин радіофікували — встановили радіоточки у 250 оселях, а в райцентрі завершили будівництво і обладнання нової лазні.

Але оскільки район залишався сільськогосподарським, то найголовніші зміни відбувалися саме у цій сфері.

З 1950 року хлібороби району разом із вченими Всесоюзного науково-дослідного інституту цукрових буряків розпочали роботи по впровадженню і освоєнню науково обґрунтованих систем землеробства. Безпосереднім учасником цих подій був Антон Іванович Бовсунівський — Герой Соціалістичної Праці, Заслужений агроном Української РСР, головний агроном Жашківського районного управління сільського господарства. Пізніше він згадував: «Перша зустріч відбулася на ланах колгоспу імені Леніна. Голова, агроном, бригадири й колгоспники побачили на буряковій плантації незнайомих людей. Вони підраховували кількість коренів на квадратному метрі.

Розговорилися, хто такі, чого приїхали.

— Буряками цікавитесь? — спитав голова колгоспу.

— Буряками, пшеницею, кукурудзою, всім цікавимося, — відповів керівник бригади наукових працівників Т.І. Ареф'єв. — Ми із Всесоюзного науково-дослідного інституту цукрових буряків.

Приїжджі цілий тиждень провели на ланах колгоспу імені Леніна — передового господарства району.

З розмови з'ясувалось, що їх цікавлять, насамперед, сівозміни. Тут же вони вималювали схему, як впровадити 10-пільні польові та 8—9-пільні кормові сівозміни.

— Ми будемо зустрічатися регулярно, — сказав керівник інститутської бригади. — Але першим пунктом нашої спільної роботи повинно бути наведення ладу у використанні землі. Про це ми вже домовилися з керівництвом району.

«Бабовоз». Фотокопія надана М.Г. Дейнеко

Спеціалісти району й правління колгоспу вирішили зайнятися головним — запровадити раціональні сівозміни, починаючи з 1950 року. І намір свій виконали». (А.І. Бовсуновський. Жашківці. — К., 1971. — С. 86).

Співпраця з науковцями дала відчутні результати. У 1950—1954 рр. врожайність цукрових буряків у середньому по районі становила 206, а в наступній п'ятирічці — 315 центнерів з гектара.

У кінці п'ятдесятих років помітно зросла технічна оснащеність господарств, культура землеробства. Запроваджувались нові способи боротьби із шкідниками, хворобами і бур'янами. Збільшились поставки мінеральних, виробництво органічних добрив і внесення їх у ґрунт. Не кожне починання прижилося. З усміхом згадували колгоспниці спробу вивезти на плантації буряків спеціальні рами, з яких сапальниці проривали буряки. Від цього пристрою залишилась лише назва — «бабовоз». А от механізоване проріджування, навантажування стали невід'ємними елементами нової технології. Її впроваджували механізовані ланки В.Д. Мельника, П.О. Журавського, М.В. Сапсая. Перші два були удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці, а Михайло Сапсай двічі нагороджувався Орденом Леніна.

У 1962 р. буряківники району звернулися із закликом до всіх буряківників України вирощувати солодкі корені за новою технологією. Подальша співпраця із науковцями привела до впровадження одноросткових сортів і гібридів, нових модифікацій сівалок, повздовжніх проріджувачів. Завдяки цьому у 1966—1970 рр. середньорічна врожайність цукрових буряків піднялась до 335 центнерів з гектара.

Наступне десятиліття відзначилось запровадженням у виробництво досягнень науково-технічного прогресу на основі договорів між районним агропромисловим об'єднанням і колективами науково-дослідних інститутів. Вчені Всесоюзного НДІ цукрових буряків разом із працівниками сільського господарства впроваджували наукові

*Бюст двічі Героя Соціалістичної Праці Омеляна Никоновича Парубка.
Село Баштетчки*

розробки по дальшому підвищенню культури землеробства, зниженню затрат ручної праці. З року в рік вирощували високі врожаї механізовані ланки, де ланковими працювали Михайло Ломачинський, Петро Білянівський (с. Скибин), Марко Бойко (с. Конельські Хутори), Микола Кравчук (с. Олександрівка), Микола Кулибаба (с. Баштетчки), Филімон Гнідаш (с. Нагірна).

Починаючи з 1980 року цукрові буряки по всій площі посіву вирощували за індустріальною технологією. 500-центнерні врожаї збирали не лише окремі ланки, а й окремі господарства. Газета «Черкаська правда» 7 лютого 1984 р. писала: «Найбільше господарств, які виростили понад 500-центнерний урожай, у Жашківському районі — імені Суворова, «Авангард», «Прогрес», імені Свердлова, «Маяк», «Дружба», «Комунар», радгосп Березинського цукрокомбінату...» В цілому ж 1983 р. став для Жашківщини роком рекордного врожаю. Було зібрано по 466 центнерів солодких коренів з площі 11,4 тисячі гектарів при собівартості одного центнера 1,81 карбованця і затратах праці 118 людино-годин на гектар. Досвід роботи партійної організації Жашківського району по використанню досягнень науки в сільськогосподарському виробництві схвалив ЦК Компартії України. Навколо цього розгорнули широку агітаційно-пропагандистську кампанію.

Гонитва за рекордами приводила не лише до надмірного внесення міндобриव, гербіцидів, пестицидів, що обернулося засоленням полів, руйнуванням ґрунтів, а інколи й до фальсифікацій, приписок, озоламиювання.

Одначе нове, прогресивне проклало дорогу і в інших галузях сільськогосподарського виробництва. Хлібороби району співпрацювали з Українським науково-дослідним інститутом землеробства, дослідно-селекційними станціями, постійно запроваджували у виробництво нові сорти зернових і технічних культур, які попередньо проходили випробовування у колгоспі «Дружба». Вперше таку практику запровадив у 1956 р. головний агроном цього господарства Олексій Степанович Шапотайло.

У галузі тваринництва міцніли зв'язки з науковцями Українського науково-дослідного інституту розведення і штучного осіменіння тварин. На початок вісімдесятих років майже все молочне стадо (16,4 тисячі корів) було чистопорідним. Проте не багатьом дояркам вдавалося ввійти у «Клуб п'ятитисячник», тобто надоїти за рік від кожної корови по п'ять тисяч літрів молока. В цілому ж тваринництво залишалось низькорентабельним, хоч були підприємства і тваринники, робота яких відзначалась високою продуктивністю. До таких належав і Василь Федорович Нагорнюк. Працюючи на Жашківському міжгосподарському підприємстві з відгодівлі великої рогатої худоби, він щорічно відгодовував по 500 голів молодняка. Прирости становили 1082 грами на добу.

Високою продуктивністю відзначалась птахофабрика «Острожани», де щорічно виробляли по 3,5 тисячі тонн качиного м'яса. Разом з тим, ставши на шлях спеціалізації, птахофабрика відмовляється від ведення рибного господарства і передає ставки утвореному навесні 1968 р. держрибгоспу «Гірський Тікич». Спеціалізація, що проводилась у той час, відіграла позитивну роль для багатьох господарств. Це підтверджує і досвід рибгоспу «Гірський Тікич». В результаті реконструкції ставків, будівництва дамб, обводних каналів створювалися умови для збільшення обсягів вирощення товарної риби.

Зростання продуктивності і ефективності праці давало можливість вкладати кошти у розвиток освіти, культури, побуту. За післявоєнні роки істотно змінилися дороги. Якщо у 1961 р. доріг із твердим покриттям і в гарному стані було лише 44 км, то до кінця століття не залишилося жодного села, яке б не було зв'язане із райцентром дорогою з твердим покриттям.

У 70—80-х роках широко розгорнулося будівництво шкіл, дитячих дошкільних закладів, будинків культури, ФАПів. Лише у 1980—1985 рр. було побудовано сім дитячих садків, середню школу на 464 місця у Соколівці, 12 магазинів, шість їдалень, два будинки культури, центральну бібліотеку. У наступні роки у Жашкові завершили будівництво центральної аптеки, лікарняного корпусу на 264 ліжка, розпочали будівництво шкіл у Вільшанці та Леміщисі, адміністративного будинку у центрі Жашкова.

До сіл провели не лише електро-, радіо-, а й телефонні лінії. Жителі району почали користуватися газобалонними установками, а на

Майстри Жашківського РВЗ

початок дев'яностих років ХХ століття в села підводять природний газ.

Подальші події — перебудова, демократизація, гласність, розпад СРСР і проголошення незалежної України — внесли зміни у життя жителів району. З одного боку — це безробіття, втрата заощаджень, невиплачені зарплати, мізерні пенсії, платні вузи і медичні послуги. З іншого — кафе, бари, ресторани, іномарки, базари, банки, сучасні АЗС і магазини.

Громадяни вільно висловлюють і відстоюють свої політичні уподобання. І хоч у районі є осередки кількох політичних партій, симпатії більшості жителів на боці комуністів і соціалістів. Вже в ході перших демократичних виборів у незалежній Україні

(1994 р.) виборці проголосували за комуніста Омеляна Парубка, бо, на думку багатьох, він — син землі, він їх годує. Проте наступні вибори по мажоритарному округу не принесли перемоги комуністам. Розвивалися вони досить драматично, а їхнім епілогом стала кривава трагедія — убивство народного депутата України, батька української гривні Вадима Петровича Гетьмана, який балотувався по Тальнівському виборчому округу № 198 і посів друге місце, набравши 28669 голосів виборців. Його випередив Михайло Якович Онуфрійчук. Він і став народним депутатом України. Партійні ж списки дозволили здобути перемогу виборчому блоку Соціалістичної партії України та Селянської партії України «За правду, за народ, за Україну». За нього віддали голоси 54076 виборців. Із досить помітним відривом на друге місце вийшла Комуністична партія України, набравши 19664 голосів.

У ході останніх президентських виборів (1999 р.) знову ж таки жашківчани віддали перевагу представникові від Компартії України. І, як у будь-якій демократичній державі, це не стало приводом до якихось утисків, переслідувань, репресій. Люди продовжують спокійно жити, вчать відстоювати свої права, здобувають досвід роботи у ринкових умовах і не втрачають надії на краще.

ТВОЇ ЛЮДИ, ЖАШКІВЩИНО

*Прекрасні люди і високі
їхні діяння стають безцінним золотим
тилом духовності,
щоб осісти в душах живих.*

Ірина Жиленко

Герої війни

**КЛИНКІВСЬКИЙ
ОЛЕКСАНДР КУЗЬМОВИЧ
1912–1943**

Народився в селі Тетерівці Жашківського району.

«Вогненна земля»...

Не шукайте такої назви на карті країни. Так називалась під час Великої Вітчизняної війни невеличка смуга землі на березі Чорного моря біля Керчі. Тут здійснили свій безсмертний подвиг десантники 18-ї армії Північно-Кавказького фронту. 40 діб хоробрі воїни вели безперервні бої з фашистами. І саме це допомогло радянським військам захопити і розширити плацдарм на північ від Керчі. Подвиг героїв описаний у книгах Аркадія Первенцева «Вогненна земля» і генерал-майора В.Ф. Гладкова «Десант на Ельтиген». Серед героїв «вогненної землі» був і наш земляк Олександр Кузьмович Клинківський.

Війна застала Олександра Клинківського в Севастополі. Там пізнав усе: і жорстокі бої на підступах до Севастополя, і довгі дні облоги.

Навесні 1942 року його, тяжко пораненого, вивезли на Кавказ. Він у Батумі зустрівся з дружиною і сином, які евакуювалися з Севастополя і про яких не мав жодних відомостей більше року. То була їх остання зустріч.

...Ельтигенський берег зустрів батальйон майора Клинківського щільним артилерійським, мінометним і кулеметним вогнем. Але, незважаючи на це, радянські воїни висадились на берег. Фашисти намагалися вибити батальйон з укріплених позицій. Точилися запеклі бої. Були відбиті перша, друга, третя, четверта атаки. Та найжорстокішою і навальною була п'ята. У десантників закінчились гранати. Вийшли з ладу протитанкові рушниці. Людей залишилось обмаль. Аж ось на ви-

соту виповзли ворожі танки. В цей час радист штабу дивізії прийняв сигнал: «Вогонь по квадрату 15—18». Начальник штабу перепитав:

— Ви не помилились?

— Клинківський не помиляється! — почулось у відповідь. — Швидше! Швидше давайте вогонь!

Важкі снаряди, послані артилеристами з Тамані, накрили висоту. Здавалось, там змішалось усе: земля, вогонь, дим, уламки металу. І з того пекла донісся радіоголос майора:

— Вони не пройшли!

17 листопада 1943 року Президія Верховної Ради СРСР присвоїла 34 ельтигенівцям звання Героя Радянського Союзу, серед них був і відважний комбат майор Олександр Кузьмович Клинківський.

У грудні 1943 року в одному з наступних боїв на «вогненній землі» комбат Клинківський упав, скошений осколками ворожої міни. А через два дні воїни десанту прорвали оборону фашистів і вийшли з оточення.

На місці колишнього Ельтигена виросло нове селище — Героївське, назване так у пам'ять про героїзм тих, хто в роки війни, не шкодуючи власного життя, боронив рідну землю від ворога. На честь їх подвигу горить Вогонь вічної слави на древній горі Мітрідат. (Зореносці. Книга нарисів про двічі Героїв та Героїв Радянського Союзу, уродженців Черкащини. — Дніпропетровськ, 1971. — С. 115—116).

ПОДЗІГУН ВОЛОДИМИР ПИЛИПОВИЧ

Народився 1923 року в селі Березино Жашківського району.

З дитинства любив Володя милуватися краєвидами Гірського Тікича. Годинами, бувало слідкував за вправними руками батька, поважав його ковальську справу і мріяв про море.

Та війна вирішила все інакше. У червні 1941 року він став артилеристом.

Той, хто безмежно любить свою рідну землю, ненавидить її ворогів. Володимир Подзігун любив свою Батьківщину безмежно. Це був хоробрий і кмітливий воїн. За два роки війни він власноручно знищив 115 гітлерівців і 7 взяв у полон. Командування полку і товариші по зброї поважали Володимира за відвагу і мужність. Одного разу, перебуваючи у розвідці, старший сержант Подзігун захопив у ворога гармату і два станкових кулемети. Трофейна зброя була використана розвідниками проти фашистів.

Зимового ранку 1943 року підрозділи полку перейшли у наступ. Гітлерівські кулемети відкрили щільний вогонь. Нашим довелося заля-

гати. І тоді старший сержант Подзигун непомітно пробрався у тил ворога. Гранатою знищив перший кулемет, а шість гітлерівців на чолі з офіцером, які були біля другого кулемета, поспішно склали зброю і здалися в полон радянському розвідникові. Як тільки замовкли кулемети, бійці полку зайняли траншеї ворожого опорного пункту і успішно продовжували наступ.

Того ж дня при підтримці двох танків фашисти перейшли у контрнаступ, намагаючись повернути втрачені позиції. Тут і став у пригоді захоплений Володимиром німецький кулемет. Його вогнем старший сержант Подзигун знищив шістдесят ворожих солдатів і офіцерів. У цьому запеклому бою був важко поранений командир батальйону. Двадцятирічний Володимир Подзигун прийняв командування на себе і підняв бійців в атаку. Гітлерівці не витримали і у паніці побігли. Опорний пункт було захоплено.

23 грудня 1943 року біля невеличкого села Ковальового Володимир Подзигун знову пробрався у тил ворога, блокував гітлерівський бліндаж і сміливо вступив у рукопашний бій. Вдала вилазка старшого сержанта у тил противника допомогла нашим підрозділам прорвати оборону ворога і вигнати фашистів з села.

За безприкладну хоробрість, виявлену у боях за Батьківщину, Президія Верховної Ради СРСР своїм Указом від 22 серпня 1944 року присвоїла Володимирі Пилиповичу Подзигуну звання Героя Радянського Союзу.

Повернувшись з війни, майор запасу В.П. Подзигун зайнявся мирною працею, став у стрій будівників нового світлого життя. Нині він трудиться на обувній фабриці у Білій Церкві. Як і личить героєві, Володимир Полипович і на трудовому фронті показує зразки самовідданості і героїзму. (Там же. — С. 212—213).

Герої праці

**БІЛОКУР
МОТРОНА ТИТІВНА
1908 – 1995**

Все свідоме життя Мотрони Титівни — велике, бурхливе, трудове — проходило після Великого Жовтня. З дореволюційного життя залишились важкими згадками лише злидні, смерть восьми дітей з десяти, що були у батьків... На її очах розвивалась і міцніла держава, проходила історія: культурна революція, колективізація, п'ятирічки...

У 1929 році разом з чоловіком М.Т. Білокур першою вступила в колгосп, працювала в рілльничій бригаді, на свинофермі. Раділа, як приходив у кожную хату добробут, як щасливими росли діти.

Війна перервала мирну працю. Чоловік Мотрони Титівни загинув на фронті. Але мужню трудівницю, що залишилася з трьома дітьми, не зігнуло горе. Вона очолює ланку і своєю сумлінною працею подає приклад іншим колгоспницям. У важких умовах 1947 року її ланка збрала з кожного гектара по 32,5 центнера пшениці. Найвищою нагородою відзначила Батьківщина працю Мотрони Титівни Білокур — їй присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці.

Як тільки на поля прийшло більше техніки, вона попросилась на свиноферму, бо бачила, що там потрібні роботящі руки.

В здоровій, трудовій сім'ї вирости працюючі діти. Мотрона Титівна зуміла прищепити їм любов до землі, бажання працювати на благо народу.

**ВОЛИНЕЦЬ
ІВАН РОМАНОВИЧ
1916–1996**

Коли в 1949 році Івана Романовича Волинця обрали головою колгоспу, йому минуло лише тридцять років. За плечима кілька років праці в рідній артілі, служба в Радянській Армії. Іван Романович любив хліборобську справу і саме це оцінили в ньому земляки.

Село Тетерівка розкинулось у північно-східній частині Жашківського району Черкаської області. Ґрунти в колгоспі «Дружба» — різні. Щоб одержувати тут хороші врожаї, треба систематично удобрювати землю. Новий голова гаряче взявся за піднесення родючості ґрунтів.

Ще в 1956 році тут почали виготовляти компости. Призвичаїлись вносити їх під зяблеву оранку, звернули серйозну увагу на підбір сортів пшениці.

Щедро заколосилась колгоспна нива. Багато довелось попрацювати, щоб уже в 1965 році зібрати по 44,1 центнера пшениці з гектара по колгоспу. А бригада А.А. Чернишенка виростила по 45,7 центнера її з гектара. 14 тисяч центнерів добірного зерна продала артіль державі. Колгоспна каса збагатилась на 133950 карбованців. За успіхи, досягнуті у збільшенні виробництва та заготівель зернових і кормових культур, Іванові Романовичу було присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці.

Вимогливий, наполегливий, невтомний І.Р. Волинець цінує людей роботящих, відданих справі дальшого піднесення всіх галузей господарства.

— У збільшенні врожаїв заслуга не тільки моя, а всіх хліборобів, яких я маю щастя очолювати, — говорить Іван Романович. — Завдяки їм у 1966 році окремі ділянки пшениці «Миронівська-808» видали по 45, а «Киянка-893» — по 48 центнерів.

**ЖУРАВСЬКИЙ
ПЕТРО ОВЕР'ЯНОВИЧ
1919–1998**

Ім'я Петра Овер'яновича Журавського відоме не тільки в Україні, а й в інших республіках нашої країни. Він перший із своїми механізаторами почав впроваджувати нову технологію обробітку цукрових буряків. З 1958 р. в колгоспі «Прогрес» Жашківського району Черкаської області важка жіноча праця перекладена на плечі машин.

Колгосп став своєю школою по впровадженню нової технології, а район — народною академією. Їхали у колгосп «Прогрес» по науку з Алтаю та Кубані, з ближніх і дальніх областей УРСР і СРСР. За сім останніх років ланка П.О. Журавського одержала в середньому по 315 центнерів коренів з гектара, затративши 15 людино-днів на гектар або 20 хвилин на 1 центнер коренів при собівартості 70 копійок. За цей час ланка дала країні понад чверть мільйона пудів цукру.

Отакий Петро Овер'янович! І якщо врахувати, що корені у його ланці найдешевші, що заощаджені гроші становлять чималий внесок у зміцнення економіки артілі, що завдяки механізації буряківництва, вивільнились люди, які так необхідні в інших галузях колгоспного виробництва, — це буде найкращою агітацією за нову технологію, за подальший прогрес у сільському господарстві.

За одержання високих урожаїв цукрових буряків і впровадження нової технології передовому механізатору країни П.О. Журавському в 1966 році присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці.

ІЛЬЧЕНКО
ЄВДОКІЯ ДМИТРІВНА
1923–1989

Двадцять років віддала Євдокія Дмитрівна роботі в тваринництві. На її очах, працею великого колективу, ріс та економічно зміцнювався колгосп ім. Щорса Жашківського району Черкаської області.

У 1962 р. на базі колгоспу було створено спеціалізоване господарство по відгодівлі великої рогатої худоби. На ферми прийшла техніка. Трудомісткі процеси прибирання приміщень, підготовки та роздачі кормів механізовані. Легшою стала праця тваринника.

На порядок денний життя поставило інші важливі питання, вирішення яких знаходилося у прямій залежності від того, наскільки грамотно ведеться господарство, як досягнення науки, передові методи праці впроваджуються у виробництво.

Всі ці питання і доводилось вирішувати Євдокії Дмитрівні як бригадиру відгодівельної бригади разом із спеціалістами, керівниками спеціалізованого господарства. Немало старань доклали з зоотехніком Ольгою Михайлівною Мирутенко, щоб збалансувати раціон годівлі тварин по вмісту поживних речовин, добитись чіткого виконання розпорядку дня, підвищення продуктивності праці.

З роками приходив досвід. Показники зростали. У 1965 році ферма дала країні понад чотири тисячі центнерів приросту яловичини.

Зустрічаючи ХХІІІ з'їзд КПРС, колектив, очолюваний Героєм Соціалістичної Праці Євдокією Дмитрівною Ільченко, взяв зо-

бов'язання дати державі три тисячі центнерів м'яса. Взятє зобов'язання було значно перевиконане.

Відрадни успіхи роботи бригади Є.Д. Ільченко і в 1966 році — першому році п'ятирічки. Середньодобовий приріст живої ваги на кожну голову становив 670 грамів. Це був найвищий показник серед спеціалізованих господарств області.

**КОНОШЕВИЧ
СТЕПАНИДА СТЕПАНІВНА
1925**

Степаниді Степанівні не було й 16 років, як вона стала працювати у Вільшанському радгоспі і відзначилась сумлінною працею на вирощенні цукрових буряків. Завзято трудилися дівчата її ланки, з року в рік збільшуючи врожаї солодких коренів. Мріяли стати п'ятисотенницями. Та війна не дала здійснити їхні задуми.

Тільки-но фашистські загарбники були вигнані з Жашківського району, Степанида Коношевич разом з іншими молодими ентузіастами відбудовує радгоспне виробництво, вивчає трактор. До 1946 року працювала трактористкою, а потім ланковою, невтомно борючись за збільшення врожаїв. Працювали здебільшого вручну.

Щедра Жашківська земля розкрила свої багатства умілим рукам. По 625 центнерів цукрових буряків з гектара зібрала в 1947 році ланка Степаниди Коношевич. І їй, двадцятидвохрічній комсомолці, присвоюють звання Героя Соціалістичної Праці.

Висока нагорода, повага земляків зобов'язували до нових трудових звершень. За видатні успіхи в справі підвищення врожаїв пшениці та інших зернових культур С.С. Коношевич у 1948 році була нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора.

**ЛЮБОМСЬКА
ЄВГЕНІЯ МИХАЙЛІВНА**

Євгенія Михайлівна Любомська народилася у 1929 році в с. Саморідня Корсунь-Шевченківського району Черкаської області в сім'ї службовця.

Трудову діяльність розпочала у 1950 році після закінчення Корсунь-Шевченківського педагогічного училища учителькою Бандрівської семирічної школи Дрогобицької області. З

1962 року працювала учителькою української мови і літератури Жашківської середньої школи № 2.

Є.М. Любомська — досвідчений педагог, у своїй роботі постійно використовувала прогресивні форми і методи навчання, багато працювала над розширенням світогляду своїх вихованців. З року в рік вона домогалася стопроцентної успішності учнів. Брала участь у громадському житті, неодноразово обиралась депутатом обласної Ради народних депутатів.

За високі показники в навчально-виховній роботі, плідну громадську роботу Є.М. Любомській присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, її нагороджено орденом Леніна, орденом Трудового Червоного Прапора, медаллю «За доблесну працю. На відзнаку 100-річчя з дня народження В.І. Леніна».

Нині Євгенія Михайлівна на пенсії, але як і раніше спілкується з колегами, зі своїми колишніми учнями, вихованцями. Чимало з них стало педагогами, науковцями, достойними людьми. Але вони не забувають своєї Вчительки. Ідуть до неї і знаходять підтримку, пораду, душевне тепло. *(В основу довідки покладена передвиборна агітаційна листівка, видана Черкаським облтоліграфвидавком 11.01.1980 р.)*

**МАРТОВЩУК
ОКСАНА СТЕПАНІВНА
1912–1989**

З 1935 року Оксана Степанівна Мартовщук працювала на різних роботах в колгоспі села Леміщиха Жашківського району Черкаської області. У повсякденній праці, в боротьбі за збільшення виробництва сільськогосподарської продукції швидко минав час. В сім'ю Оксани Степанівни під час Великої Вітчизняної війни прийшло горе: на фронті загинув чоловік.

Та горе не зломило жінку. І коли в Леміщисі після звільнення її від фашистських загарбників почало відроджуватись життя, на передній край боротьби за великий хліб разом з іншими ентузіастами колгоспного виробництва прийшла і Оксана Степанівна.

Будучи ланковою, вона докладала всіх зусиль, щоб збільшити врожай озимої пшениці. Саме тут найбільше проявились її організаторські здібності.

Сумлінна праця колгоспних трудівниць дала відрадні наслідки: врожайність пшениці підвищилась до сорока і більше центнерів з гектара, а невтомній ланковій О.С. Мартовщук в 1947 році було присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці.

На цьому не закінчився трудовий подвиг героїні. В 1953 році правління колгоспу направляє Оксану Степанівну на тваринницьку

ферму. І знову недоспані ночі, знову неспокій. Робота свинарки кропітка, та ще в той період, коли механізації ніякої не було. Але в Оксани Степанівни вистачало сили й енергії трудитися на благо народу.

**СКУЛИМОВСЬКА
МАРІЯ МИХАЙЛІВНА
1901 – 1993**

Трудовий шлях М.М. Скулимовської почався з 12-річного віку, коли вона разом з подругами ходила на заробітки до поміщиків.

— Сім'я була велика, — згадувала Марія Михайлівна. — Дев'ятеро було нас, я найстарша. Заробітки для сім'ї були необхідні, хоч більше 15 копійок на день мені і не платили.

Нове життя трудівниці почалося після Великого Жовтня. В 1929 році вона приїздить до Вільшанки, де працює на різних роботах.

Війна принесла велике горе в сім'ю Марії Михайлівни. Загинули на фронті брати, помер батько. Та це не зламало її волю. На звільненій від ворога землі вона всі сили віддала праці — для перемоги над фашистськими загарбниками, за що була нагороджена в 1945 році медаллю «За трудову відзнаку».

Як досвідченого організатора, Марію Михайлівну призначили ланковою. Члени ланки полюбили її за чесність, людяність, простоту і скромність. Всі разом доклали зусиль, щоб вирости високі урожаї зернових і технічних культур на землях Жашківського цукрокомбінату Черкаської області. В 1947 році ланка збрала по 616 центнерів цукрових буряків з гектара. За цей трудовий подвиг М.М. Скулимовській було присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці.

...Минув лише один рік, і село облетіла нова звістка. За працю, вкладену у вирощення високих врожаїв зернових культур, Партія і Уряд нагородили Марію Михайлівну орденом Трудового Червоного Прапора.

(Короткі біографічні дані про Героїв Соціалістичної Праці Білокур М.Т., Волиня І.Р., Журавського П. О., Гльченко Є.Д., Коношевич С.С., Мартовицук О.С., Скулимовську М.М. передруковані (за незначними скороченнями і редагуванням) із агітаційних листівок 1967 р., що зберігаються у фондах Жашківського історичного музею).

ПАРУБОК
ОМЕЛЯН НИКОЛОВИЧ

Народився 21 січня 1940 р. в с. Баштечки Жашківського району Черкаської області у селянській сім'ї. Батько — Парубок Никін Омелянович, 1901 р. народження, все своє життя жив і працював с. Баштечках. Помер у 1940 р. Мати — Парубок Ольга Володимирівна, 1903 р. народження, працювала на різних роботах у колгоспі. Померла в 1993 р.

Після закінчення семирічної школи в 1955 р. почав трудову діяльність у колгоспі ім. Суворова різноробочим. У 1956 р. пішов працювати робітником Жашківської МТС. До комсомолу був прийнятий в 1958 р.. Для набуття кваліфікації тракториста-машиніста широкого профілю вступив до Уманського училища механізації сільського господарства, яке закінчив у 1960 р. З того часу і почалася трудова біографія механізатора колгоспу ім. Суворова с. Башточок.

У 1962 р. очолив комсомольсько-молодіжну ланку по вирощуванню високих врожаїв цукрових буряків за індустріальною технологією. Цій роботі віддано тридцять років життя. Освоюючи нову сільськогосподарську техніку і прогресивну технологію в буряківництві, відчував нестачу знань — і технічних, і агрономічних. Тому без відриву від виробництва закінчив Уманський технікум механізації і електрифікації сільського господарства по спеціальності «технік-механік сільськогосподарського виробництва», а в 1980 р., закінчивши Уманський сільськогосподарський інститут, одержав диплом вченого агронома.

Всі ці роки, перебуваючи у гущі своїх однодумців-механізаторів, глибоко пізнав життя простих трудівників, пройнявся їх бідами і проблемами. Постійне спілкування з людьми праці формувало в О.Н. Парубка риси доброзичливості, простоти і відвертості в оцінці життєвих ситуацій, принциповості в захисті своїх позицій.

Вступивши до лав Комуністичної партії в 1966 р., взяв на свої плечі посильний тягар громадської роботи.

З цього часу неодноразово доводилося виконувати накази своїх виборців у центральних партійних організаціях та Радах народних депутатів усіх рівнів.

Ж
А
Ш
К
І
В
Ш
Т
М
Н
А

За освоєння індустріальної технології вирощування цукрових буряків і отримання на її основі сталих високих врожаїв нагороджений двома медалями «Золота Зірка Героя Соціалістичної Праці», трьома орденами Леніна, орденами Жовтневої революції та «Знак Пошани» і трьома медалями. Лауреат Державної премії СРСР та премії Ленінського комсомолу.

Одружений, має трьох дітей та двох онуків.

З 1992 р. і по даний час працює заступником голови правління колективного сільськогосподарського підприємства ім. Суворова с. Башточок Жашківського району Черкаської області. (Автобіографія // Плакат до виборів 1994 р. — Черкаси, 1994).

Парубок О. Н. член ЦК КПРС з 1986 р., колишній депутат СРСР від КПРС.

Народний депутат України з 04.1994 р. до 04.1998 р., обраний по Монастирищанському виборчому округу № 424 в ході другого туру виборів. Народний депутат України 14 скликання з березня 1998 р. від Комуністичної партії України, №2 у списку.

У Верховній Раді України входить до фракції КПУ. Член Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин.

Член Центрального комітету Комуністичної партії України (Див.: Хто є хто. — К., 1999. — с. 206).

**БІЛЕЦЬКИЙ
ЛЕОНІД ТИМОФІЙОВИЧ
1882–1955**

Ще одне ім'я відомого й забутого в Україні уродженця Черкащини повертається на Батьківщину. Це вчений-літературознавець Леонід Тимофійович Білецький, внесок якого в українську філологічну науку досить вагомий.

Ім'я вченого більше відоме українській діаспорі, а в Україні, мабуть, чи не єдиний в роки незалежності журнал «Дзвін» 1995 року надрукував статтю М. Ільницького, де розповів про життя і творчість видатного літератора.

Про село Литвинівку на Жашківщині писав ще 1864 р. Леонтій Похилевич у «Сказаніях о населённых местностях Киевской губернии».

У цьому невеличкому селі народився Л.Т. Білецький — 5 травня 1882 року в родині дворянина Тимофія Андрійовича. Батько своєї землі не мав, а орендував її в багатих землевласників, мати Єфросинія

була польського роду. Спочатку Леонід навчався в початковій школі, а згодом у двокласній народній школі с. Краснопілка, тепер Уманського району.

Потім батько повіз свого сина до Петербурга в механіко-технічну школу. Обдарований учень прагне навчатися в університеті, але через гімназію не «перестрибнеш», і Леонід готується до іспитів екстерном.

Влітку 1907 року успішно складає ці іспити в другій Київській класичній гімназії і вже восени вступає до університету святого Володимира на математично-природничий факультет. Але душа юнака більше хилиться до літератури. Наступного року він переводиться на історико-філологічний факультет.

Здібного студента помічають. Уже через два роки навчання він під керівництвом академіка, професора В. Перетца бере участь у наукових експедиціях до Петербурга, Москви, Вільно, Ніжина, Катеринослава.

Університет закінчив із золотою медаллю 1913 року. Його залишають при університеті професорським стипендіатом. 1918 року, склавши магістерські іспити, Л. Білецький став приват-доцентом на кафедрі історії української літератури і народної словесності Кам'янець-Подільського державного університету. Цього ж року сталася приємна подія в житті Л. Білецького — він одружується з донькою полтавського священика Михайла Вернети — Надією.

В Кам'янець-Подільському працював до 1920 року; після поразки УНР, з наступом більшовицьких військ, емігрував до Львова. Очевидно, вже тоді український вчений передбачав небезпеку від більшовицької влади не тільки для себе. І передчуття не були даремними. Відомо, зокрема, що академік В.М. Перетц (він один із перших відкрив шлях у науку Л. Білецькому), відомий як визначний вчений, автор багатьох досліджень з історії, понад 30 наукових праць, був репресований і помер у засланні 1935 року.

У Львові Леонід Тимофійович викладає в Українському Таємному Університеті, а 1923 року його запрошують на посаду директора Педагогічного інституту ім. Драгоманова в Празі.

Свою видавничу діяльність Л. Білецький започаткував ще 1918 року. В Умані вийшла його книжечка на 16 сторінках «Про Тараса Шевченка. До шкільного святкування роковини Кобзаря України», а в Кам'янець-Подільському 1919 року — «Народність чи національність у творах Шевченка». Л. Білецький ще не раз повертатиметься до шевченківської тематики, а в Празі він пише праці «Основи літературно-наукової критики», «Українська наукова поезія».

Впродовж 1936—1945 років викладає українську літературу в українській гімназії у Празі.

1945 року залишає Прагу й емігрує до Західної Німеччини. Тут українські виселенці стали організовувати своє суспільне життя. Утворилося Центральне Представництво Української еміграції, керівни-

Ж
А
Ш
К
—
В
Ш
М
Н
А

ком якого став Д. Дорошенко, а після його від'їзду до Канади цю посаду зайняв Л. Білецький, який до того ж був директором української гімназії в м. Ульмі.

1949 року переїжджає до Канади. У Вінніпегу створюється Українська Вільна Академія Наук і Л. Білецький займає посаду президента — з 1950 року до останнього дня свого життя. А помер Леонід Тимофійович 5 лютого 1955 року. (*Олександр Тютюнник*. Викладач, ректор, президент... // Жива вода. — 2000. — Жовтень).

Докія Гуменна з матю Дарією Кравченко

ГУМЕННА ДОКІЯ КУЗЬМІВНА

Докія Гуменна народилася 6 березня (23 лютого за старим стилем) 1904 року в Жашкові.

У райцентрі ще є люди, які пам'ятають Другу і Першу Дачу. Та, на жаль, не знайшлося нікого, хто б показав на Першій Дачі місце хати, де в сім'ї Кузьми і Дарії (дівоче

прізвище Кравченко) Гуменних народилася дівчинка, яку назвали Докія, а по вуличному Явдоня, Явдошка. Сама Докія хати, в якій народилася, навіть не бачила, а запам'ятала себе «в містечку на белебені без деревини біля хати, з пропахлим пилюкою повітрям, з непролазним болотом восени й весною» (Дар Евдотеї. — Балтимор — Торонто, 1990. — Т. 1 — С. 23). А їй так вабила розкішна природа. Це напевне від мами, що найбільшу втіху знаходила, сапаючи город понад річечкою Торч чи гостюючи на хуторі Кравченків. Ні від тієї гарної хутірської хати, ні від того вишневого садка і сліду не лишилося. Можна лише уявити їх десь між Леміщиною і Литвинівкою і оживити ті уявлення, читаючи роман «Діти Чумацького Шляху» чи перший том іспиту пам'яті «Дар Евдотеї». В ньому вона пише: «Кожен куточок у цьому хуторі я любила, як рідне щось, до чого я невід'ємно належу. Не до того містечкового в Жашкові». (Дар... — Т. 1. — С. 37). З того іспиту довідуємося і про дещо інше, що формувало образне мислення і художній талант майбутньої письменниці. З одного боку це пісні, казки і приказки — те, що називається фольклором і яким, на думку Докії Гуменної, «насичене дитинство української дитини» (Дар... — Т. 1. — С. 27). Напевне, не до всіх сучасних українських дітей ця характеристика годиться, що ж до дитинства Докії, то вона зрозуміла й прийнятна. Всіх вона просила розказувати казки. І через цей голод на казки дуже скоро навчилася читати букваря.

А чого варті були розповіді діда Герасима, якого ніхто не міг перебалакати. Саме він і став прообразом того столипінського господаря в романі «Діти Чумацького шляху», який розжився з одного моргу ґрунту. А ще маленька Докійка постійно чула приказки з уст своєї мами, якими «можна геть чисто все окреслити, весь кодекс етики й моралі» (Дар... — Т. 1. — С. 26). Що вже казати про пісню, яка теж була атрибутом селянського життя. Співали часто. Та й як не заспівати, коли збирався за столом чумацький рід. Чумаків у цих краях було чимало. То ж не випадково, що Жашків був торговим містечком із славетною кінською торговицею, перед хатою Кузьми Гуменного. І хоч Кузьма вже не чумакував, але спогади про прадіда, який ходив у Крим, збереглися, як збереглися і чумацькі пісні. Особливо ця, що була своєрідним чумацьким гімном: «Було літо, було літо та й стала зима...» Вона та багато інших пісень назавжди закарбувалися у пам'яті Докії. Та ще весілля, кожною деталлю якого вона впивалася. Тож не випадково, що цей обряд яскраво описаний у багатьох творах Д. Гуменної. Але, щоб зрозуміти цей обряд, проаналізувати, описати, потрібно було пройти чималий тернистий шлях. Пройти його допомогли не лише запозичені у матері любов до природи, пісні, а наполеглива жадоба до книжки і музики, які так шанував батько. «Кобзар» був у хаті читаний і перечитаний ще до мого усвідомлення себе. «Катерину», — згадує далі Докія Гуменна, — батько вголос читав мамі. Я завжди в «Кобзареві» шпорталася. Шевченків портрет висів у хаті, і я не раз задумувалась, чому це Шевченко так подібний до нашого тата» (Дар Евдотії. — Т. 1. — С. 76). І хоч Докія вважала його грубим за натурою, але «Дар Евдотії» присвятила з поклоном батькові Кузьмі Гуменному. Можливо ще й за те, що він, попри все, прагнув дати освіту своїм дітям і чи не один з перших відвіз старшу дочку Ганну, а потім і Докію, до Звенигородської гімназії.

Роки навчання в гімназії припали на революцію, «красный террор», «воєнний комунізм». Ще ближчою для Докії стала революція, коли вона повернулася до Жашкова. Поділ землі і добра леміщанського пана Підгорського, грандіозна пожежа ґуральні в Ставищах. Гасло «Грабуй пограбоване» припало до вподоби селянам, вони старанно втілювали його в життя. На її очах потрошили єврейське гетто і розвозили по селах і хуторах награбоване добро. А далі ціла круговерть військових частин, з'єднань і загонів пройшла повз дівчинку-підлітка, для якої батьків піджак служив за пальго, але яка саме в цей час захопилася творами Лесі Українки «Касандра», «Оргія», «У пущі».

Жадоба знань привела Докію до Ставищенської педагогічної школи. Хоч і нелегко було переконати батьків, які подібно до героїні етюду «Покинута баба», вважали, що годі вже вчитися. Та Докія не хотіла «весь вік у піч заглядати», а «хотіла побачити, як люди живуть». (Покинута баба // Плуг. — 1928. — № 2. — С. 27). Справді «ставищенські розкоші відкрили перед юнкою нові обшири. Вона знайшла тут своє

А оточення, жила серед розкішної природи, здобувала освіту, мала необмежене поле для своєї гри — «Бути трохи збоку й підглядати людей» (Дар... — Т. 1. — С. 140), кожен раз пізнавала щось нове, знайшла собі товаришку і купалася в пісні.

Н «Колосальне враження», за словами Докії Гуменної, на неї справив Віталій Михайлович Самійленко, директор і душа школи. Як і раніше, виховує її пісня. Цього разу не лише народна, а й кантати на слова Т. Шевченка, романси, гімн «Ще не вмерла Україна». Ще одним чинником у її духовному розвитку стало навчання у поета Дмитра Загули, який «заховався» від більшовиків у Ставищах. На той час припадає знайомство з Петрусем Толстолужським, райпродкомісаром, а в подальшому і першим секретарем районної партійної організації. «Невеликий молодий хлопчина», хоч і породичався з Гуменними, але з пролетарською принциповістю поставив у списку нетрудових елементів на перше місце Кузьму Гуменного. Для самої ж Докії це знайомство стало не зайвим. Бо ж чи не він той доброчинець, що підтверджував «комнезамство» Гуменної перед чистками в Київському інституті народної освіти, де вона навчалася з 1922 року.

В Молода дівчина провінційного містечка впивається наукою, мистецтвом, що їх дарує Київ. А скільки знайомств, скільки роздумів. От хоча б і такі: «Я глибоко прийняла до серця з більшовицької програми ідею знищення експлуатації людини людиною. Ця ідея стала на довгі роки предметом обдумування в різних варіаціях» (Дар Евдотеї. — Т. 1. — С. 193).

І Але шляхетні ідеї часто-густо в житті ставали своєю протилежністю. Правда цей конфлікт ще не був таким помітним у двадцяті роки, особливо у письменницькому середовищі, куди залюбки входить молода студентка. Згодом сама починає писати, і в журналі «Плуг» друкують її першу новелу «Сосна чекає чуда». Так голова письменницької організації Сергій Пилипенко вводить Докію Гуменну в літературу, де на неї чекали не лаври, а терни. Хоч і не відразу. Початок був досить гарний. Друкується цикл нарисів «Листи із степової України». Писала авторка щиро, правдиво, про все, що бачила. Та писати так у 1928 році хоч ще і можна було, але вже не бажано. Тож і не дивно, що сам генеральний секретар ЦК КП(б)У С.В. Косіор «похрестив» Гуменну на XIV окружній партійній конференції. Йому не сподобалось, що на 11 році революції письменниця побачила привид голоду на порозі села.

А Одначе закид, зроблений Косіором, був не правомірний. Навряд чи він читав «Листи із степової України». Більше всього, що хтось із літературного середовища, в якому точилися безперервні чвари між різними угрупованнями, подав у ЦК КП(б)У довідку, в якій процитував рядки, вирвавши їх із тексту. Це давало можливість обвинуватити голову літературного об'єднання «Плуг» С. Пилипенка в тому, що він лле воду на млин «класового ворога». Тож не дивно, що він відразу ж відповідає критикам статею «У чім помилка Д. Гуменної?» (Плуг. —

1929. — № 1), в якій переконує, що привид голоду на селі виведено зумисне, щоб довести переваги комуні. Дійсно, її зображено неначе іншу країну. В ній «хліба повні тарілі стоять. Їж, скільки забагнеться» (Д. Гуменна. Листи... // Пług. — 1928. — № 10 — С. 44). Молода письменниця писала те, що побачила і пережила. «Мало хто так щиро напише», — відзначав С. Пилипенко.

Саме щирість і навіть наївність так і не дали Докії Гуменні стати радянською письменницею. Ніяк вона не могла догодити ні партійним критикам, ні ідейно витриманим літераторам. Що б не написала Докія Гуменна, чи то «Ех, Кубань, ти Кубань хлібородная», чи «Стрілка коливається», «Кампанія» — все потрапляє під голобельну критику. Авторка, на думку критики, не інакше як «тьотя Хівря» і пише вона «лживые повести».

Однаке, гірка чаша репресій, енкеведистських катівень і тортур її обминули. Вони лише не давали їй розпросторити письменницькі крила. Простодушна молода письменниця ніяк не могла догодити партійним функціонерам, вплив яких зростав скрізь і всюди. Не могла зрозуміти тієї хвилі абсурду, що заповонила всю «широкую страну». Вона була схожа на свою героїню із роману «Скарга майбутньому», яка, «коли почали апльодувати словам «Хай живе наш мудрий вождь...» так забулася де вона, що схопилася і почала хреститися... Добре, що слава потягла її за рукав.

— Що з тобою?

— Я думала, що я в церкві, — почала вона виправдовуватися й хутенько вийшла на свіже повітря» (Скарга майбутньому. — Нью-Йорк, 1964. — С. 39).

Письменниці дійсно бракувало «свіжого повітря». Тож і не дивно, що, коли Докія по війні опинилася на Заході, вона неначе спалахує цілим феєрверком творів. Серед них тетралогія «Діти Чумацького Шляху» — твір, який сучасний критик Микола Мушинка поставив в один ряд із «Сагою про Форсайтів» та «Війною і миром». А далі були великий роман-хроніка «Хрещатий яр», романи «Скарга майбутньому», «Золотий пług».

Докії Гуменній «доводилося самій за зароблені кошти оплачувати друкарню, самій і поширювати тираж (це було найприкріше), себто витягати на собі весь видавничий процес» (Із листа працівнику історичного музею Оксані Бондарові від 20 квітня 1995 р., Нью-Йорк). У цьому ж листі письменниця відкриває найсуттєвіше для своєї творчості періоду зарубіжжя: «І ніхто мені не наказував, що я хочу писати та друкувати, ніхто не вимагав, що і як писати, себто якоїсь «ідеології»... «Я думала й писала, то була моя, моя внутрішня потреба, аж ніяк не на замовлення, словом — те, що було заборонене і замуrowане на рідній землі». (Там же).

Це була «заплата», — як писала Д. Гуменна ще в одному листі до цієї ж адресантки, — що не виконувала наказу «партії й уряду».

А
Гуменна за свою волю, право бути незалежною, стояти поза ідеологією, писати те, що лягло на душу, заплатила так, як і багато інших митців.

Н
Зокрема, Іван Багряний, що дебютував разом з Докією у журналі «Плуг», а пізніше, можливо, не випадково намалював з неї портрета, що й був опублікований у романі «Хрещатий Яр». Він малювався ще у 1944 р. у Львові.

М
З того часу доля все більше віддаляла письменницю від рідного краю, поряд з книгами, переповненими любов'ю до нього, появляються репортажі про нову землю, що надала їй притулок: «Вічні вогні Альберти», «Багато неба», нью-йоркська мозаїка «Серед хмаросягів». Але і ці твори про українців, про тих, «що зовсім недавно прибули з Європи, з таборів, ще навіть і валізок усіх не розпакували, не розклалися як слід» (Гепі // Серед хмаросягів. — Нью-Йорк, 1962. — С. 22), про тих, кому багато років підряд сниться: «...І йду вулицями Києва, і всі на мене озираються та й відразу ховають зір, не хочуть бачити». (Лілеї і ряса // Там же. — С. 159).

Ш
Так письменниця до свого останнього дня палко любила свій рідний край, вивчала його і оспівувала. І відійшла у вічність 4 квітня 1996 р. на дев'яносто другому році життя з великою любов'ю до нього.

В
Вже після смерті письменниці, у 1998 р. Український центр духовної культури видав роман «Діти Чумацького Шляху», а в Жашкові, на вулиці, де вона проживала, встановлено меморіальну дошку.

ГУРТОВЕНКО ВАЛЕРІЯ АНДРІЇВНА

К
Поетеса. Народилася 9 квітня 1925 року в с. Житники Жашківського району в родині сільського вчителя.

Ш
У 1949 р. закінчила Київський медичний інститут. З того часу працювала лікарем у Києві, Житомирі, Могилеві. З 1943 року регулярно друкує вірші в газетах, журналах, альманахах та збірниках. У 1956 р. вийшла перша збірка поезій «Мирні дні», згодом — збірка «Промені й тіні», «Відсвіти», «Соната», «Мрійниця».

А
У 1995 р. побачила світ книга-сповідь «Людський вертеп», про яку Євген Філіпович, доктор філософських наук, сказав: «Поезія Валерії Гуртовенко виводить читача з полону хуторянської обмеженості, що властива великій частині сучасної української літератури, на обшир світових проблем і широкого мислення. Мене дивує, що її до сих пір не помічає критика, бо, на мою думку, належить вона до провідних поетів світового значення, які висвітлюють ідеї, першочергові для всього людства». (Післямова // *Марія Доля (Валерія Гуртовенко). Людський вертеп. Книга життя (Вірші, поеми)*. — К., 1995. — С. 399).

Поетеса була занепокоєна проблемами сучасності, про що вона написала у статті: «Де ви, справжні патріоти?», яка була опублікована у 5-6 числі журналу «Київ» за 1994 рік.

Перекладала твори письменників братніх літератур: Я. Купали, С. Михалкова, М. Емінеску, Я. Судрабкална, М. Кемпе. (Письменники Рад. Укр. 1917—1987: Бібліограф. довід. — К., 1988. — С. 174).

ДАРОВСЬКА МАРЦЕЛІНА

Мати Марцеліна Даровська — беатифікована (проголошена святою) Папою Римським Іваном Павлом II 6 жовтня 1996 р. в Римі — народилася у 1827 р. в с. Шуляки. З дитинства прагнула посвятити себе Богу. Однак доля змусила її стати дружиною і матір'ю, тим самим даючи змогу глибше пізнати всебічну роль жінки. Лише після болісної втрати чоловіка і сина Марцеліна знову могла думати про своє покликання. У 1854 р. молода вдова приєдналася до громади Сестер Непорочного Зачаття НДМ, котре почало формуватися в Римі, а у 1861 р. стала його настоятелькою.

У березні 1863 р. Марцеліна Даровська поселяється у Язловці (нині Тернопільська область), де засновує монастир та дівочий навчально-виховний заклад Сестер Непорочниць. Сестри також вели початкову школу для місцевих дітей з польських та українських сімей.

Колись тут був
косяол.
Село Шуляки

Основою навчально-виховної програми, підготовленої Блаженною Марцеліною і реалізованої в язловецькій школі, а також в інших школах Сестер Непорочниць, була любов, правда і взаємне довір'я.

Померла 5 січня 1911 р. в Язлівці, де похована в гробниці на території парку. Її могила — це місце паломництва і молитви. (Marta Mieszkowska. Iazlowitc. — Warszawa, 1999).

**ДЕМУЦЬКИЙ
ДАНИЛО
ПОРФИРОВИЧ**

16 липня 1893 року в селі Охматові в сім'ї земського лікаря народився хлопчик Данило Демуцький. Мати перша відкрила синові чарівну красу української природи, прищепила йому любов до кожної билинки, квіточки, деревця.

Багато уваги приділяв вихованню сина і батько. Виїжджаючи до хворих, Порфирій Данилович часто брав сина з собою, знайомив його з навколишнім життям.

У гімназії Данило захопився фотографією. Вже тоді його знімки, зроблені найпримітивнішим фотоапаратом з одною ландшафтною лінзою, вражали близьких своєю витонченістю, смаком.

У 1913 році Данило Демуцький уперше виступив на «Все-російській виставці художників світлопису» з чотирма кращими пейзажами. З того часу його роботи дедалі частіше з'являються на фотовиставках художнього світлопису і користуються незмінним успіхом.

У 1926 році на Одеську кінофабрику прийшов самобутній художник Олександр Петрович Довженко. Випробувати свої сили у кінематографії мріяв і Демуцький. Тож не дивно, що обидва художники зацікавились один одним і почали співпрацювати.

Першою їх творчою пробою був комедійно-гротесковий фільм «Вася-реформатор». Наступний фільм «Свіжий вітер» утвердив за Демуцьким звання оператора, а фільм «Два дні» показав зросту майстерність митця-реформатора.

У співпраці з Олександром Довженком Демуцький створює «Арсенал», «Землю», у 1930 році вони їдуть за кордон для вивчення техніки звукового кіно. У подальшому Данило Порфирівич знімає «Насреддін у Бухарі», «Тахір і Зухра», «Подвиг розвідника», «Тарас Шевченко», «В мирні дні».

«Тарас Шевченко», перший кольоровий художній фільм української радянської кінематографії, був першою успішною пробою талановитого художника Демуцького.

7 травня 1954 р., коли на дніпровських кручах цвіли сади, ожила природа, що надихала оператора-поета, його серце перестало битися. (За: *Кохно ЛІ*. Данило Порфирович Демуцький. — К., 1965).

КОЗЮБРА МИКОЛА ІВАНОВИЧ

Доктор юридичних наук (1981), професор, член-кореспондент АПрНУ (Відділ теорії та історії держави і права); Суддя Конституційного Суду України (з 18.10.1996; від президента України — 27.09.1996). Народився 28.11.1937 р. (с. Тетерівка, Жашківський район, Черкаська обл.) в сім'ї службовця; укр. Осв. Київ. університет ім. Т. Шевченка, юрид. ф-т (1961); канд. дисертація «Переконання і примус в радянському праві на сучасному етапі комуністичного будівництва» (1968); докторська дисертація «Взаємодія радянського права і соціалістичної свідомості». З 1955 — робітник, 4-та взуттєва фабрика м. Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. 1961—1965 — оперуповноважений дізнання, слідчий, ст. слідчий, Вінницька обл. і м. Київ. З 1965 — аспірант, з 1967 — м.н.п., з 1972 — с.н.п., з 1982 — зав. відділу теорії держави і права АНУ. З 1990 р. — зав. кафедрою теорії та історії держави і права, Київ. університет ім. Т. Шевченка. Почесна відзнака Президента України (08.1996). Заслужений юрист України (10.1997). Дійсн. чл. Академії політичних наук України. Автор понад 150 наукових праць в галузі теорії держави і права та конституційного права, зокрема книг: «Переконання і примус в радянському праві» (1970), «Социалистическое право и общественное сознание» (1979), «Демократія і перебудова» (1988, співав.), «Право и общественный прогресс в социалистическом обществе» (1988, співав.) та ін. (Хто є хто. — К., 1999. — С. 125).

МЕЛЬНИЧУК ДМИТРО ОЛЕКСІЙОВИЧ

Дмитро Олексійович Мельничук народився на Жашківщині в с. Марійка 5 листопада 1943 р.

У 1964 р. закінчив Українську сільськогосподарську академію (з 1995 р. Національний аграрний університет) за спеціальністю ветеринарна медицина, працював на Вінниччині, навчався в аспірантурі на кафедрі біохімії академії. Отримав вчену ступінь кандидата біохімічних наук (1968 р.). Протя-

А
Д
М
Ш
В
І
К
Ш
А
Ж

гом наступних років працював: асистентом кафедри біохімії сільсько-господарської академії (1968 — 1969 рр.); молодшим та старшим науковим співробітником відділу біосинтезу і біологічних властивостей білків Інституту біохімії ім. О.В. Палладіна НАН України (1969—1982 рр.); завідувачем лабораторії регуляції обміну речовин Інституту біохімії (1986—1997 рр.) В 1978 р. він отримав ступінь доктора біологічних наук. Тема дисертаційного дослідження: «Вуглекислота як фактор регуляції обміну речовин у тварин».

Д.О. Мельничук — відомий вчений в області біохімії, академік НАН України, академік Української академії аграрних наук, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, автор понад 300 наукових праць. Йому вручено близько 30 авторських свідоцтв на винаходи та патенти. У 1985 р. було нагороджено Державною премією України в галузі науки і техніки, а через п'ять років присвоїли почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України» (1990 р.).

Наукова та педагогічна діяльність Д.О. Мельничука високо оцінюється також за межами України, про що свідчать присвоєння йому звання почесного професора університету штату Айова (США, 1996 р.), обрання Президентом Всесвітнього консорціуму установ вищої освіти і досліджень для сільського господарства (1999 р.), до якого входять понад 300 університетів із 132 країн світу, почесним радником Президента Міжнародної асоціації парламентаріїв, які представляють сільське, лісове, рибне господарства (2000 р.), почесним сенатором сенату штату Луїзіана (США, 1999 р.), членом редколегії міжнародного наукового журналу «Archiv of Animal Nutrition» (Берлін, з 1986 р.). Академік Д.О. Мельничук залучається до участі в роботі Комітету з присвоєння міжнародної премії за видатний внесок вчених у збільшення харчових ресурсів у світі (The World Food Prize. USA).

Академік Д.О. Мельничук бере також активну участь у державній та громадській роботі в Україні, він є членом комісії при Президенті України з питань аграрної політики, Державної надзвичайної протиепізоотичної комісії при Кабінеті міністрів України, Комітету Державних премій України у галузі науки і техніки, Державної акредитаційної комісії вищих навчальних закладів України, комісії Міністерства освіти України з питань присвоєння вчених звань, Президії УААН, бюро виділення молекулярної біології, біохімії, клінічної та експериментальної фізіології НАН України, Президентом Українського біохімічного товариства, головним редактором Наукового вісника Національного аграрного університету, редколегій ряду наукових видань, Українського біохімічного журналу, Вісника аграрної науки, журналу «Аграрна освіта і наука».

За педагогічну та наукову діяльність Д.О. Мельничука нагороджено медаллю «За трудову доблесть» (1973 р.), почесними відзнаками Президента України — орденами «За заслуги» — III-го ступеня (1997 р.) та «За заслуги» — II-го ступеня (1998 р.).

Академік Д.О. Мельничук став переможцем шостого Всеукраїнського відкритого рейтингу популярності та якості товарів і послуг «Золота фортуна». Його було нагороджено орденом «За трудові досягнення» четвертого ступеня за визначний внесок у розвиток аграрної освіти і науки (2000 р.). (Див.: *Степан Горошко*. «Нашого цвіту по всім світу» // Жашківщина. — 2000. — 8 листопада).

ОХРИМЕНКО ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ

Охріменко Василь Іванович народився 20.01.1927 р. в селі Леміщиха. По закінченні в 1953 році інституту військових диригентів у Москві, В.Охріменко керував багатьма військовими оркестрами. В 1970 році став Лауреатом першої премії найпрестижнішого конкурсу військових оркестрів у Москві.

В 1979 році — засновник, художній керівник та головний диригент Державного духового оркестру України.

В 1992 році створив Київський муніципальний духовий оркестр, який очолює в цей час.

Ім'я талановитого музиканта відоме далеко за межами України. Приваблює в ньому не тільки яскравий талант, але й завзята молодість, пульсуюча енергія, невичерпність задумів, різноманітність їх втілення.

Диригент владний і вимогливий, самовіддано прагне до яскравого, насиченого звучання, переконливості і максимального емоційного враження.

Самобутня, темпераментна манера диригування завжди приваблює слухачів до артиста, з творчими пошуками якого пов'язано багато досягнень українського виконавчого мистецтва.

Василя Охріменка відрізняє невтомне прагнення до освоєння різних, часом дуже контрастних композиторських стилів; його захоплює як класика, так і сучасна музика. Відкрита емоційність і задушевний ліризм, одухотворений романтизм — усі ці якості своєрідно проявляються у виконавській манері талановитого диригента. Кожний виступ Київського муніципального духового оркестру під керуванням народного артиста України Василя Охріменка — це яскраве шоу та захоплююча подорож крізь музичну історію нашого віку.

**ПІДОПРИГОРА
ОПАНАС АНДРОНОВИЧ**

Опанас Андронович Підопригора народився 13 липня 1926 року в селі Леміщиха Жашківського району Черкаської області в родині селян.

Батько, Андрон Мусійович, був столяром місцевого відділу Жашківського цукрорадгоспу. Загинув у боях під Харковом 23 червня 1942 року. Мати, Єфросинія Федотівна, все своє життя пропрацювала в місцевому колгоспі, залишившись вдовою в тридцять п'ять років. Мати була працювитою і мудрою жінкою, мужньо і стійко переносила важкі удари долі.

У 1941 році Опанас Андронович закінчив сім класів місцевої неповно-середньої школи, яка дала йому ті ґрунтовні знання, завдяки яким він став тим, ким є сьогодні. Відомий вчений і зараз каже: «Спасибі тобі, моя рідна школо! Спасибі вам, мої дорогі Вчителі!»

У березні 1944 року був призваний до лав Радянської Армії, брав участь у боях у складі 1-го Білоруського фронту, визволяв Варшаву, штурмував Берлін. Виступаючи перед студентами з нагоди 55-річчя Перемоги, Опанас Андронович сказав: «У взятті Берліну моя роль була вирішальною, без мене Берлін не взяли б». На іронічні посмішки студентів він відповів: «Я солдат, а без солдата будь-яка перемога у війні неможлива».

Перший запис у трудовій книжці О.А. Підопригори: «6 (шість) років і 7 (сім) місяців — служба в лавах Радянської Армії». Майже 7 років як Солдат, на рядових і сержантських посадах. Після демобілізації з армії працював фрезерувальником на заводі імені Артема в Києві і продовжував навчання в середній вечірній школі. Під час служби в армії самостійно опановував програму за 8 і 9 класи. Це дало можливість відразу вступити до 10 класу, який Опанас Андронович успішно закінчив 1952 року. У цьому ж році О.А. Підопригора вступив до Київського університету ім. Т.Г. Шевченка на 1-й курс юридичного факультету, який закінчив у 1957 році, одержавши диплом з відзнакою.

О.А. Підопригора почав досліджувати проблеми захисту права рабовласницької власності в Стародавньому Римі. У 1962 році з цих проблем успішно захистив кандидатську дисертацію і став чи не єдиним фахівцем з римського цивільного права в СРСР. Викладання курсу «Основи римського цивільного права» в Київському університеті не

припинялося ні за яких умов. З 1958 року і донині цей курс у Київському національному університеті читає професор О.А. Підпригора.

О.А. Підпригора пройшов усі сходинки у викладацькій діяльності — від асистента до професора. З 1962 року по 1974 рік О.А. Підпригора працював заступником декана юридичного факультету. Він приділяв багато уваги вдосконаленню навчальних планів, програм навчальних дисциплін, розробці і виданню навчально-методичних посібників кафедрами факультету.

З 1987 по 1993 рік Опанас Андронович завідував кафедрою цивільного права. У цей час О.А. Підпригора веде активні науково-дослідні пошуки. Об'єктом його наукових інтересів поряд з римською цивілістикою стають проблеми винахідницького права. У своїх роботах він досліджує і розробляє конкретні проблеми правового забезпечення винахідництва і раціоналізації, проблеми захисту прав винахідників і раціоналізаторів, стимулювання творчої активності тощо.

У 1982 році він успішно захищає докторську дисертацію на тему: «Правові проблеми створення і впровадження нової техніки» (спеціальність 12.00.04).

У 1992 році професор О.А. Підпригора розпорядженням Кабінету Міністрів України призначається заступником керівника робочої групи з розробки проекту нового Цивільного кодексу України.

О.А. Підпригора розробляв проект нової редакції Закону України «Про власність», а також багато інших законопроектів і брав участь у їх обговоренні. Він організовує і проводить численні семінари та «круглі столи» з обговорення проекту Цивільного кодексу України, активно виступає з цих проблем у засобах масової інформації.

У 1993 році О.А. Підпригора був обраний дійсним членом (академіком) Академії правових наук України і академіком-секретарем відділення цивільно-правових наук. Спілка юристів України визнала професора Опанаса Андроновича Підпригору найкращим викладачем-юристом України 2000 року, а студенти сердечно люблять його за професіоналізм, душевну теплоту і чуйність. (Опанас Андронович Підпригора. Біографія і бібліографія вчених-правознавців (Академія правових наук України)// Упорядник Н.С. Кузнецова. — Харків, 2001. — С. 3, 4, 5, 6—7, 10, 13, 16).

Ж
А
Е
К
—
В
Е
М
Н
А

Станіслава Ернестівна Казмірук (1928 р.н.), жителька села Шуляки, зберегла батьків дарунок — «Кобзар» Тараса Григоровича Шевченка, виданий у 1911 році

Антон Пилипович Гулик із Житників був майже нерухомию. Але наперекір усьому творив чудові полотна. Фото надала дружина А. Гулика Поліна Лукашівна

Письменник Омелян Сліпачук (1909—1984), автор збірок і оповідань «Біля срібного Тікича», «Жменя землі», «Два джерела» (ліворуч). Поет-пісняр Петро Власюк (1923—1993) писав мелодійні вірші, які композитори охоче клали на музику, а пісня — реквієм «Нахиліться віти» виконувалася у Трептов-парку в Берліні і на Сапун-горі в Севастополі (на фото праворуч)

Поет-пісняр Олег Король під час зустрічі із своїми шанувальниками. Ведучий «Різдвяних зустрічей» Валерій Немна

Завдяки підтримці з боку Національного аграрного університету учні Жашиківської загальноосвітньої 1—3 ступенів школи №1 та інших шкіл району відвідували своїх ровесників у штаті Айова. Зустріч учнів Жашиківської загальноосвітньої школи 1—3 ступенів №1 із мером міста Лейк-В'ю

Делегації американських школярів постійно супроводжували Деніс і Діана Бері. Фото В. Гончарука

Жашиківська загальноосвітня 1—3 ступенів школа №1

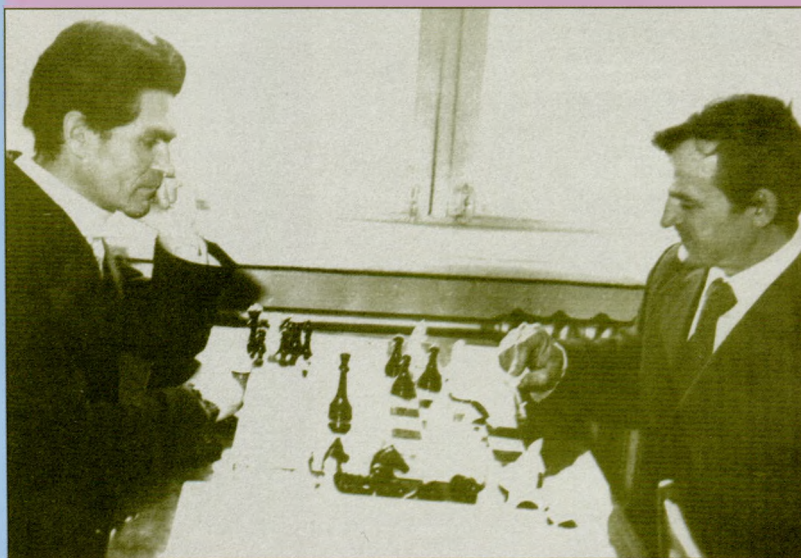
Почесні громадяни
Жаикова генерал
Уманський Терентій
Хомич і колишній
санінструктор
240 стрілецької дивізії
Ковтун Лідія Василівна
у день святкування
40-річчя визволення
міста відвідали також
і редакцію районної
газети.
Фото В.Г. Гончарука

Михайло Дейнеко
(1928 р.н.) багато років
живе і працює
у Жашкові.
Він — автор кількох
підручників
з образотворчого
мистецтва. А ще він
намалював чимало
картин, на яких
передає красу рідного
краю. «Річка Торч»

Кандидат у майстри
спорту СРСР Дмитро
Володимир Єфремович
(ліворуч) не в одному
шаховому турнірі
здобував перемогу.
Фото надала
Ф.М. Татко

Не вмирають традиції хорового мистецтва, закладені Порфирієм Демуцьким. І донині звучать пісні у виконанні Охматівського хору (керівник Немна В.В.). Провідне ж місце серед вокальних колективів займають самодіяльний народний хор РБК (керівник Махно Я.Я., на фото), самодіяльний народний жіночий ансамбль (керівник Гребенюк В.Я.), чоловічий ансамбль (керівник Сухий П.). — Заслужений працівник культури України.

Фото надала Л.М. Бондарчук

Дерев'яну церкву в селі Конельські Хутори побудували ще у 1833 році

РАДИМО ПРОЧИТАТИ

- Артеменко Ю. Г.* Вороненці. — Жашків, 1999.
Бовсуновський А. І. Жашківці. — К., 1971.
Васильчук М. М. Порфир Демуцький (путівник нарис). — Черкаси, 1990.
Власюк П. І. Пісні над Тікичем, 1991.
Горошко С. І. Матеріали до курсу лекцій з історії України. — Черкаси, 1991.
Гуменна Докія. Діти Чумацького Шляху. — К., 1998.
Гуменна Докія. Благослови, Мати! — К., 1998.
Дейнеко М. Г. Уроки образотворчого мистецтва в 6 класі. — К., 1980.
Кохно Л. І. Данило Порфирович Демуцький. — К., 1963.
Марія Доля. Людський вертеп. — К., 1995.
Парубок О. Н. Вересневий налив. — Дніпропетровськ, 1977.
Поетична Жашківщина. — Жашків, 1998.
Поліщук А. І. Клятви не зрадив. — К., 1990.
Поліщук А. І. Неспокій буднів. — К., 1983.
Поліщук А. І. Прийди з любов'ю. — К., 1986.
Севириначук М. Т. Великий засів. — К., 1967.
Сліпачук В. О. Родовичі. — К., 1983.
Сліпачук О. П. Біля срібного Тікича. — Дніпропетровськ, 1971.
Сліпачук О. П. Жменя землі. — К., 1976.
Суховершко Г. В. Соціальні горизонти села. — К., 1978.
Суховершко Г. В. Спадкоємиці великого почину. — К., 1983.
Чехун В. М. В'язь роду. — К., 1975.
Чорна О. Б. Співали козаки пісень. — Черкаси, 1997.
Шатило А. Г. Скибинські хлібодари. — К., 1985.
Яценко Л. І. П. Д. Демуцький — К., 1957.

ЖАШКІВЩИНА НА ЗРІЗІ ТИСЯЧОЛІТЬ

*Наша головна ідея полягає у тому,
що марнотратство і зажерливість —
найстрашніші вороги виробництва.*

Генрі Форд

«ЩЕДРИЙ ВЕЧІР»

З цією торговою маркою жашківці стикаються майже щодня. Але хіба лише вони. Молочну продукцію торгової марки «Щедрий вечір» знають і в Україні, і за її межами.

Скажімо, у жовтні 1998 року Київська міська спілка захисту прав споживачів нагородила фірму «Агрополіс» дипломом якості I ступеня за високу якість та неперевершені споживчі властивості масла вершкового селянського вищого гатунку, яке виробляє ВАТ «Жашківський маслозавод». А вже через рік молочна продукція торгової марки «Щедрий вечір» представляла підприємство на міжнародному форумі економічного співробітництва у м. Києві.

Які б бурі не потрясли «ринкове море» і нашу економіку, а ВАТ «Жашківський маслозавод» залишається острівцем стабільності й надійності. Мало того, зростає, розширюється виробництво. До 10-ї річниці Незалежності України випущено першу партію нової

продукції — сухе знежирене молоко. У цеху встановлено новітнє обладнання, що закуплене у Чехії і Німеччині. Інші цехи теж переоснащуються, збільшують свою потужність. Зростає число робітників. Тож і не дивно, що ВАТ «Жашківський маслозавод» визнано кращим роботодавцем 2000 року.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ РАЙОНУ У 2000 РОЦІ

ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ РОБОТИ НАРОДНОГО
ГОСПОДАРСТВА РАЙОНУ В СІЧНІ – ГРУДНІ

	Вироблено за 2000 рік	Індекс з початку звітнього періоду
Обсяг продукції в оптових діючих цінах підприємств, тис. грн	26716,4	—
Обсяг продукції, робіт, послуг у порівняльних цінах на 1 січня 2000 року, тис. грн	34017,8	162 %
Обсяг реалізації продукції за рік, тис. грн.	21218	
в т. ч. на бартерних умовах	6469,9	—

Виробництво товарів народного споживання в оптових порівняльних цінах підприємств, тис. грн	13952,3	93,2%
---	---------	-------

ВИРОБНИЦТВО ОСНОВНИХ ВИДІВ ПРОДУКЦІЇ В СВК. СТОВ І ПОП

Продукція	За період з початку 2000 року	За відповідний період 1999 року	+; -	Темп росту в %
М'ясо в живій вазі, тонн	1983	2357	-374	84
Молоко, тонн	10775	14299	-3514	75
Зернових, тис. тонн	874	639	+ 238	137
Соняшник, тонн	4022	3078	+ 944	131
Картопля, тонн	69	41	+ 28	168
Овочі, тонн	204	86	+ 118	237
Цукрові буряки, тонн	84931	88330	-3339	96

ДЕРЖАВНІ ЗАКУПКИ ОСНОВНИХ ВИДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ПО ВСІХ КАТЕГОРІЯХ ГОСПОДАРСТВ

Продукція тваринництва	Фактично		+ -
	2000	1999	
Худоба та птиця в живій вазі, тонн	1085	991	+ 94
Молоко, тонн	10923	6396	+ 4527
Яйця, тис. штук	46	57	11

ПОГОЛІВ'Я ПРОДУКТИВНОЇ ХУДОБИ
ТА ПТИЦІ У СВК. СТОВ І ПОП

	Фактично		+ —
	2000	1999	
Велика рогата худоба	14360	18043	-3683
в т. ч. корови	5834	7588	-1754
Свині	9626	14683	-5057
Вівці	1043	1054	-11
Птиця всіх видів	3814	4574	-760

ПРОМИСЛОВІСТЬ

Промисловими підприємствами району за січень-грудень 2000 року було вироблено товарної продукції (у порівняльних на 1.01.2000 р. цінах) на 34017,9 тис. гривень. Індекс грудня до листопада становив 40,4 відсотка, з початку року — 162 відсотки. Зросло виробництво за рік в усіх підприємствах, крім хлібозаводу, який працював лише в першому кварталі.

Із загального обсягу продукції у діючих цінах вартість переробленої давальницької сировини становила 26,3 відсотка.

Обсяг реалізації продукції за січень-листопад 2000 р. становив 21218 тис. гривень. Із загального обсягу реалізації реалізовано на бартерних умовах — 30,5 відсотка, у грошовій формі — 69,1 відсотка.

Товарів народного споживання було вироблено в порівняльних цінах на 13952 тис. гривень, індекс виробництва з початку року становив 93,2 відсотка, за грудень до листопада — 79,2 відсотка.

Із загального обсягу товарів народного споживання продовольчі товари становили 96,1 відсотка, непродовольчі — 3,9 відсотка.

СТАВКОВО-РИБНЕ ГОСПОДАРСТВО «ГІРСЬКИЙ ТІКИЧ»

Є на Жашківщині підприємство, що відзначається ефективною і стабільною роботою. Хоч чимало господарств подібного типу спустили ставки і на заплавлених луках вирощують городину. Що ж, кожен шукає свої шляхи до успіху в складних економічних умовах. Та чи кожен знаходить, подібно до ставково-рибного господарства «Гірський тікич», що з року в рік нарощує свою потужність.

Чи має якісь особливі таємниці господарство? Ні. Просто відмовились від традиційних підходів. Раніше «господарем» ставків був короп. А він споживає стільки корму, що рибка ставала і справді «золотою», але не поспішала виконувати забаганки. Довелося завзято попрацювати аби виростити у 2000 р. 123 мільйони личинок, реалізувати 350 тонн товарної риби. А все тому, що у ставках до 70 відсотків рослиноїдних риб — білого амура, товстолобика та інших.

Та ще появилoся диво-дивнее. Небачена риба у наших краях — веслоніс. Не в гирлі Волги, не в теплих водах річок Середньої Азії, а в Бузівських ставках вирощують осетроподібних.

Вже й отримали потомство веслоноса. Впевнені працівники господарства, що і ця риба в майбутньому стане товарною.

Ось він — веслоніс, вирощений у ставково-рибному господарстві «Гірський Тікич»

Спіймали щуку молодці!

Ловись, рибко, велика і ... велика

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

У сільськогосподарських підприємствах за 2000 рік було вироблено 1983 тонни м'яса в живій вазі, 10775 тонн молока. Відставання від обсягів виробленої продукції минулого року, як і раніше значні: м'яса вироблено менше на 374 тонни (16 %), молока — на 3524 тонни (25 %).

Зниження виробництва продукції відбулося майже в усіх господарствах. Значне скорочення мало місце: з виробництва молока у СКВ «Прогрес» с. Нагірна — на 1770 центнерів, СКВ «Тива» с. Хижня — 544 центнери; валового надою: у СТОВ «Городище» — на 5241 центнер, ПОП «Конельська Попівка» — на 4493 центнери, СТОВ «Скибин» — на 3046 центнерів.

За минулий рік середній надій молока від однієї корови збільшився проти 1999 року на 53 кілограми і становив 1829 кілограмів. Значно зменшилась продуктивність корів в господарствах: СТОВ «Городище» — на 1797 кілограмів, ПОП «Конельські Хутори» — на 415 кілограмів.

Зниження обсягів виробництва продукції зумовлено також скороченням поголів'я худоби. Чисельність великої рогатої худоби становила 14368 голів, що на 3675 голів (20 %) менше, порівняно з січня 2000 року, корів — 5834 голови, що на 1754 голови (23 %) менше, свиней 9626 голів, на 5057 голів (34 %) менше, овець — 1043 голови, на 11 голів (1 %) менше.

Поголів'я великої рогатої худоби в особистих підсобних господарствах населення станом на 1 січня 2001 року становить 9158 голів, в тому числі корів — 5576 голів, свиней — 25086 голів.

Порівняно з минулим роком в особистих підсобних господарствах поголів'я великої рогатої худоби збільшилось на 859 голів, корів — на 200 голів, свиней зменшилось на 5866 голів.

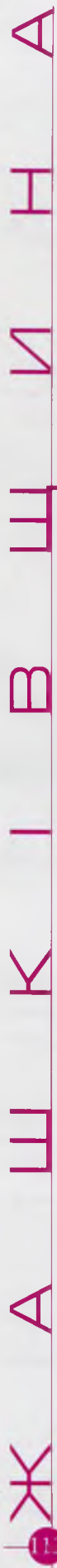
Скорочення чисельності маточного поголів'я супроводжувалось зменшенням його продуктивності, внаслідок чого надходження приплоду молодняка за рік зменшилось: телят — на 1782 голови (24 %), поросят — на 6145 голів (31 %). Ягнят на 81 голову стало більше (25 %).

З розрахунку на 100 маток вихід приплоду становив: телят — 62 голови, що на 10 голів менше ніж у минулому році, поросят від основних свиноматок — 577 голів проти 788 голів за минулий рік, ягнят — 87 голів проти 60 голів.

За рік в державні заготівельні організації надійшло 1085 тонн живої ваги худоби та птиці, що на 94 тонни (9 %) більше, ніж торік; 10923 тонни молока та молочних продуктів, що на 4527 тонн (70 %) більше минулорічного показника.

Скоротили обсяги продажу заготівельним організаціям худоби та птиці 15 господарств, молока та молочних продуктів — 11 господарств.

Середня жива вага однієї голови ВРХ, проданої господарствами суспільного сектора підприємствам м'ясної промисловості, збільшилася на 2 кілограми по ВРХ, на 37 кілограмів зменшилася по свинях і становить: по ВРХ — 394 кг, по свинях — 89 кілограмів.

За рік по всіх каналах реалізації реалізовано 575779 тонн зерна, що на 9841 тонну більше, ніж минулого року, цукрових буряків — 74862 тонни, на 58912 тонн менше, худоби та птиці — 2675 тонн, на 5 тонн менше, 7287 тонн молока, на 1800 тонн менше, цукру — 1836 тонн, на 3911 тонн менше. Крім того, на цукрові заводи поступило цукрових буряків на давальницьких засадах — 10126 тонн.

СТРУКТУРА РЕАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ ГОСПОДАРСТВАМИ СУСПІЛЬНОГО СЕКТОРА ЗА 2000 РІК БУЛА ТАКОЮ:

(в % до загального обсягу реалізації)

	Зерно		Соняшник		Худоба		Молоко	
	2000	1999	2000	1999	2000	1999	2000	1999
Заготів. організ.	—	—	—	—	6	9	73	42
Спож. кооп.	—	—	—	—	2	2	6	9
Населення	28	29	13	12	25	30	8	9
На ринку	48	45	56	40	54	45	12	29
За бартером	22	26	31	48	13	14	1	11
Біржі	2	—	—	—	—	—	—	—

З таблиці видно, що за 2000 рік продаж за бартерними умовами по всіх видах продукції зменшився, продаж на ринку — збільшився.

До державних ресурсів по району не поступило жодної тонни зерна, соняшнику.

Середня ціна по району за одну тонну зерна становила 393,1 гривні, соняшнику — 489,9, худоби та птиці — 2040, молока — 505,8, цукру — 1407 гривень.

НАЯВНІСТЬ І СТАН КОРМОЦЕХІВ ТА КОРМОКУХОНЬ НА 1 СІЧНЯ 2001 РОКУ

	Наявність	Діючих	Коефіцієнт готов.	
			2000	1999
Кормоцехи	8	4	0,50	0,27
В т. ч. для ВРХ	8	4	0,50	0,38
Кормокухні для свиней	15	12	0,80	0,44

За 2000 рік в сільськогосподарські підприємства району надійшло 6392 тонни дизельного пального (на 201 тонну або 9 відсотків менше), 374 тонни мастил.

Станом на 1 січня 2001 року в сільськогосподарських підприємствах було в наявності 1089 центнерів дизельного палива (більше на 626 центнерів), бензину 313 центнерів (менше на 9 центнерів.)

ПРО ЗАБОРГОВАНІСТЬ ЗА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ СТАНОМ НА 10.1.2001р.

За 2000 рік населенням району сплачено за житлово-комунальні послуги, включаючи борги минулих періодів, 2131 тис. гривень (87,3 відсотка від нарахованих сум).

ОПЛАТА НАСЕЛЕННЯМ РАЙОНУ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЗА СІЧЕНЬ – ГРУДЕНЬ 2000 року

Житлово-комунальні послуги	Нараховано з поч. року	Оплачено тис. грн.	Рівень оплати в %
Всього:	2440	2131	87,3
в т. ч. квартплата	153	127	83
Водопостачання та водовідведення	97	76	78,4
Підігрів води та опалення	229	191	83,4
Газопостачання	1977	1737	87,9

Станом на 10 січня 2001 року заборгованість населення району по оплаті становила 1118 тисяч гривень. Найбільшу частку становить заборгованість по газопостачанню — 58,6 відсотка, опаленню та підігріву води — 20,8 відсотка, квартплаті — 17,4 відсотка.

Серед власників особових рахунків, які мають заборгованість три і більше місяці, найбільший відсоток неплательників по водопостачанню та водовідведенню — 78,8 відсотка, опалення — 75,7 відсотка

ІНВЕСТИЦІЇ В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ

Інвестиції в основний капітал підприємствами, організаціями за 2000 рік становили 3667 тисяч гривень. У виробничу сферу спрямовано переважну більшість інвестицій — 65 відсотків (2368 тис. грн.), в основному це придбання техніки, машин та обладнання.

На газифікацію сіл району витрачено понад 1,8 мільйона гривень, серед них найбільші інвестиції склали СКВ «Бузівка», ПОП «Сорокотяга», СТОВ «Скибин».

Протягом року введено 14,8 кілометра газових мереж.

В індивідуальному секторі введено 20 будинків загальною площею 1816 кв. м., із них в сільській місцевості — шість будинків загальною площею 528 кв.м.

НАСЕЛЕННЯ

За січень-грудень 2000 року в районі народилось 400 осіб, померло 842. Природне скорочення становить 442 особи.

По місту скорочення становить 68 осіб, по сільській місцевості — 374.

Число зареєстрованих шлюбів за 2000 рік становить 231, розлучень — 132.

За період з січня по грудень 2000 року в районі зареєстровано 49 нещасних випадків. Найбільше зареєстровано випадків, пов'язаних з самогубством — 10 осіб, випадкових отруєнь алкоголем — 9, випадки, пов'язані з вогнем — 3, 6 випадків — від вбивств і навмисних пошкоджень.

ПОСЛУГИ НАСЕЛЕННЮ

Населенню району за 2000 рік надано платних послуг на суму 9141,9 тис. грн, з них сплачені населенням — 6726,4 тис. грн., в т.ч. побутових — 1019 тис. грн., Надано послуг комунальних на суму 6018,9 тис. грн., сплачено — 3735,7 тис. грн.

РАЙОННИЙ ВІДДІЛ СТАТИСТИКИ

(Жашиківщина. — 2001. — 7 лютого)

СЕЛА РАЙОНУ

БАШТЕЧКИ

Баштечки — село, центр сільської Ради. Розташовані за 20 км на південний схід від районного центру та залізничної станції «Жашків». Через село проходить автотраса Жашків — Черкаси. Населення — 960 душ, в т.ч. 434 чоловіків та 516 жінок. Дворів — 417.

Є загальноосвітня школа 1—3 ст., бібліотека, будинок культури на 600 місць, медпункт, дитячий садок, торговий центр, амбулаторія, філія Жашківського відділення ощадбанку (далі ВОБ), АТС на 110 абонентів, РТВ (радіотрансляційний вузол), відділення поштового зв'язку. Село газифікується. Відоме з кінця XVII століття.

У боях з німецько-фашистськими окупантами в роки Великої Вітчизняної війни брало участь 250 жителів села, з них 153 — віддали своє життя за Батьківщину, 186 — відзначено орденами й медалями. Встановлено меморіал Слави на честь воїнів, які загинули у роки війни.

У селі народилися двічі Герой Соціалістичної Праці О.Н. Парубок; Заслужений економіст України, кандидат економічних наук, член ЦВК В.І. Коваль.

Сільський голова — Дідик Галина Степанівна.

БЕЗПЕЧНА

Безпечна — село, центр сільської Ради з 1989 р. Розташована на правому березі річки Конела, що впадає у Гірський Тікич, за 22 км на південь від районного центру і залізничної станції Жашків, за 2 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 433 души, в т.ч. 186 чоловіків та 247 жінок. Дворів — 251.

Є будинок культури, 20 абонентів від АТС с. Конела, РТВ, ФАП.

Село відоме з XVIII ст.

У боях проти німецько-фашистських загарбників брали участь майже 200 жителів села, з них 50 загинули на фронтах війни. Нагороджено орденами і медалями 180 чоловіків. Єврейське населення було знищене окупантами — живими закопані за селом біля лісу. У Конельському лісі було розстріляно 1500 чоловіків із Маньківського, Монастирищанського, Жашківського районів.

Сільський голова — Білокін Людмила Іванівна.

БУЗІВКА

Бузівка — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі річки Гірський Тікич, за 18 км на південь від районного центру і залізничної станції «Жашків». Через село пролягає автотраса Київ — Одеса. Населення — 2200 душ, в т.ч. 1011 чоловіків та 1189 жінок. Дворів — 1000.

Працюють загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури, бібліотека, ФАП, аптека, відділення зв'язку і філія ВОБ, АТС на 104 абоненти, РТВ, амбулаторія.

Село відоме з початку XVII ст. З 1649 року Бузівка — сотенне містечко Уманського полку, а з 1863 р. центр волості.

У боях з німецько-фашистськими окупантами у роки Великої Вітчизняної війни брало участь 330 жителів села, з них 117 нагороджено орденами і медалями. 171 чоловіки не повернулися з фронту. Їх імена викарбувані на гранітному обеліску, що височить у центрі села.

Неподалік села, на місці загибелі О.А. Пархоменка, встановлено пам'ятний знак. Далі — по дорозі на Адамівку — пам'ятний знак на місці перебування штабу 1-ї Чехословацької бригади.

Сільський голова — Дзьома Катерина Петрівна.

ВІЛЬШАНКА

Вільшанка — село, центр сільської Ради. Розташована в долині річки Житниці, за 12 км на південь від районного центру та залізничної станції Жашків і за 3 км на захід від автотраси Київ — Одеса. Населення — 347 душ, в т. ч. 156 чоловіків та 191 жінка. Дворів — 199.

На території Вільшанки є будинок культури, відділення зв'язку, філія ВОБ.

Село відоме з першої половини XVII ст.

На кінець XIX початок XX ст. в селі проживало 1055 чоловік у 180 дворах.

Восени 1929 р. в селі створено колективне господарство «Гасло часу». Його очолив Б.П. Радованов, який у 1933 р. вберіг селян від голодної смерті.

У Великій Вітчизняній війні брали участь понад 150 жителів села. 68 загинули на фронтах війни. Їх імена увіковічені на обеліску Слави, що встановлений у центрі села біля сільського будинку культури.

Сільський голова — Бень Ніна Василівна.

ВОРОНЕ

Вороне — село, центр сільської Ради. Розташоване на правому березі річки Гірського Тікичу за 18 км на південний схід від районного центру і залізничної станції «Жашків», за 10 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 1189 душ, в т.ч. 503 чоловіків та 686 жінок. Дворів — 546.

Працюють загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури на 500 місць, радіовузол, бібліотека, дільнична лікарня на 25 ліжок, аптека, поштове відділення, філія ВОБ, магазин, АТС на 51 абонента, РТВ, краєзнавчий музей.

Перша згадка про Вороне належить до 1545 року.

На Гірському Тікичу в 1950 році споруджено гідроелектро-станцію.

349 жителів села брали участь у Великій Вітчизняній Війні, з них 177 полягли в боях з німецько-фашистськими загарбниками, 126 — удостоїлись орденів і медалей. 1968 року в селі встановлено пам'ятник вічної слави «Скорботна мати», обеліск Слави на честь визволення Вороного від гітлерівських окупантів, пам'ятник на братській могилі.

У Вороному виявлено залишки поселення трипільської культури та курганні поховання доби ранньої бронзи і кочівників X століття. В селі народився журналіст А.І. Поліщук, художник М.Д. Малярчук.

Сільський голова — Дудник Тетяна Андріївна.

ЖИТНИКИ

Житники — село, центр сільської Ради. Розташовані біля витоку невеличкої річки Вільшанки (притока Гірського Тікичу), за 8 км від районного центру та залізничної станції «Жашків», за 5 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 901 душа, в т.ч. 385 чоловіків та 516 жінок. Дворів — 456.

Є загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури на 500 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, а також відділення зв'язку, АТС на 40 абонентів, магазин, філія ВОБ.

Село відоме з початку XVIII ст.

268 уродженців села брали участь у захисті Вітчизни від німецько-фашистських загарбників, з них 132 полягли в боях, 103 нагороджені орденами і медалями.

У Житниках встановлено пам'ятники воїнам, які полягли у роки Великої Вітчизняної війни, а також пам'ятний знак жертвам голодомору. У селі народилася поетеса В.А. Гуртовенко (Марія Доля).

Сільський голова — Смалійчук Степан Олександрович.

ЗЕЛЕНИЙ РІГ

Зелений Ріг — село, центр сільської Ради. Розташований на правому березі річки Гірського Тікичу та її притоки Конели, за 20 км на південь від районного центру та залізничної станції «Жашків», за 2 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 628 душ, в т.ч. 275 чоловіків та 353 жінки. Дворів — 349.

Є загальноосвітня школа 1—2 ст., будинок культури на 250 місць, бібліотека, медичний пункт, 2 магазини, АТС на 47 абонентів, філія ВОБ, відділення поштового зв'язку.

Село відоме з середини XVI ст.

450 жителів Зеленого Рогу захищали Батьківщину в роки Великої Вітчизняної війни, з них 144 полягли в боях з ворогом, 134 — нагоро-

Ж
А
Ш
К
—
В
Ш
М
Н
А

А джені орденами й медалями. В селі встановлено пам'ятник воїнам, які загинули в боротьбі з німецько-фашистськими окупантами. Збереглося приміщення земської школи, що перебуває під охороною держави.

Сільський голова — Нищик Євгенія Мефодіївна.

Н М Ш В І К Ш А Ж

КОНЕЛА

Конела — село, центр сільської Ради. Розташована біля витоку невеличкої річки Конели (притока Гірського Тікичу), за 20 км на південь від районного центру і залізничної станції «Жашків». Через село проходить автотраса Київ — Одеса. Населення — 668 душ, в т.ч. 298 чоловіків та 370 жінок. Дворів — 325. На території села є став площею водного дзеркала 390 га, що належить рибному господарству «Гірський Тікич».

Тут працюють загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури на 400 місць, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, дитячий садок, поштове відділення, магазин, АТС на 80 абонентів, РТВ, філія ВОБ.

Село відоме з XIV ст. Тоді воно мало назву «Канави» (навколо фортеці була річка і викопані глибокі рови — канави).

1925 року створена сільськогосподарська артіль «Нове життя».

303 жителі села брали участь у Великій Вітчизняній війні, з них 63 — нагороджено орденами й медалями, 146 — полягли в боях з ворогом; 1970 року їм спорудженоobelіск Слави. 1957 року встановлено пам'ятник воїнам, які загинули в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками під час визволення села.

Сільський голова — Лісничук Микола Прокопович.

КОНЕЛЬСЬКА ПОПІВКА

Конельська Попівка — село, центр сільської Ради. Розташована на правому березі річки Конелки, за 32 км на південь від районного центру і залізничної станції «Жашків», за 6 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 812 душ, в т.ч. 366 чоловіків та 446 жінок. Дворів — 416.

На території села є загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, а також три магазини, відділення поштового зв'язку, філія ВОБ, АТС на 50 абонентів, РТВ, музей історії села (зав. Абакумов Д.А.), стадіон.

Перша згадка про село відноситься до кінця XVIII ст. У кінці XIX ст. — центр волості. 1933 р. з голоду померло 185 жителів села. 1937 р. — репресовано 16.

217 жителів села брали участь у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками, з них 131 — поліг смертю хоробрих, 150 — удостоєно орденів і медалей. У Конельській Попівці 1964 року вста-

новлено пам'ятник, а 1965 року — обеліск Слави воїнам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, а у 1993 р. на його місці відкрито Меморіал Слави. Є пам'ятник жертвам голодомору, пам'ятник воїнам, які загинули за визволення села.

У Конельській Попівці виявлено залишки поселення доби пізньої бронзи та черняхівської культури.

Сільський голова — Терещук Любов Євдокимівна.

КОНЕЛЬСЬКІ ХУТОРИ

Конельські Хутори — село, центр сільської Ради. Сільраді підпорядковане с. Медовата. Розташовані за 33 км на південь від райцентру і залізничної станції «Жашків», за 9 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 576 душ, в т. ч. 243 чоловіків та 333 жінки. Дворів — 374.

На території села є загальноосвітня школа 1—3 ст., дитсадок, будинок культури і клуб, два ФАПи, магазин, пекарня, філія ВОБ, АТС на 48 абонентів, РТВ. Село газифіковане.

Відоме з XVIII ст.

У роки Великої Вітчизняної війни 243 жителів села були на фронтах, 112 із них загинули.

У 70-х роках ХХ ст. місцеве господарство, під керівництвом М.І. Бородія, досягло значних успіхів у виробництві сільськогосподарської продукції.

Збереглася дерев'яна церква (1833 р.), що перебуває під охороною держави.

Сільський голова — Харченко Володимир Якович.

КРИВЧУНКА

Кривчунка — село, центр сільської Ради. Розташована за 12 км на південний захід від районного центру і за 1,5 км від полустанка Кривчунка залізничної лінії Козятин — Жашків. Населення — 752 душі, в т.ч. 300 чоловіків та 452 жінки. Дворів — 484.

У Кривчунці діють загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури, відділення поштового зв'язку, філія ВОБ, магазин, АТС на 50 абонентів, РТВ.

Село відоме з кінця XVIII ст.

У Великій Вітчизняній війні брало участь 640 жителів Кривчунки, з них 201 чоловік поліг у боротьбі проти німецько-фашистських загартників, 240 — за героїзм, мужність і відвагу нагороджено орденами і медалями. 1961 року в селі споруджено обеліск Слави, на якому викарбувані прізвища односельців, що віддали життя за Вітчизну.

У Кривчунці народилися О.С. Левада — український радянський письменник-драматург, С.М. Рябоконт — доктор геологічних наук, Г.М. Квачук — доктор медичних наук, В.О. Кравчук — заст. директора

Ж
А
Е
К
—
В
Л
М
Н
А

А Пенсійного фонду України, Н.Г. Ясінська — Заслужена вчителька України.

Сільський голова — Пальонко Володимир Анатолійович.

Н ЛЕМІЩИХА

М Леміщи́ха — село, центр сільської Ради. Розташована за 3 км на північний захід від районного центру, залізничної станції «Жашків» і автотраси Київ — Одеса. Населення — 859 душ, в т.ч. 391 чоловік та 468 жінок. Дворів — 344.

У Леміщисі діють загальноосвітня школа 1—2 ст., будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, дитячий садок, а також два магазини, АТС на 51 абонент.

Село відоме з початку XVII ст.

Щ 184 жителі Леміщихи брали участь у Великій Вітчизняній війні, 108 з них полягли в боях з ворогом, 65 — нагороджені орденами і медалями. Уродженцям села, які віддали життя за Батьківщину в боротьбі з фашистськими загарбниками, споруджено обеліск Слави.

У селі народився О.А. Підпригора — доктор юридичних наук, диригент В.І. Охріменко.

Сільський голова — Сергійчук Лідія Григорівна.

В ЛИТВІНІВКА

І Литвині́вка — село, центр сільської Ради. Розташована за 3 км на південний захід від районного центру та залізничної станції «Жашків», за 2 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 819 душ, в т.ч. 349 чоловіків та 453 жінки. Дворів — 338.

К На території села працюють загальноосвітня школа 1—2 ст., клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, дитсадок, 2 магазини, АТС на 100 абонентів, філія ВОБ.

Село відоме з першої половини XVIII ст.

Ш У боях проти німецько-фашистських загарбників брали участь 182 жителі села, з них 103 — полягли за Батьківщину, 72 — за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями. Воїнам-землякам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни, 1959 року в селі встановлено обеліск Слави, а воїнам, що полягли в боротьбі за визволення Литвинівки, споруджено пам'ятник. У селі народився П.Т. Білецький — доктор філологічних наук.

Сільський голова — Задорожня Ніна Іванівна.

А МАРІЙКА

Ж Марі́йка — село, центр сільської Ради. Розташована на річці Марійка за 12 км на південь від районного центру і залізничної станції «Жашків», за 3 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 346 душ, в т.ч. 170 чоловіків та 176 жінок. Дворів — 188.

Є загальноосвітня школа 1 ст., магазин, клуб, ФАП.

Відоме з XVIII ст.

У селі народився Д.О. Мельничук — Академік НАН України, ректор Національного аграрного університету.

Сільський голова — Саранюк Ніна Петрівна.

НАГІРНА

Нагірна (до 1917 року — Глінка) — село, центр сільської Ради. Розташована за 18 км на південний схід від районного центру та залізничної станції «Жашків», за 3 км від траси Жашків — Черкаси. Населення — 743 душі, в т.ч. 353 чоловіки та 390 жінок. Дворів — 607.

Сільраді підпорядковане селище Костянтинівка і с. Побійна.

Є загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, магазин, філія поштового зв'язку, АТС на 180 абонентів, РТВ, філія ВОБ.

Село відоме з XVIII ст. У боях з німецько-фашистськими окупантами брало участь 427 жителів села, з них 265 загинуло за Батьківщину; 114 за мужність і відвагу удостоєно урядових нагород. У Нагірній встановлено пам'ятник воїнам, які полягли, визволяючи село від ворога в роки Великої Вітчизняної війни, Меморіал Слави. У с. Побійна народився П.Д. Бараболя — контр-адмірал, письменник.

Сільський голова — Красиловський Петро Олексійович.

НОВА ГРЕБЛЯ

Нова Гребля — село, центр сільської Ради. Розташована на лівому березі річки Гірський Тікич, за 30 км на південний схід від районного центру та залізничної станції «Жашків» і автотраси Київ — Одеса. Населення — 836 душ, в т.ч. 390 чоловіків та 448 жінок. Дворів — 393.

Є загальноосвітня школа 1—2 ст., дитсадок, будинок культури, ФАП, торговий центр, стадіон, АТС на 50 абонентів, філія ВОБ, етнографічний музей.

Село відоме з XVIII ст.

У 1930 р. було створено колгосп «Шлях до соціалізму» Через три роки до села підвели від Буцької електростанції струм.

У роки Великої Вітчизняної війни у боях загинули 120 жителів села. Збудовано меморіальний комплекс на честь полеглих воїнів, пам'ятник над могилою бійців, що загинули, визволяючи Нову Греблю. У селі проживає І.Д. Худолій, нагороджений двома орденами Червоного Прапора, орденами Олександра Невського, Червоної Зірки, представлявся до звання Героя Радянського Союзу.

Сільський голова — Ганджа Володимир Дмитрович.

ОЛЕКСАНДРІВКА

Олександрівка — село, центр сільської Ради. Розташована за 10 км на північний захід від районного центру та залізничної станції «Жашків» і автотраси Київ — Одеса. Населення — 801 душа, в т. ч. 377 чоловіків та 424 жінки. Дворів — 297.

Є загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, магазин, поштове відділення, філія ВОБ, АТС на 84 абоненти, РТВ, з 1989 р. село газифіковано.

Село виникло у XVII ст.

У Великій Вітчизняній війні брали участь 160 жителів села, з них 108 — полягли за Батьківщину і 81 нагороджено орденами й медалями. В селі встановлено обеліск Слави воїнам, які загинули в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників та пам'ятний знак жертвам голодомору.

Сільський голова — Іщенко Михайло Васильович.

ОСТРОЖАНИ

Острожани — село, центр сільської Ради. Розташовані на берегах річки Гірського Тікичу, за 26 км на південь від районного центру і залізничної станції «Жашків», за 5 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 963 душі, в т.ч. 447 чоловіків та 516 жінок. Дворів — 416.

На території села є загальноосвітня школа 1—3 ст., клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення поштового зв'язку, магазин, АТС на 84 абоненти, РТВ, філія ВОБ. У 1996—1997 рр. газифіковано 200 осель, школу.

Село виникло у другій половині XVII ст.

120 жителів села брали участь у боротьбі проти фашизму, 40 з них нагороджені орденами й медалями, 56 загинули в боях за Радянську Вітчизну, радянським і чехословацьким воїнам, які полягли під час визволення села від гітлерівських окупантів, 1959 року встановлено пам'ятник, а односельцям, що загинули у Великій Вітчизняній війні, — обеліск Слави.

Сільський голова — Мельник Микола Федорович.

ОХМАТІВ

Охматів — село, центр сільської Ради. Розташований на берегах річки Бурти, яка впадає в Гірський Тікич, за 12 км на південний схід від районного центру та залізничної станції «Жашків». До автотраси Київ—Одеса — 15 км. Населення — 957 душ, в т.ч. 408 чоловіків та 549 жінок. Дворів — 641.

У селі працюють загальноосвітня школа 1—2 ст., будинок культури із залом на 350 місць, бібліотека, медпункт, поштове відділення, два магазини, АТС на 50 абонентів, РТВ, філія ВОБ.

Село відоме з першої половини XVII ст. 29.01. — 1.02.1655 р. під Охматовим відбулася Дрижипільська битва.

Під час Великої Вітчизняної війни у розгромі фашистів брали участь 348 жителів села, з них 182 — загинули, 166 — нагороджені орденами й медалями. В центрі села встановлено обеліск Слави охматівцям, які віддали життя в боротьбі з гітлерівськими загарбниками.

З 1889 по 1918 рік в Охматові жив і працював сільським лікарем український фольклорист, хоровий диригент і композитор П.Д. Демуцький. Тут він організував народний хор. Сюди приїздив у 1897 р. видатний український композитор М.В. Лисенко, який високо оцінив майстерність цього хору. В Охматові минули дитячі роки сина П.Д. Демуцького, українського радянського кінооператора, заслуженого діяча мистецтв Узбекикої РСР і Української РСР Д.П. Демуцького (1893-1954). В селі народився М.М. Бекало — художник, Г. В. Суховершко — кандидат історичних наук.

Поблизу села знайдено крем'яні знаряддя праці доби бронзи і виявлено залишки поселення черняхівської культури.

Сільський голова — Недобой Майя Євгеніївна.

ПАВЛІВКА

Павлівка — село, центр сільської ради. Розташована за 35 км на північний схід від районного центру та залізничної станції «Жашків», на автотрасі Жашків — Черкаси. Населення — 890 чоловік, в т.ч. 394 чоловіки та 496 жінок. Дворів — 428.

У селі є загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення поштового зв'язку, магазини, АТС на 46 абонентів, філія ВОБ.

Село відоме з початку XIX ст.

244 жителі села брали участь у боях з німецько-фашистськими загарбниками, з них 137 загинули, 119 — нагороджено орденами й медалями.

У Павлівці два пам'ятники та обеліск Слави воїнам, які загинули в роки Великої Вітчизняної війни.

Сільський голова — Донець Михайло Федорович.

ПУГАЧІВКА

Пугачівка — село, центр сільської Ради. Розташована за 12 км на південний захід від районного центру і за 5 км від залізничного полустанка Кривчунка. Населення — 1283 чоловік, в т.ч. 572 чоловіки та 711 жінок. Дворів — 619.

У селі працюють загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури, бібліотека, відділення поштового зв'язку, 3 магазини, АТС на 87 абонентів, філія ВОБ, амбулаторія.

Село відоме з першої половини XVIII ст.

251 уродженець села брав участь у Великій Вітчизняній війні, з них 146 загинуло в боротьбі з ворогом, 196 за героїзм і відвагу нагороджено орденами й медалями. В Пугачівці встановлено пам'ятник воїнам, які полягли в боях за визволення села від німецько-фашистських загарбників, пам'ятник в честь перших трактористів.

Сільський голова — Дзигунський Анатолій Іванович.

САБАДАШ

Сабадаш — село, центр сільської Ради. Лежить за 20 км на південь від районного центру та залізничної станції «Жашків», на березі річки Гірського Тікичу. До автотраси Київ — Одеса — 3,5 км. Населення — 685 душ, в т.ч. 272 чоловіки та 413 жінок. Дворів — 378.

Є загальноосвітня школа 1—2 ст., бібліотека, будинок культури на 300 місць, фельдшерсько-акушерський пункт, магазин, відділення поштового зв'язку, АТС на 50 абонентів, РТВ, філія ВОБ.

Перша згадка в документах про село належить до 1640 року.

226 жителів села захищали Батьківщину від німецько-фашистських загарбників, з них 128 загинуло в боях, 116 нагороджено орденами й медалями. В Сабадаші 1955 р. встановлено пам'ятник воїнам, які загинули під час Великої Вітчизняної війни.

Уродженцями села є А.І. Пастушенко — кандидат економічних наук, А.М. Саранюк — кандидат медичних наук.

Поблизу села виявлено залишки поселення трипільської культури.

Сільський голова — Ковбасюк Микола Данилович.

СКИБИН

Скибин — село, центр сільської Ради. Розташований за 9 км на північний схід від районного центру та залізничної станції «Жашків», за 7 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 2160 душ, в т.ч. 1042 чоловіки та 1118 жінок. Дворів — 1041.

На території Скибина є загальноосвітня школа 1—3 ст., Будинок культури, бібліотека, дитячий садок, поштове відділення, три магазини, АТС на 50 абонентів, філія ВОБ, підведено природній газ.

Село відоме з першої половини XVII ст.

224 жителі села брали участь у боротьбі проти німецько-фашистських загарбників, з них 140 загинуло в боях, 157 за героїзм, мужність та відвагу відзначено орденами й медалями. Під час війни на території Жашківського цукрозаводу діяла підпільна антифашистська організація, якою керував учитель із Скибина П.Ф. Бульба. Організація мала радіоприймач, друкувала листівки і розповсюджувала їх серед населення. При в'їзді до села з боку Ставищ встановлено обеліск Слави, а на території середньої школи — пам'ятник воїнам, які загинули в роки

Великої Вітчизняної війни. В селі народився О.М. Оверчук — генерал-полковник Радянської Армії, ад'ютант маршала К.К. Рокосовського.

Сільський голова — Васькевич Василь Іванович.

СОКОЛІВКА

Соколівка — село, центр сільської Ради. Лежить обабіч автотраси Київ — Одеса, за 25 км на південь від районного центру та залізничної станції «Жашків». Населення — 1372 душі, в т.ч. 595 чоловіків та 777 жінок. Дворів — 708.

Працюють загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури, бібліотека, радіовузол, дитячий садок, амбулаторія, ветеринарний пункт, поштове відділення, філія ВОБ, чотири магазини, чайна-кафе. У 1992—1995 рр. до села підведено природній газ.

Село відоме з XVI ст.

Жителі села брали активну участь у повстанні 1768 року.

У квітні 1927 року створено артіль «Зірниця».

Під час Великої Вітчизняної війни 468 жителів села брали участь у боротьбі проти німецько-фашистських окупантів, з них 175 полягли смертю хоробрих, 133 відзначено урядовими нагородами. У 2000 р. село відвідав президент України Л.Д. Кучма.

В селі встановлено два пам'ятники загиблим воїнам-визволителям та обеліск Слави на могилі комуністів-односельців, закатованих гітлерівцями. В селі народився Г. М. Базильський — генерал-хорунжий Армії УНР, журналіст М.Ф. Крамар, поет А.Г. Сазанський.

Сільський голова — Волошенюк Світлана Анатоліївна.

СОРОКОТЯГА

Сорокотяга — село, центр сільської Ради. Розташована за 8 км на південний схід від районного центру та залізничної станції «Жашків» і за 9 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 1026 душ, в т.ч. 447 чоловіків та 579 жінок. Дворів — 533.

Є загальноосвітня школа 1—3 ст., бібліотека, будинок культури на 450 місць, фельдшерсько-акушерський пункт, ощадна каса, відділення зв'язку, магазин, АТС на 96 абонентів, РТВ, 136 садиб підключено до газопроводу.

Село відоме з початку XVII ст. У Великій Вітчизняній війні брало участь 288 жителів села, з них 145 загинуло в боях, 143 відзначено урядовими нагородами. 1969 року встановлено обеліск Слави воїнам, які полягли в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників.

На околиці Сорокотяги виявлено залишки поселень трипільської та черняхівської культур. Зберігся панський будинок XIX ст., що перебуває під охороною держави.

Сільський голова — Бевзюк Лідія Іванівна.

Ж
А
Ш
К
І
В
Ш
Н
А

ТЕТЕРІВКА

Тетерівка — село, центр сільської Ради. Розташована за 10 км від районного центру та залізничної станції «Жашків», за 12 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 1370 душ, в т. ч. 650 чоловіків та 720 жінок. Дворів — 654.

Є загальноосвітня школа 1—3 ст., бібліотека, будинок культури на 400 місць, ФАП, дитячий садок, а також відділення поштового зв'язку, чотири магазини, АТС на 100 абонентів, РТВ, філія ВОБ.

Село відоме з XVIII ст.

Під час Великої Вітчизняної війни 500 жителів села зі зброєю в руках боронили Батьківщину, з них 176 полягло смертю хоробрих, 388 відзначено урядовими нагородами.

За мужність і відвагу, виявлену 1943 року при обороні висот біля с. Ельтингена на Таманському півострові, майору О.К. Клинківському присвоєно звання Героя Радянського Союзу. У повоєнні роки місцевим господарством тривалий час керував І.Р. Волинець — Герой Соціалістичної Праці.

1955 року в селі встановлено обеліск Слави воїнам, що загинули в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками. У селі народився Герой Радянського Союзу О.К. Клинківський.

Сільський голова — Петренко Валентина Петрівна.

ТИНІВКА

Тинівка — центр сільської ради. Розташована за 25 км на схід від районного центру і залізничної станції «Жашків». Населення — 1515 душ, в т.ч. 728 чоловіків та 787 жінок. Дворів — 808.

Працюють загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури, бібліотека, дільнична лікарня, філія зв'язку, філія ВОБ, АТС на 35 абонентів, РТВ.

Село відоме з XVIII ст.

450 жителів Тинівки брали участь у Великій Вітчизняній війні, з них 242 полягли смертю хоробрих, 205 за мужність і відвагу нагороджені орденами й медалями, встановлено 2 пам'ятники воїнам, які загинули, визволяючи село від німецько-фашистських загарбників; пам'ятник партизанам, що загинули у 1918 році; пам'ятник трудової Слави першим жінкам-трактористкам села; обеліск Слави воїнам-односельцям, які загинули в боротьбі з гітлерівцями.

Сільський голова — Поліщук Петро Семенович.

ТИХИЙ ХУТІР

Тихий Хутір — село, центр сільської Ради. Розташований за 11 км на північний захід від районного центру та залізничної станції «Жашків», за 3 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 640 чоловік, в т.ч. 276 чоловіків та 364 жінки. Дворів — 362.

Працюють загальноосвітня школа 1—2 ст., будинок культури із залом на 400 місць, 2 бібліотеки, медпункт, магазин, АТС на 50 абонентів, РТВ, відділення поштового зв'язку.

300 жителів села брали участь у боротьбі з німецько-фашистськими окупантами, з них 146 загинуло, 186 нагороджено орденами й медалями. 1950 року в Тихому Хуторі встановлено пам'ятник воїнам, які полягли в роки Великої Вітчизняної війни.

Сільський голова — Ремінна Катерина Андріївна.

ХИЖНЯ

Хижня — село, центр сільської Ради. Розташована на березі річки Тива, притоки Гірського Тікичу, за 25 км на південний схід від районного центру та залізничної станції «Жашків», за 18 км від автотраси Київ — Одеса. Населення — 821 душ, в т.ч. 352 чоловіки та 469 жінок. Дворів — 596. Сільраді підпорядковане с. Одай.

Є загальноосвітня школа 1—3 ст., будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, дитячий садок, магазин, АТС на 49 абонентів, РТВ, філія ВОБ, відділення поштового зв'язку.

Село відоме з XVIII ст.

427 жителів брали участь у Великій Вітчизняній війні, з них 148 за героїзм і відвагу нагороджені орденами й медалями, 169 загинули в боях за Батьківщину, їм 1952 року споруджено обеліск Слави. Встановлено пам'ятник воїнам, які полягли смертю хоробрих в боротьбі з гітлерівцями під час визволення Хижні, Меморіал Слави.

На південно-східній околиці Хижні виявлено залишки поселення черняхівської культури.

Сільський голова — Манелюк Ганна Раймондівна.

ЧЕРВОНІЙ КУТ

Червоний Кут — село, центр сільської Ради. Розташований на березі річки Гірського Тікичу, за 24 км на південний схід від районного центру та залізничної станції «Жашків» і автотраси Київ — Одеса. Населення — 1694 душ, в т.ч. 728 чоловіків та 966 жінок. Дворів — 742.

Є загальноосвітні середні школи 1—2 та 1—3 ст., бібліотека, 2 клуби, фельдшерсько-акушерські пункти, відділення поштового зв'язку, філія ВОБ, 11 магазинів, АТС на 149 абонентів, РТВ.

Село відоме з XVIII ст.

1896 року в урочищі Березиному збудовано Кислинський цукрофаїнадний завод, навколо якого росло робітниче селище, що одержало назву Березине.

371 житель села брав участь у Великій Вітчизняній війні, з них 192 — нагороджені орденами й медалями, 176 полягли в боях з ворогом, 1950 року їм встановлено обеліск Слави. 1952 року споруджено

А
Н
М
Ш
В
І
К
Ш
А
Ж

пам'ятник воїнам, які загинули в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками під час визволення села, Меморіал Слави. У селі народився В.П. Подзігун — Герой Радянського Союзу.

Сільський голова — Масліч Валерій Миколайович.

ШУЛЯКИ

Шуляки — село, центр сільської Ради. Розташовані на лівому березі Гірського Тікичу, за 22 км на південний захід від районного центру і за 9 км від залізничного полустанку Кривчунка. Населення — 565 душ, в т. ч. 273 чоловіки та 292 жінки. Дворів — 313. Сільраді підпорядковане селище Адамівка.

Працюють загальноосвітня школа 1—2 ст., клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, крамниця, 10 абонентів від АТС с. Пугачівка, відділення поштового зв'язку.

Село відоме з XVII ст.

Під час Великої Вітчизняної війни в боях з німецько-фашистськими загарбниками брало участь 217 жителів села, з них 126 загинуло, 35 нагороджено орденами й медалями. 1957 року в Шуляках встановлено пам'ятник воїнам, які полягли смертю хоробрих за визволення села. В пам'ять землякам, які загинули в боротьбі з гітлерівцями, встановлено обеліск Слави.

На околицях села виявлено два курганні могильники доби ранньої бронзи. В селі народилася Марцеліна Даровська, беатифікована Іоаном-Павлом II у 1997 р.

Сільський голова — Іщенко Олександр Серафимович.

ЖАШКІВ

Жашків — місто, районний центр однойменного району Черкаської області. Розташований на річці Торч, яка на початку XVII століття називалася Рава Зашківська, пізніше — Бава (Bawa), Багва і навіть Багна.

Тупикова залізнична станція Південно-Західної залізниці. Через місто проходить автомагістраль Київ — Одеса. Має автобусне сполучення з містами Київ, Одеса, Кіровоград, Біла Церква. Міський транспорт — автобуси. У місті проживає 16,1 тисячі чоловік (станом на 01.01.2001р.). З них 97 % — українці.

Вперше назва «Жашків» зустрічається на карті Гійома де Боплана (перша половина XVII ст.). До 16 жовтня 1636 р. відноситься згадка про Городище, що нині є частиною Жашкова.

Третього лютого 1655 р. із Жашкова була відправлена королю Речі Посполитої реляція про Дрижипільську битву (29.01—1.02. 1655 р.).

Відповідно до Андрусівської угоди (1667 р.) Жашків залишився у складі Польщі. З кінця вісімнадцятого століття перейшов до Росії. У 1840 р. віднесений до розряду містечок, а 1866 р. — центр Жашківської волості Таращанського повіту.

З 1860 р. у Жашкові працює цукровий завод. На початку двадцятого століття на заводі працювало 896 робітників. У містечку на той час був також пивзавод, 28 ремісників, 24 крамниці. Місцевий ярмарок славився кінською торговицею, де можна було зустріти ліверантів з різних губерній Росії.

У лютому 1918 р. встановлено Радянську владу.

1930 р. — створено перший колгосп, через рік — МТС і виділено ділянку під аеродром.

У 1934 р. відкрили середню школу.

З 19 липня 1941 р. до 6 січня 1944 р. був окупований німецькими військами.

У 1956 р. Жашків об'єднано з с. Городище і віднесено до міст районного підпорядкування.

У місті працюють відкриті акціонерні товариства: «Жашківський елеватор», «Жашківський маслозавод», «Техсервіс», «Жашківський цук-

А

ровий завод»; колективне підприємство «Відродження», два сільсько-господарські товариства з обмеженою відповідальністю, цех електрозв'язку, центральне поштове відділення, РТВ, три АЗС, СТО, універмаг, універсам «Аскольд», магазин «Тисяча дрібниць», ресторан, кафе «Молодіжне», «Українські страви».

Н

У Жашкові п'ять загальноосвітніх шкіл 1—3 ступенів (державні), шість дитсадків, музична школа, будинок творчості молоді, профтехучилище, центральна лікарня, чотири аптеки, два будинки культури, стадіон, кінотеатр, три бібліотеки, історичний музей, відділення ощадбанку, «Приватбанку», банку «Аваль», дві православні церкви, молитовний будинок ЄХБ.

М

Є пам'ятник В.І. Леніну, бюст Тарасу Шевченку, Меморіал Слави, пам'ятний знак воїнам-афганцям, символічна могила жертвам голодомору.

Щ

У місті народилася видатна українська письменниця Д.К. Гуменна, скульптор, член спілки художників Я.Д. Красножон, голова правління ВАТ «ТД «Укртатнафта-Київ» В.І. Нагорнюк, письменник В.О. Сліпачук.

Під центральною частиною міста з давніх часів збереглися малодосліджені підземні ходи. Неподалік від міста виявлено поселення черняхівської культури.

В

Міський голова — Крамаренко Федір Володимирович.

І

К

Ш

А

Ж

Залізнична станція «Жашків». Невдовзі і столітній ювілей

*У цьому напрямку потяг у даль не загуркоче.
«Жашків» — тупикова станція*

Комфортабельні автобуси не обминають жашиківську автостанцію

*Будівництво шляхопроводу. Буде їх два.
Дві транспортні розв'язки і реконструйована дорога.
І все це обійдеться у 14,9 млн гривень*

Жарків.
 Карта-схема складена
 відділом містобудування,
 архітектури та житлово-
 комунального господарства
 Жарківської райдержадміністрації

ЗМІСТ

Вступне слово.....	4
Територія. Природа. Населення.....	5
З історії рідного краю	13
Твої люди, Жашківщино	75
Радимо прочитати.....	105
Жашківщина на зрізі тисячоліть	106
Села району.....	116
Місто Жашків	131

Науково-популярне видання

ЖАШКІВЩИНА: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

Автор-упорядник Степан Горошко

Підписано до друку 02.10.01. Формат 60 x 84/8.
Папір крейдяний. Гарнітура Гарамонд. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 8,5. Наклад 1500 прим. Зам. № 263.

Видавець

«Видавництво «АртЕк»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК, № 157 від 23.08.2000 р.

01023, Київ, вул. Леоніда Первوماйського, 7 а.
Тел. (044) 224-73-43, тел./факс (044) 246-56-55.
01023, Київ, Печерський узвіз, 8.
Тел./факс: (044) 246-79-62, 246-79-02.

Кольороподіл, виготовлення фотоформ

Дизайн-центр «СОВА»

01023, Київ, Печерський узвіз, 8. Тел. (044) 246-79-12.

Друк

Друкарня видавництва «АртЕк»

02160, Київ, вул. Регенераторна, 4.
Тел. (044) 246-56-55.

